

BİLGE

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
Yıl/Year:2023 Cilt/Volume:7 Sayı/Issue:1 e-ISSN: 2602-2303

100
CUMHURİYET'İN
100. YILI

Ülkü Ocakları
EĞİTİM VE KÜLTÜR VAKFI

Owner:

Ahmet Yiğit YILDIRIM
Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı, Türkiye

Editor:

Assoc. Prof. Dr. Hamza KANDEMİR
Isparta University of Applied Sciences, Türkiye

Scientific Board

Prof. Dr. Ruhi ERSOY	Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Nevzat AYPEK	Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Derviş BOZTOSUN	Kayseri University
Prof. Dr. Muhammet KOCAK	Gazi University
Prof. Dr. Sefa LÖK	Selçuk University
Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA	Giresun University
Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL	İstanbul University
Prof. Dr. Yavuz ERİŞEN	Yıldız Teknik University
Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI	Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Prof. Dr. Celal TAŞDOĞAN	Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Yücel ÖKSÜZ	Ondokuz Mayıs University
Prof. Dr. Yılmaz YEŞİL	Gazi University
Assoc. Prof. Dr. Ceyhun YÜKSELİR	Osmaniye Korkutata University
Assoc. Prof. Dr. Hasan Kazım KALKAN	Gazi University
Assoc. Prof. Dr. Cengiz TAŞKIRAN	Muş Alparslan University
Assoc. Prof. Dr. Alparslan KARABULUT	Bolu Abant İzzet Baysal University
Assoc. Prof. Dr. Emine ÇELİKSOY	Çankırı Karatekin University
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Barış YILMAZ	İnönü University
Assoc. Prof. Dr. Tuba TOMBULOĞLU	Mersin University
Assoc. Prof. Dr. Gencay KARAKAYA	İstanbul Ticaret University
Assoc. Prof. Dr. Onur Kemal YILMAZ	Bandırma Onyeddi Eylül University
Assoc. Prof. Dr. Sinan GÖKDEMİR	Çanakkale Onsekiz Mart University
Assoc. Prof. Dr. Nasrullah UZMAN	Ankara Hacı Bayram Veli University
Asst. Prof. Dr. Bahadır Bumin ÖZARSLAN	Hacettepe University
Asst. Prof. Dr. Agah Kürşat KARAUZ	Akdeniz University
Asst. Prof. Dr. Halil İbrahim KAYA	Sivas Cumhuriyet University
Asst. Prof. Dr. Aybüke YALÇIN	Ankara Hacı Bayram Veli University
Asst. Prof. Dr. Ali ARI	İnönü University
Asst. Prof. Dr. Kürşat KORKMAZ	Kırıkkale University
Asst. Prof. Dr. Cemil Doğaç İPEK	National Defence University

Technical Editor:

Asst. Prof. Dr. Abdullah BERAM
Pamukkale University, Türkiye

Layout Editor:

Ömer YILDIZ
Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı, Türkiye

Asst. Prof. Dr. Serkan ÖZDEMİR
Isparta University of Applied Sciences, Türkiye

Contact:

Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı,
Nasuh Akar Mahallesi 1401. Sokak No: 17, 06520 Çankaya/Ankara, Türkiye

Web: dergipark.org.tr/busad
E-mail: busad@ulkuocaklari.org.tr

İmtiyaz Sahibi:

Ahmet Yiğit YILDIRIM
Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı, Türkiye

Editör:

Doç. Dr. Hamza KANDEMİR
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Türkiye

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Ruhi ERSOY	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat AYPEK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Derviş BOZTOSUN	Kayseri Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammet KOCAK	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Sefa LÖK	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Yavuz ERİŞEN	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Celal TAŞDOĞAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel ÖKSÜZ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz YEŞİL	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Ceyhun YÜKSELİR	Osmaniye Korkutata Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Kazım KALKAN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Cengiz TAŞKIRAN	Muş Alparslan Üniversitesi
Doç. Dr. Alparslan KARABULUT	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Emine ÇELİKSOY	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Barış YILMAZ	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Tuba TOMBULOĞLU	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Gencay KARAKAYA	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç. Dr. Onur Kemal YILMAZ	Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Sinan GÖKDEMİR	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Nasrullah UZMAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bahadır Bumin ÖZARSLAN	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Agah Kürşat KARAUZ	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim KAYA	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aybüke YALÇIN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali ARI	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kürşat KORKMAZ	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cemil Doğaç İPEK	Milli Savunma Üniversitesi

Teknik Editör:

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah BERAM
Pamukkale Üniversitesi, Türkiye

Mizanpaj Editörü:

Ömer YILDIZ
Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÖZDEMİR
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Türkiye

Adres:

Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı,
Nasuh Akar Mahallesi 1401. Sokak No: 17, 06520 Çankaya/Ankara, Türkiye

Web: dergipark.org.tr/busad
E-mail: busad@ulkuocaklari.org.tr

BILGE INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE
BİLGE ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

VOLUME/CİLT: 7 ISSUE/SAYI: 1 2023 e-ISSN: 2602-2303

A peer reviewed journal, published biannually by
Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı.

Yılda iki sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı tarafından yayınlanmaktadır.

Year/Yıl: 2023, Volume/Cilt: 7, Issue/Sayı: 1

The journal is indexed in ROAD, Google Scholar, DRJI, ASOS Index, CiteFactor, ACARINDEX and ResearchBib.
Dergimiz ROAD, Google Scholar, DRJI, ASOS Index, CiteFactor, ACARINDEX and ResearchBib’de taramaktadır.

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Vergi Aflarının Mükellef Üzerine Etkileri /
Effects of Tax Amunes on The Tax Liability
Serhat Kurt.....1-8
- Örgüt Kültürünün Örgütsel Atalet Üzerindeki Etkisinde İşbirlikçiliğin Aracılık Rolü /
The Intermediation Role of Collaboration and the Effect of Organizational Culture
on Argumental Inergency
Cansu Cörüt, Fatma Özkan9-16
- İzaha Davet Müessesesinin Gelişimi ve Değerlendirilmesi/
Development and Evaluation of The Institution of Invitation to Explanation
Halil İbrahim Demir17-27
- Davranışsal Çevre Bilincinin Sürdürülebilir Tüketim Davranışına Etkisi Hakkında Bir Araştırma /
A Research On The Effect Of Behavioral Environmental Consciousness On Sustainable
Consumption Behavior
Raziye Güler Ergin, Nil Esra Dal28-53

Görüntü Sunumu / Image Presentation

- Cümle Unsurları Tahliline Yeni Bir Bakış /
A New Look at The Analysis of Sentence Elements
Eda Eyi54-62

VERGİ AFLARININ MÜKELLEF ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Serhat Kurt^{1*}

Özet: Geçmişten günümüze kadar özellikle sosyal devlet olgusunun da artmasıyla birlikte devletlerin görev ve sorumluluklarında da artışların yaşandığı görülmektedir. Bu durum kamu harcamalarında sürekli bir artış seyri oluşmasına neden olmaktadır. Devletlerin kamu harcamalarını finanse etmek için ihtiyaç duydukları en önemli kamu geliri ise vergilerdir. Bu nedenle, devletler bir vergi dönemindeki vergi kapasitelerinin tamamını tahsil etmek isterler. Ancak, kayıp ve kaçakların varlığı nedeniyle bu durum mümkün olmamaktadır. Devletler tahsil edemediği bu kamu alacaklarını vergi affı gibi uygulamalar yoluyla tahsil etmeye çalışmaktadırlar. Vergi affı genel anlamıyla, vergiyle alakalı yükümlülüklerini zamanında yerine getirmeyen ya da eksik yerine getiren mükelleflere uygulanan cezaların affedilmesi olarak tanımlanmaktadır. Vergi affının uygulanmasında siyasi, sosyal, ekonomik faktörler başta olmak üzere birçok neden bulunmaktadır. Tüm bunların yanında temel amaçlarından biri, tahsil edilememiş ve üzerine ceza uygulanmış kamu alacaklarının tahsilatını sağlayarak kısa vadede kamu geliri elde etmektir. Bu durum vergi aflarının olumlu etkisini ve uygulanma amacını gösterse de olumsuz birçok etkisi de bulunmaktadır. Vergi aflarının oluşturduğu bu olumsuz etkilerin temeli ise anayasal vergileme ilkeleriyle ortaya çıkan çelişkilerden kaynaklanmaktadır. Anayasa ve kanunlarda herhangi düzenlemesi bulunmayan, bunun yerine TBMM’de alınan af kararının resmi gazetede yayımlanması sonucu yürürlüğe giren vergi afları; anayasal vergileme ilkelerinden genellik ilkesi, eşitlik ilkesi, adalet ilkesi ve kanunilik ilkeleri ile çelişmektedir. Bu özelliğinden dolayı da vergi bilincine sahip ve vergiyle alakalı yükümlülüklerini zamanında ve eksiksiz yerine getiren mükellefler üzerinde olumsuz etkilere yol açabilmektedir. Çalışmada; vergi aflarının uygulanma nedenleri, anayasal vergileme ilkeleri ile çelişkileri ve mükelleflerin vergiye uyumları üzerindeki olumsuz etkileri belirtilecektir. Sonuç kısmında ise; vergi aflarının uygulandıktan uzun süreçte oluşabilecek olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla hem aftan yararlanan hem de yükümlülüklerini zamanında yerine getiren mükellefleri düşünerek yapılması gereken birtakım önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Affı, Mükellef, Vergi Uyumu

EFFECTS OF TAX AMUNES ON THE TAX LIABILITY

Abstract: From the past to the present, it is seen that there has been an increase in the duties and responsibilities of the states, especially with the increase in the social state phenomenon. This situation causes a continuous increase in public expenditures. The most important public revenue that states need to finance public expenditures is taxes. Therefore, states want to collect their full tax capacity in a tax period. However, this is not possible due to the presence of losses and leaks. States are trying to collect these public receivables that they cannot collect through practices such as tax amnesty. Tax amnesty is generally defined as the forgiveness of penalties applied to taxpayers who do not fulfill their tax obligations on time or fully fulfill them. There are many reasons for the implementation of tax amnesty, primarily political, social and economic factors. In addition to all these, one of its main purposes is to obtain public revenue in the short term by providing the collection of uncollectible and penalized public receivables. Although this situation shows the positive effect and purpose of tax amnesty, it also has many negative effects. The basis of these negative effects of tax amnesties arise from the contradictions that arise with the constitutional taxation principles. Tax amnesties, which are not regulated by the constitution and laws, instead come into force with administrative decisions such as presidential decrees; It contradicts with the principles of generality, principle of equality, principle of justice and legality, which are among the constitutional principles of taxation. Due to this feature, it can cause negative effects on taxpayers who are tax conscious and fulfill their tax-related obligations in a timely and complete manner. In the study; The

reasons for the application of tax amnesties, their contradictions with the constitutional taxation principles and the negative effects of taxpayers on tax compliance will be stated. In the conclusion part; In order to eliminate the negative effects of tax amnesties that may occur in the long term, some suggestions will be made considering the taxpayers who both benefit from the amnesty and fulfill their obligations on time.

Keywords: Tax Amnesty, Taxpayer, Tax Compliance

¹**Adres:** Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat MYO, Konya, Türkiye.

***Sorumlu Yazar:** serhat.kurt@selcuk.edu.tr

Atıf: Kurt, S. (2023). Vergi Aflarının Mükellef Üzerindeki Etkileri. Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(1): 1-8.

1. GİRİŞ

Devletlerin mali, sosyal ve siyasi birçok görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Günümüzde küreselleşme ve teknolojik gelişmeler bu görev ve sorumlulukların artmasına neden olmaktadır. Bunların sonucunda gerçekleşen kamu harcamalarının en büyük finans kaynağı ise vergilerdir. Bu nedenle devletler vergi sistemlerini ve vergi uygulamalarını en az kayıpla, en fazla geliri elde edecek şekilde ve dönemin şartlarına uygun olarak düzenlemektedirler. Vergi affı da vergi sistemleri içerisinde bulunan ve dünya genelinde sık başvurulan bir uygulamadır. Vergi affı, vergi kanunlarına uygun hareket etmeyen mükelleflere yapılan yaptırımları ortadan kaldırarak devletin tahsil edemediği alacağını kısa vadede tahsil etme fırsatı vermektedir. Ancak, vergi aflarının uygulanmasının tek nedeni gelir elde etmek değildir. Vergi aflarının ekonomik, mali, sosyal ve siyasi birçok nedeni olabilmektedir. Uygulanma nedenlerinin farklılık göstermesi; dönemin ekonomik şartlarına, benimsenen devlet anlayışlarına ve yükümlülüklerini yerine getirmeyen mükelleflerin vergiye uyumunu artırmak gibi farklı amaçlardan kaynaklanabilmektedir.

Çalışmada ilk olarak vergi aflarının içeriği ve uygulanma nedenleri detaylı şekilde açıklanacaktır. Daha sonra; vergi aflarının mükelleflerin vergiye gönüllü uyumları üzerinde oluşturduğu olumsuz etkileri anayasal düzeyde desteklemek amacıyla anayasal vergileme ilkeleri ile ortaya çıkan çelişkileri üzerinde durulacaktır. Bunlarla birlikte vergi aflarının mükelleflerin vergiye gönüllü uyumları üzerindeki etkilerine değindikten sonra sonuç kısmında birtakım önerilerde bulunulacaktır.

2. VERGİ AFFININ TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Devletler görev ve sorumluluklarını yerine getirirken yaptıkları kamu harcamalarının büyük kısmını vergi gelirlerinden finanse etmektedirler. Ancak, vergi alacağı her zaman tahsil edilerek sona ermemektedir. Vergi affı başta olmak üzere Türk vergi sistemi içerisinde vergi alacağını sona erdiren birçok durum bulunmaktadır. Vergi affı; vergi veya cezalardan oluşan kamu alacağının kısmen ya da tamamen sona ermesidir (Akdoğan, 2019: 172). Daha geniş tanımıyla vergi affı, durgunluk ve finansal kriz dönemlerinde kısa vadede ek gelir sağlayan, bununla mükelleflerin vergi uyumlarını iyileştirerek vergi sistemine dahil edilmesini sağlayan bir uygulama olarak ifade edilmektedir (Borgne ve Baer, 2008: 1).

Vergi afları, etkileri itibarıyla sık başvurulmak istenmeyen bir uygulama olmasına rağmen dönemin ekonomik şartları itibarıyla devletler tarafından bazen ihtiyaç haline geldiği görülmektedir. Vergi aflarına başvurulmasının temel nedenlerinden birisi, devletin tahsil edemediği vergi alacaklarını af yoluyla tahsil ederek kısa vadede ihtiyaç duyduğu kamu gelirini elde etmesidir. Vergi afları; vergi borçlarının ya sadece cezalarının ya da borcun tamamının silinmesi şeklinde uygulanmaktadır. Geniş anlamıyla; devletin egemenlik yetkisini kullanarak bazen kamu harcamalarının finansmanı için ihtiyaç duyduğu vergi gelirlerinin tahsilinden, bazen de uyguladığı vergi cezalarından vazgeçmesi olarak tanımlanan vergi afları, mükelleflerin geçmişlerinde duran kötü sicillerini temizleyerek devletle olan ilişkilerinde kendilerine temiz sayfa açmalarını sağlamaktadır (Edizdoğan ve Gümüş, 2013: 100).

Sonuçları itibarıyla vergi afları; vergi ile alakalı sorumluluğunu yerine getirmeyen mükelleflere ödemedikleri vergi borç ve cezalarından kısmen ya da tamamen kurtulma şansı verirken, vergisel sorumluluklarını zamanında yerine getiren mükelleflerin ise vergiye gönüllü uyumları üzerinde olumsuz etkilere yol açabilmektedir (Savaşan, 2006: 42).

Sonuçları değerlendirildiğinde vergi aflarının olumlu ve olumsuz birçok etkisinin olduğu görülmektedir. Vergiyle alakalı görev ve sorumluluklarını yerine getirmeyen mükellefleri vergi sistemine tekrar dahil edilerek kısa vadede vergi gelirlerinin artması vergi aflarının olumlu etkisi olarak gösterilirken, olumsuz etkisinin ise genellikle vergi uyumu konusunda ortaya çıktığı görülmektedir (Luitel ve Sobel, 2007: 19). Vergi aflarının değerlendirilmesinde genellikle, mükelleflerin vergi uyumu üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiler daha çok dikkate alınmaktadır. Devletler açısından vazgeçilmez nitelikte olan ve belirli aralıklarla başvurulanan vergi afları sonucunda ortaya çıkan olumsuz etkileri en aza indirecek çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bunların temelinde vergi affından faydalanıp tekrar vergi sistemine dahil edilen mükellefin uzun süreli sistem içerisinde kalacak şekilde vergiye uyumlarının sağlanması gerekmektedir. Aksi durumda vergiye uyumu yüksek mükellefler üzerindeki olumsuz etkileri yoğun şekilde hissedilmeye devam edecektir.

Vergi aflarının özellikleri nedeniyle birçok uygulanma nedeni bulunmaktadır. Bu durum devletlerin gelişmişlik düzeyi, dönemin ekonomik şartları ve devlet anlayışlarına göre farklılıklar göstermektedir.

2.1. Vergi Aflarının Uygulanma Nedenleri

Uygulanması durumunda olumlu ve olumsuz birçok sonuca yol açabileceği düşünüldüğünde, vergi aflarına başvurulmadan önce haklı gerekçelere dayandırılması gerekmektedir. Bu gerekçeler devletlerin yapıları ve dönemin ekonomik şartları itibariyle farklı nedenlerden oluşabilmektedir. Geçmişten günümüze vergi aflarına bakıldığında birçok farklı sebebe dayandırıldığı görülmektedir. Hemen her ülkede vergi aflarının uygulanmasının birçok nedeni bulunmasına rağmen ilk akla gelen genellikle ekonomik nedenler olmaktadır. Bunun nedeni ise vergi affı denildiğinde ekonomik krizleri aşmak, piyasayı canlandırmak ve artan gelir ihtiyacını karşılama amaçlarının daha ön plana çıkartılmasından kaynaklanmaktadır (Gerger, 2012: 108).

Vergi affının gerekçelerine tarihsel süreçte bakıldığında ise uygulanma amaçları şu şekilde sıralanabilmektedir (Borgne ve Baer, 2008: 6);

- Geliri artırmak.
- Vergiyle alakalı yükümlülüklerini yerine getirmeyen mükellefleri vergi sistemine dahil ederek gelecekteki vergi uyumunu artırmak.
- Beyan edilmeyen vergiyi beyan ettirmek.

Uygulanma nedenlerine bakıldığında ekonomik nedenler ön planda tutulsa da vergi aflarının altında birçok temel neden bulunmaktadır. Vergi aflarının uygulanmasındaki bu temel nedenler ise ekonomik, idari, siyasi ve sosyal nedenler olarak gösterilmektedir (Gerger, 2012: 107).

2.1.1. Ekonomik Nedenler

Ekonomik boyutları ve ortaya çıkan sonuçları düşünüldüğünde vergi aflarının önem arz eden uygulanma nedenlerinden birisi ekonomik nedenlerdir. Hem vergi geç de olsa tahsil eden devlet hem de vergi borç ve cezasından kısmen ya da tamamen kurtulan mükellefler açısından vergi aflarının birçok ekonomik etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle, vergi aflarının ekonomik nedenlerini devlet ve mükellef olmak üzere iki ayrı şekilde incelemek gerekmektedir.

Devlet açısından vergi aflarının ekonomik neden ve sonuçlarına bakıldığında; kayıt dışı ekonominin yol açtığı olumsuzlukları ortadan kaldırarak vergilendirilmeyen sermayenin ekonomiye kazandırılması ve bu sayede ihtiyaç duyulan kamu gelirini kısa sürede tahsil ederek bütçe açıklarını finanse etmesini sağladığı görülmektedir (Yalman, 2017: 71).

Mükellefler üzerinden vergi aflarının ekonomik boyutları düşünüldüğünde ise, vergi borcundan doğan yükümlülüklerini yerine getirmeyen mükelleflere uygulanan vergi cezalarının kısmen ya da tamamen ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Vergi ile alakalı ödevlerin yasal süreleri geçtikten sonra yapılması ya da hiç yapılmamasından dolayı kesilen vergi cezalarının muhatabı olan mükellefler üzerinde olumsuz etkilere yol açtığı görülmektedir. Bu durum vergi idaresi tarafından tahsil edilemeyen bir gelir olurken, mükellefler açısından ise ödeyemediği vergi borcuna ek bir yük olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle; çıkartılan vergi affı sonucunda, mükelleflerin vergi borçları kısmen ya da tamamen silinerek devletle olan olumsuz ilişkileri ortadan kaldırılmakta ve bu mükelleflere vergiyle alakalı görev ve

sorumluluklarını zamanında ve eksiksiz yerine getiren birer mükellef olma şansı tanımaktadır.

2.1.2. Siyasi Nedenler

Demokrasiyle yönetilen devletlerin karar mekanizmalarında seçimler sonucunda göreve gelen siyasi organlar söz sahibi olmaktadır. Bu durum siyasilerin elinde bir güç olarak görülebilmektedir. Siyasiler bu gücü kullanarak, devletin çıkarlarıyla çatışmayacak şekilde siyasi ömürlerini maksimize etmeye çalışırlar. Siyasiler görev sürelerini uzatma çabası içerisindeyken, seçmenler ise kendi faydalarının maksimize etme çabası içerisinde girmektedirler. Buchanan kamu ekonomisi içerisinde yaşanan bu fayda ve kar maksimizasyonu nedeniyle seçmenler, bürokratlar, politikacılar ve çıkar gruplarının etkili bir konumda olduklarını ifade etmektedir (Kul ve Yüksel, 2018: 92).

Siyasi karar alma konusunda etkili olan seçmenler, bürokratlar, politikacılar ve çıkar grupları vergi aflarında da etkili olmaktadır. Bu nedenle vergi aflarının ekonomik gerekliliğinin yanında siyasi nedenlerde bulunmaktadır.

2.1.3. Sosyal Nedenler

Geçmişten günümüze kadar devletlerin birçok görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu görev ve sorumluluklar dönemin gereklerine ve benimsenen devlet anlayışlarına göre farklılıklar göstermektedir. Ancak, özellikle günümüze gelindiğinde devletlerin ekonomik ve mali görevlerinin yanı sıra sosyal anlamda da sorumluluklarının arttığı görülmektedir.

Yapılan çalışmalarda vergi aflarının uygulanmasında etkili olan sosyal nedenler genellikle iki farklı şekilde ifade edilmektedir. Bunlardan ilki; vergi yükümlülüklerini yerine getirmeyen ve vergi idaresi tarafından da tespit edilemeyen mükelleflerin vergi borçlarını ödemesini sağlayarak, yükümlülüklerini zamanında yerine getiren mükelleflerin arasındaki eşitsizliğin giderilmesi iken; ikincisi ise vergi sistemlerinden kaynaklı oluşan adaletsizlikleri gidermek olduğu belirtilmektedir (Ayrangöl ve Tekdere, 2013: 259).

3. VERGİ AFLARININ ANAYASAL VERGİLEME İLKELERİYLE ÇELİŞKİSİ

Temel kaynağını anayasanın oluşturduğu aflarını çıkarma yetkisi TBMM ve Cumhurbaşkanına verilirken; af yetkisini TBMM kanun çıkartarak, Cumhurbaşkanı ise tek taraflı idari bir işlem olarak uygulamaktadır (Yeniçeri ve Avcı, 2020: 322). Afların geçmişten günümüze kadar anayasa ve kanunlara uygun olarak çıkartılmasına rağmen sonuçları itibariyle olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz birçok etkiye de neden olduğu görülmektedir. Bu olumsuz etkilerin temelinde ise afların anayasal ilkelerle çeliştiği durumlar yer almaktadır. Devletin tek taraflı olarak bazı vergi ve benzeri mali yükümlülüklerin tahsilinden veya vergilendirmeye ilişkin ödevlerin zamanında yerine getirilmemesinden dolayı uyguladığı yaptırımlardan vazgeçmesi olarak ifade edilen vergi afları, sıklıkla başvurulması ve anayasal vergileme ilkeleriyle çelişmesi nedeniyle vergi sistemini istikrardan uzaklaştırmaktadır (Aktan vd., 2019: 171).

Diğer af türlerinin aksine vergi afları ile alakalı hem anayasa hem de vergi kanunlarında açıkça bir hüküm bulunmamaktadır. Vergi afları TBMM'de alınan kararın

resmî gazetede yayımlanması sonucunda yürürlüğe girmektedir. Vergi affı dışında hukuk literatüründe birçok af çeşidi olmasına rağmen, toplum genelinde af denildiğinde genellikle ilk akla gelen vergi afları olmaktadır. Bu durumun temel nedeni; vergi aflarının ekonomik, sosyal ve siyasi etkilerinden dolayı sık başvurulan bir yöntem olmasıdır. Bir diğer nedeni ise; vergi aflarının uygulanması sonrasında olumlu ve olumsuz sonuçlarının ortaya çıkardığı etkilerin toplumun genelinde hissedilmesidir.

Vergi afları da diğer aflarda olduğu gibi bazı anayasal ilkelerle çelişmektedir. Bu çelişkilerin en bariz örneği 1982 Anayasasının 10. maddesinde görülmektedir. Anayasanın “kanun önünde eşitlik” başlıklı 10. maddesi “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir” şeklinde ifade edilmektedir. Benimsenen devlet anlayışına göre bazı politika ve uygulamaların bu madde ile çelişmesinin önüne geçmek amacıyla aynı maddenin 4. bendinde “Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.” ifadesi yer almaktadır. 10/4. Maddede belirtilen ayrıcalıklar arasında sıralanmadığı için vergi affının ilgili maddede bahsedilen “herkes” ibaresi ile çeliştiği görülmektedir.

Vergi aflarının bir diğer çelişkiye düştüğü durum ise anayasal vergileme ilkeleridir. Anayasal vergileme ilkeleri, anayasanın 73. maddesinde bahsedilen ve vergileme ile ilgili uyulması gereken kuralları ifade etmektedir. Anayasanın “Vergi Ödevi” başlıklı 73. Maddesi şu şekildedir;

“Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.”

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflik, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Cumhurbaşkanına verilebilir.”

Anayasanın 73. maddesinde belirtilen vergileme ilkeleri; genellik, eşitlik, kamu giderlerini karşılama ilkesi, mali güce göre vergilendirme ve kanunilik ilkesidir (Karakoç, 2013: 1263).

3.1. Vergi Aflarının Genellik İlkesi ile Çelişkisi

Vergi sistemlerinin işlerliğinin sağlanabilmesi açısından vergileme ilkeleri önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Vergileme ilkeleri, vergi uygulamalarında uyulması gereken farklı konulara dikkat çekmektedir. Genellik ilkesi, vergilemenin temel mantığını oluşturan ve ödeme gücüne göre olmak şartıyla herkesin vergilendirilmesini ifade eden vergileme ilkesidir. Genellik ilkesi, Anayasanın 73. Maddesinde yer alan “Herkes” ibaresi ile ifade edilmektedir.

Anayasa ve vergi kanunlarıyla, dolayısıyla da vergi sistemleriyle çelişen birçok uygulama bulunmaktadır. Bunların arasında en çok başvurulan muafiyet ve istisnalar olsa da vergi afları da sık başvurulan yöntemlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönemin ekonomik şartları

itibariyle vergi borcu ya da cezalarının silinmesi nedeniyle bazı mükellefleri vergi dışında tutan vergi afları bu özelliği nedeniyle herkesin vergilendirilmesini öne süren vergilemede genellik ilkesi ile ters düşmektedir.

3.2. Vergi Aflarının Eşitlik ve Adalet İlkesi ile Çelişkisi

Bireyler, devletin elinde bulundurduğu kamu gücüne karşı anayasa ve kanunlarla koruma altına alınmıştır. Bu durum adalet anlayışının vurgulandığı Anayasanın 2. maddesinde şu şekilde açıklanmaktadır;

“Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir.”

Vergide adalet ilkesi de bu amaçla konulmuş ve mükellefler arasında adil olmanın gerekliliğini ifade etmektedir. Vergide adalet, vergi yükünün toplum üzerinde adil, uygun ve kabul edilebilir şekilde dağılmasını ifade etmektedir (Bozdoğan ve Kurt, 2016: 70). Bu durum, Anayasanın 73. maddesinde ise “Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.” şeklinde açıklanmaktadır. Bireylerin ödeme güçlerine göre vergilendirilmesi gerektiğini öne süren vergide adalet ilkesinin temeli dikey eşitlik ve yatay eşitlik anlayışına dayanmaktadır. Dikey eşitlik, ödeme gücü farklı mükelleflerin farklı vergilendirilmesi, yatay eşitlik ise ödeme gücü aynı mükelleflerin aynı şekilde vergilendirilmesidir (Genç ve Yaşar, 2009: 37).

Vergi affını eleştirenler öncelikli olarak vergi aflarının vergilemede adalet ilkesine aykırı olduğu ve dolayısıyla da vergi uyumunu olumsuz etkilediğini ifade etmektedirler (Ünsal ve Ertürk, 2020: 689). Vergi affı uygulamasının vergilemede adalet ilkesiyle uyumsuzluğunun temel nedeni ise, vergide adalet ilkesi sonucunda aynı ödeme gücüne sahip mükelleflerin aynı şekilde vergilendirilmesi gerekirken, af nedeniyle bazı mükellef gruplarının vergi borcu ya da cezalarının silinmesi olarak gösterilmektedir.

3.3. Vergi Aflarının Kanunilik İlkesi ile Çelişkisi

Hukuk devletlerinde tüm iş ve işlemlerin kanunlara uygun olarak yapılması zorunludur. Bu durum hem bireyleri hem de devleti kanunlarla güvence altına almaktadır. Bu amaçla öne çıkan kanunilik ilkesi, devletin kamu gücünü kullanarak yaptığı iş ve işlemlerde oluşabilecek keyfi uygulamalardan bireyleri korurken, bireylerin kanunlara aykırı davranışlarına karşı da ceza ve yaptırımlarıyla devleti korumaktadır (Akbulut, 2021: 200). Devletin tüm iş ve işlemlerinde olduğu gibi vergilerde kanunlara uygun olarak çıkartılarak uygulanmaktadır.

Verginin kanunilik ilkesi ise; devletin vergilendirme yetkisini genel olarak anayasaya uygun olarak, TBMM tarafından çıkartılan kanunlara uygun olarak kullanılmalıdır (Tekbaş, 2010: 173). Bu durum Anayasanın 73. maddesinde “Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.” şeklinde ifade edilmektedir.

Vergi ile alakalı tüm düzenlemeler vergi kanunları içerisinde yer almaktadır. Ancak vergi kanunları içerisinde vergi affına yönelik herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Vergi afları TBMM’de yasalaştıktan sonra resmî gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmektedir. Bu özelliği nedeniyle ekonomik, mali, sosyal ve siyasi nedenlere dayandırılan

vergi aflarına sık sık başvurulmaktadır. Bu durum vergi aflarının kanunilik ilkesi ile çelişmesine neden olmaktadır.

Yapılacak kanuni düzenlemeler sonucunda vergi aflarının vergi kanunları içerisine eklenmesi sonucunda affın oluşturduğu bazı olumsuz durumlara engel olunabilir. Vergi affının vergi kanunları içerisinde yer alması hem sık başvurulmasına engel olurken hem de ne zaman ve ne şekilde uygulanacağı açıkça belirlenmiş olacaktır. Günümüzde vergi aflarının torba kanunlar içerisinde çıkartılarak uygulanması hem sık başvurulmasına neden olurken hem de belirli bir standardın yakalanmasına engel olmaktadır. Bu nedenle vergi kanunları içerisinde vergi affının uygulanmasının amaç ve şekil açısından belirtilmesi mevcut çelişki ve sıkıntıları ortadan kaldırması öngörülmektedir.

4. TÜRKİYE'DE UYGULANMIŞ VERGİ AFLARI

Vergi affı, geçmişten günümüze kadar dünya genelinde kabul görmüş ve sık başvuru alan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletler; dönemin ekonomik, mali, siyasi ve sosyal şartlarına göre vergi affına başvurabilmektedir. Bu nedenle, gelişmiş ya da gelişmekte olan devletlerin tamamında vergi affı uygulaması görülmektedir.

Vergi afları; özellikle Amerika, Almanya, Fransa ve İtalya gibi gelişmiş ülkeler başta olmak üzere hemen hemen her ülkede uygulanmaktadır (Keskin ve Mastar Özcan, 2021: 146). Vergi affının uygulanmasında dünya geneline bakıldığında devletlerin kuruldukları dönemlerden günümüze kadar giderek artan bir seyirle belirli aralıklarla başvurulduğu görülmektedir. Devletlerin ilk vergi affını uygulama sıklıkları şu şekilde sıralanabilir (Keskin ve Mastar Özcan, 2021: 149-153);

- ABD'de ilk vergi affı 1982 yılında uygulanmıştır. Günümüze kadar halen sıklıkla uygulandığı görülmektedir.
- Almanya'da ilk vergi affı 1914 yılında uygulanmıştır. 1990'lı yıllara kadar sıklıkla başvuru alan vergi affı daha sonra çok tercih edilen bir uygulama olmamıştır.
- Fransa'da 1800'lü yıllarda başlayan vergi affı belli periyotlarda uygulanmaya devam etmiştir.
- İtalya'da 1900'lü yıllarda başlayan vergi afları sık başvuru alan bir mali politika olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye de diğer devletlerin genelinde görüldüğü gibi vergi affına sık başvuru alan bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Tablo 1'de Cumhuriyet tarihinden günümüze kadar belirli dönemlerde vergi aflarına başvurulduğu görülmektedir. Türkiye'de vergi aflarının uygulanma nedenlerine bakıldığında diğer devletlerdeki gibi ekonomik, sosyal ve siyasi nedenlerden kaynaklandığı görülmektedir. Ancak genellikle vergi affı deyince akla ilk gelen siyasi neden olmaktadır. Türkiye'de özellikle seçimden önce ya da hemen sonra gündeme gelen başlıca konulardan birisi vergi afları olmaktadır (Savaşan, 2006: 55). Siyasi iktidarlar seçim dönemlerinde toplumun af beklentisinden faydalanarak vergi affı yoluna gitmektedirler (Ünsal ve Ertürk, 2020: 687).

Tablo 1: Türkiye'de Uygulanmış Vergi Afları

Tarih	Vergi Affı Uygulaması
02.07.1922	Elviye Selâsede Vergilerinin Sureti Cibayetine Dair Kanun
11.11.1942	4530 sayılı Varlık Vergisinin Bakayasının Terkinine Dair Kanun
12.07.1934	2566 sayılı Vergi Bakayasının Tasfiyesine Dair Kanun
28.10.1960	113 sayılı Af Kanunu
28.02.1961	281 sayılı Vergi Cezaları Gecikme Zamlarının Tecil ve Tasfiyesine Dair Kanun
23.02.1963	218 sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun
13.06.1963	252 sayılı Spor Kulüplerinin Vergi Borçlarının Bir Defaya Mahsus Olmak Üzere Affı Hakkında Kanun
03.08.1966	780 sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun
28.02.1970	1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu'yla Getirilen Af
15.05.1974	1803 sayılı Cumhuriyet'in 50. Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun
22.02.1983	2801 sayılı Bazı Kamu Alacaklarının Özel Uzlaşma Yolu ile Tahsil Hakkında Kanun
04.02.1985	Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında 3239 Sayılı Kanun'un Geçici 4. Maddesi
07.03.2002	4746 (4748) sayılı Kanun ile Emlak Vergisi ile İlgili Af Düzenlemesi
27.02.2003	4811 sayılı Vergi Barışı Kanunu
22.11.2008	5811 sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun
25.02.2011	6111 sayılı Bazı Alacakların Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
29.05.2013	6486 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2. Varlık Barışı)
10.09.2014	6552 sayılı İş Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması ile Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun
03.08.2016	6736 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Kanun
27.05.2017	7020 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda ve Bir Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
18.05.2018	7143 sayılı Vergi ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun
19.07.2019	7186 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

Kaynak: Resmî Gazete ve çeşitli kaynaklardan alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Son vergi affı düzenlemesi 25.01.2023 tarihinde uygulanmıştır. Buna göre, 31.12.2022 tarihinden önce vergi dairelerine borcu olanlardan mükelleflerin 2.000 TL'yi aşmayan borçlarının tahsilinden vazgeçilmiştir. 25.01.2023 Tarihli ve 32084 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan "7420 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun Geçici 2. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ" ile 2.000 TL'yi aşmayan borçların alacak hakkından feragat edildiği, varsa icra takip dosyalarının kapatılması ve hacizlerin kaldırılması hükümleri açıklanmaktadır.

Vergi afları dönemin ekonomik koşulları gereği kısa vadede gelir elde etmek ve mükellefleri vergi sistemine dahil etmek amaçlarıyla uygulanmaktadır. Tablo 1'de görüldüğü üzere vergi affı Türkiye'de uzun zamandır başvurulmuş bir uygulamadır. Bu afların uygulanmasında genel itibarıyla ekonomik, mali, siyasi ve idari nedenlerin ön plana çıktığı görülmektedir (Edizdoğan ve Gümüş, 2013: 102).

4.1. Türkiye'de Son Vergi Affı Uygulamaları

Türkiye'de geçmişten günümüze belirli periyotlarda başvurulmuş vergi aflarına 2023 yılında da başvurulmuştur. 25.01.2023 tarihinde uygulanmıştır. Buna göre, 31.12.2022 tarihinden önce vergi dairelerine borcu olanlardan mükelleflerin 2.000 TL'yi aşmayan borçlarının tahsilinden vazgeçilmiştir. 25.01.2023 Tarihli ve 32084 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan "7420 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun Geçici 2. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ" ile 2.000 TL'yi aşmayan borçların alacak hakkından feragat edildiği, varsa icra takip dosyalarının kapatılması ve hacizlerin kaldırılması hükümleri açıklanmaktadır.

Son olarak, bazı alacakların yeniden yapılandırılması amacıyla 12.03.2023 tarihli ve 32130 sayılı Resmî Gazete ile 7440 sayılı "Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" yürürlüğe girmiştir. İlgili kanun hükümlerine göre yeniden yapılandırma kapsamına giren borç, ceza ve faizleri şu şekildedir;

-Vergi Usul Kanunu kapsamına giren; önceki dönemlere, beyana dayanan vergilerde bu tarihe kadar verilmesi gereken beyannamele ilişkin vergi ve bunlara bağlı vergi cezaları, gecikme faizleri, gecikme zamları (gelir veya kurumlar vergisine mahsuben 2022 yılında ödenmesi gereken geçici vergi hariç),

-Vergi Usul Kanunu kapsamına giren; 2022 yılına ilişkin olarak 31/12/2022 tarihinden (bu tarih dâhil) önce tahakkuk eden vergi ve bunlara bağlı vergi cezaları, gecikme faizleri, gecikme zamları,

-Vergi Usul Kanunu kapsamına giren; 31/12/2022 tarihinden (bu tarih dâhil) önce yapılan tespitlere ilişkin olarak vergi aslına bağlı olmayan vergi cezaları,

-31/12/2022 tarihinden (bu tarih dâhil) önce verilen idari para cezaları,

- 31/12/2022 tarihinden (bu tarih dâhil) önce 27/10/1999 tarihli ve 4458 sayılı Gümrük Kanunu ve ilgili diğer kanunlar kapsamında gümrük yükümlülüğü doğan ve Ticaret

Bakanlığına bağlı tahsil daireleri tarafından 6183 sayılı Kanun hükümlerine göre takip edilen gümrük vergileri, idari para cezaları, faizler, gecikme faizleri, gecikme zammı alacakları olarak ifade edilmektedir.

Vergi alacağıyla alakalı yapılan son düzenlemenin şartları sağlayan vergi cezaları, gecikme faizleri, gecikme zamları ve idari para cezalarında uygulandığı görülmektedir. Bu uygulamanın sonucunda vergi aflarının genel bir özelliği olarak vergiyle alakalı yükümlülüklerini zamanında yerine getirmeyen mükelleflerin vergi sistemine tekrar dahil edilmesi amaçlanmaktadır. Mükellef açısından bakıldığında vergi idaresi ile barış ve vergiye uyumlarının artırılmasına bir fırsat olarak görülmektedir. Kamu idareleri açısından bakıldığında ise, özellikle 2000 TL'nin altında bulunan borçlarına silinmesi ve icra dosyalarının iptal edilmesi hem idarelerin hem de icra mahkemelerin yükünü azalttığı ifade edilebilmektedir.

5-VERGİ AFLARININ MÜKELLEF ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Vergi afları, dünya genelinde yaygın şekilde görülen olumlu ve olumsuz birçok sonucu olan bir vergi uygulamasıdır. Türkiye de dönemin şartlarının gereği olarak vergi aflarına sık başvuran bir ülkedir. Uygulanmasında birçok gerekçesi bulunan vergi aflarının sonuçlarına bakıldığında ise birbirinden farklı etkilerinin olduğu görülmektedir.

5.1. Vergi Aflarının Olumlu Etkileri

Vergi aflarının olumlu ve olumsuz etkileri olmasına rağmen uygulanma amaçlarına bakıldığında aslında gerekçe olarak olumlu etkilerinden bahsedilmektedir.

Vergiyle alakalı yükümlülüklerini yerine getirmeyen mükellefler vergiye karşı olumsuz tavır sergilerken, devletin de gelir kaybı yaşamasına neden olmaktadır. Bu nedenle devletler, vergi affı uygulamasıyla bu mükelleflerin kayıt dışı ekonomilerinin önüne geçerek vergiye uyumlarını sağlamaya çalışırken, diğer taraftan da tahsil edemediği vergi alacağının bir kısmını tahsil etmeyi amaçlamaktadırlar (Şanver, 2017: 36). Vergi aflarının olumlu etkileri şu şekilde sıralanabilmektedir;

- Mükelleflerin vergi idaresi ile barışması sonucunda vergi sistemine tekrar dahil olmaları sağlanmaktadır.
- Vergi affından yararlanan mükelleflere yaptırım ve cezalarla caydırıcılık oluşturulması gerekmektedir. Aftan yararlanan mükelleflerin vergi idaresi ile barışı sağlanarak vergi sistemine tekrar dahil edilmesi sonucunda mükelleflerin vergiye uyumları artırılabilir bu da vergi ödeme isteklerinde bir artışa neden olabilmektedir (Doğan ve Besen, 2008: 32).
- Vergi afları sonrasında vergi idaresi ve mahkemelerin iş yükünün azalması sağlanmaktadır (Arıkan ve Yurtsever, 2004: 63).
- Kısa vadede vergi gelirlerinde artış sağlanmaktadır.

5.2. Vergi Aflarının Olumsuz Etkileri

Vergi aflarının amaçlanan olumlu etkilerinin yanında birçok olumsuz etkisi de bulunmaktadır. Bundan dolayı genellikle

vergi affi denildiğinde akla ilk gelen olumsuz etkileri olmaktadır. Kısa vadede gelir elde edilmesi nedeniyle olumlu etkisi ön plana çıkan vergi affının olumsuz etkileri uzun vadede hissedilmektedir. Vergi affının olumsuz etkileri şu şekilde sıralanabilmektedir;

- Vergi aflarının sürekli tekrarlanması sonucunda vergi cezalarının caydırıcılığı azalarak vergi kaçakçılığının normalleşmesine neden olmaktadır (Doğan ve Besen, 2008: 33).
- Vergiyle alakalı yükümlülüklerini zamanında ve eksiksiz yerine getiren mükelleflerin vergiye gönüllü uyumları üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır.

5.3. Vergi Aflarının Vergiye Gönüllü Uyum Üzerindeki Etkileri

Devletler kamu harcamalarını finanse edebilmek ve gerekli yatırımları gerçekleştirmek amacıyla vergi kapasitelerinin tamamını tahsil etmek isterler. Ancak, kayıp ve kaçakların varlığı vergi kapasitesinin tamamının tahsilini imkânsız hale getirmektedir. Bu nedenle de devletler kayıp ve kaçakları en aza indirerek bunları ekonomiye kazandırmak amacıyla vergi affı gibi uygulamalara başvurmuşlardır. Vergi afları bu yönüyle olumlu etkiler yaratsa da vergiye gönüllü uyum üzerinde olumsuz etkilerinin de olduğu görülmektedir.

Devletler, vergi sistemlerini dönemin ekonomik ve teknolojik gelişmelerine göre düzenlerken, mükelleflerin de vergi bilincine sahip ve vergiye gönüllü uyumları yüksek olması yönünde çalışmalar yapmaktadırlar. Vergiye gönüllü uyum, mükelleflerin vergiyle alakalı yükümlülüklerini zamanında ve eksiksiz olarak kendiliğinden yerine getirmesi olarak ifade edilmektedir (Tabakan ve Avcı, 2021: 543). Bu nedenle mükellefleri teşvik etmek ve vergiye gönüllü uyumu artırmak için Gelir İdaresi Başkanlığı vergiye uyumlu mükelleflere %5 vergi indirimini uygulamaktadır (Avcı, 2020: 229). Ancak, bir taraftan bu ve benzeri vergiye gönüllü uyumu teşvik edici çalışmalar yapılırken, diğer taraftan vergi affı gibi uygulamaların vergiye gönüllü uyumu üzerinde olumsuz etkilere yol açtığı görülmektedir. Bu olumsuz etkilerinin temel nedeni ise, vergiyle alakalı yükümlülüklerini zamanında yerine getirmeyen ya da eksik yerine getiren mükelleflere uygulanan vergi cezalarının affedilmesinden kaynaklanmaktadır.

6. SONUÇLAR

Vergi, tarihin her döneminde devletlerin en önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur. Bu nedenle vergi, devletler açısından her zaman vazgeçilmez niteliktedir. Vergi aflarının uygulanmasının temelinde yer alan tahsil edilemeyen vergi alacağını kısa sürede tahsil edebilme amacına bakıldığında devletlerin vergi alacaklarından vazgeçmediği görülmektedir. Ancak, vergi afları olumlu etkileri olduğu kadar içerisinde birçok olumsuzluğu da barındırmaktadır.

Vergi afları sonucunda devletler kısa vadede gelir elde ederken, vergi ile alakalı yükümlülüklerini zamanında yerine getirmeyen ya da eksik yerine getiren mükelleflere devlet ile ilişkilerinde temiz bir sayfa açma fırsatı vermektedir. Bu olumlu etkilerin aksine vergiye gönüllü uyumu yüksek ve vergi bilincine sahip mükellefler üzerinde ise olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bunun en temel nedeni, vergiyle alakalı yükümlülüklerini eksiksiz yerine getiren mükellefler ile yükümlülüklerini yerine getirmeyen mükelleflerin af uygulaması sonrasında aynı konumda bulunmalarıdır.

Bu nedenle geçmişten günümüze devletler açısından vazgeçilmez olan ve sık başvurulan vergi affı uygulamalarında dikkat edilmesi gereken hususlar ve alınabilecek önemler şu şekilde ifade edilmektedir;

- Vergi aflarının vergiye uyumlu mükellefler üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için Gelir İdaresi Başkanlığının vergiye uyumlu mükelleflere uyguladığı %5 vergi indirimini artırılarak ya da başka kolaylıklar sağlanarak vergiye uyum daha da teşvik edici hale getirilebilir. Ortaya çıkacak olan gelir vergisi kaybı ise bir vergi harcaması olarak değerlendirilerek uzun vadede mükelleflerin vergi uyumlarında oluşturulabilecek artışlar sonrasında karşılanabilecektir.
- Vergi affı sonucunda istenilen sonuçların alınması ve oluşabilecek olumsuz etkilerin görülmemesi için aftan yararlanan mükelleflerin sonraki vergi dönemlerinde kontrol altında tutulması ve bir başka vergi affından yararlanması hususunda sınırlamaların getirilmesi gerekmektedir.
- Vergi aflarının aslında kayıt dışında bulunan ve tahsil edilemeyen kamu alacaklarının tahsili için önemli bir uygulama olduğu toplumun geneline anlatılmalıdır. Zaten vergi sistemi dışında bulunarak vergi kayıp ve kaçığına neden olan mükellefleri vergi affı gibi uygulamalarla tekrar vergi sistemine dahil edilmesi ve vergiye uyumlu birer mükellef haline gelmesi son derece önemlidir. Bu mükelleflerin af sonrasında vergi sistemine dahil olarak vergisel görevlerini zamanında ve eksiksiz yerine getirmesi, vergi affının vergiye uyumu yüksek ve aftan yararlanmamış vatandaşlar üzerinde oluşturabileceği olumsuz etkilerin önüne geçilmiş olunabilecektir.
- Vergi aflarının oluşturduğu olumsuz etkileri ortadan kaldırmak ve toplum genelinde vergi bilincinin artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

AKBULUT, B. (2021). Kabahatler Hukukunda Kanunilik İlkesi ve Covid-19 Nedeniyle Alınan Tedbirlere Aykırılık. *Journal of Penal Law and Criminology*, 9(1), 197-253.

AKDOĞAN, A. (2019). Kamu Maliyesi. Ankara: Gazi Kitabevi.

AKTAN, C., GENCEL, U., VE SERDAR, Y. (2019). Vergi Reformu Mu? Yoksa Vergi Deformu Mu? *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 17(33), 165-186.

ARIKAN, Z. VE YURTSEVER, H. (2004). Türkiye'de Mali Affın Nedenleri, Etkileri ve Sonuçları-I. *Yaklaşım Dergisi*, 136, 59-64.

AYRANGÖL, Z. VE TEKDERE, M. (2014). Potansiyel Etkileri ve Gönüllü Uyum Açısından Vergi Afları: 6111 Sayılı Kanun'un İrdelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* .249-270.

BOZDOĞAN, D. VE KURT, S. (2016). Hayat Standardı Esasının Anayasal Vergileme İlkeleri Açısından İncelenmesi ve Vergiye Gönüllü Uyum Üzerindeki Etkisi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 59-76.

DOĞAN, Z. VE BESEN, R. (2008). Vergi Aflarının Nedenleri Ve Mükellefler Üzerindeki Etkileri. *Journal of Accounting and Taxation Studies*, 1(1), 23-39.

EDİZDOĞAN, N. VE GÜMÜŞ, E. (2013). Vergi Afları ve Türkiye’de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 164, 99-119.

GENÇ, Y. VE YAŞAR, R. (2009). Vergilemede Adalet ve Etkinlik İlişkisi. *Vergi Dnyası*, 338, 34-40.

GERGER, G. C. (2012). Tax amnesties and tax compliance in Turkey. *International Journal of Multidisciplinary Thought*, 2(3), 107-113.

KARAKOÇ, Y. (2013). Anayasal Vergilendirme İlkeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15, 1259-1308.

KESKİN, E. ve ÖZCAN, P. M. (2021). Vergi Affi Uygulamaları: Türkiye ve Seçilmiş Ülkeler Açısından Bir Değerlendirme. *International Journal of Public Finance*, 6(1), 137-158.

KUL, G. E. VE YÜKSEL, C. (2018). İktisat ile Siyaset Bilimini Birleştiren İki Farklı SistematiK Yaklaşım: Kamu Tercih Teorisi ve Bağımlı Gelişme Teorisi. *Journal of Management and Economics Research*, 16(3), 89-104.

LE BORGNE, M. E. VE BAER, M. K. (2008). *Tax amnesties: Theory, trends, and some alternatives*. International Monetary Fund.

LUİTEL, H. S. ve SOBEL, R. S. (2007). The revenue impact of repeated tax amnesties. *Public budgeting and finance*, 27(3), 19-38.

SAVAŞAN, F. (2006). Vergi Afları: Teori ve Türkiye Uygulamaları (“Vergi Barışı” Uygulama Sonuçları). *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 41-65.

ŞANVER, C. (2018). Türkiye’de 1980 Sonrası Vergi Afları ve Kamu Gelirleri Açısından Etkinliği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 35-63.

TABAKAN, G. ve ORÇUN, A. (2021). Vergiye Gönüllü Uyumu Etkileyen Faktörlerin Lojistik Regresyon Analizi ile Belirlenmesi. *Sosyoekonomi Dergisi*, 29(48), 541-561.

TEKBAŞ, A. (2010). Vergi Kanunlarının Tabi Olduğu Anayasal İlkeler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, 123-191.

ÜNSAL, H. ve ERTÜRK, Y. (2020). Vergi Afları ve Seçimler Arasındaki İlişkinin Bütçe Değişkenleri Aracılığıyla Değerlendirilmesi: EtkileŐimli VAR Yöntemi Uygulaması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(3), 685-702.

YALMAN, E. (2017). Türkiye’de Çıkarılan Vergi Aflarının Nedenleri ve 6736 Sayılı Kanun’un Mali Yönden İncelenmesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(15), 67-84.

YENİÇERİ, H. ve AVCI, O. (2021). Anayasal Vergilendirme İlkeleri Kapsamında Vergi Affi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(29), 317-329.

ÖRGÜT KÜLTÜRÜNÜN ÖRGÜTSEL ATALET ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE İŞBİRLİKÇİLİĞİN ARACILIK ROLÜ

Cansu Cörüt¹, Fatmanur Özkan^{2*}

Özet: Her işletmenin kendisine özgü kuralları bulunmaktadır. Çalışanların bir bütün halinde hareket etmesini sağlayan bu kurallar örgüt kültürünü oluşturmaktadır. İşletmeler, sürekli değişen çevre koşullarına uyum gösterebilecek örgüt kültürünü benimsemelidir. Bu durum rekabet avantajı sağlama açısından önemlidir. Ancak örgütsel atalet kavramı değişimde gösterilen direnç ile rekabet avantajını olumsuz etkilemektedir. Araştırmanın amacı örgüt kültürünün örgütsel atalet üzerindeki etkisinde işbirlikçiliğin aracılık rolü ile en aza indirilip örgütsel ataletin etkilerinin örgütte minimum seviyeye ulaştığını ortaya koymaktır. Araştırmanın modeli, Ordu Büyükşehir Belediyesi çalışanlarından toplanan veriler ile Kısmi En Küçük Kareler (PLS) tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Örgüt kültürünün belirsizlikten kaçınma alt boyutu ile iş birlikçiliği arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. Örgüt kültürünün kolektivizm alt boyutu ile örgütsel ataletin alt boyutu olan iç görü ataleti arasında pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Örgüt kültürünün kolektivizm alt boyutu ile iş birlikçiliği arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. Örgüt kültürünün uzun erimlilik alt boyutu ile örgütsel ataletin alt boyutu olan iç görü ataleti arasında negatif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Örgüt kültürünün uzun erimlilik alt boyutu ile iş birlikçiliği arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. Araştırma sonuçlarına bakıldığında belirsizlikten kaçınma, uzun erimlilik ve kolektivizmin iş birliği davranışı üzerinde etkilerinin olduğu belirlenmiştir. Erillik ve güç mesafesinin işbirliği davranışı üzerinde etkisinin bulunmadığı belirlenmiştir. Ulaşılan bir diğer önemli sonuç ise kolektivizm ile uzun erimliliğin iç görü ataleti üzerinde etkisinin olduğunu belirlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgüt Kültürü, Örgütsel Atalet, İş Birliği, Çalışanlar, Smart PLS

THE INTERMEDIATION ROLE OF COLLABORATION AND THE EFFECT OF ORGANIZATIONAL CULTURE ON ARGUMENTAL INERGENCY

Abstract: Every business has its own rules. These rules, which enable the employees to act as a whole, constitute the organizational culture. Businesses should adopt an organizational culture that can adapt to ever-changing environmental conditions. This is important in terms of providing competitive advantage. However, the concept of organizational inertia negatively affects the resistance to change and competitive advantage. The aim of the research is to reveal that the effect of organizational culture on organizational inertia is minimized by the intermediary role of collaboration and the effects of organizational inertia reach the minimum level in the organization. The research model was analyzed using the Partial Least Squares (PLS) technique with data collected from Ordu Metropolitan Municipality employees. Positive relationship was found between the uncertainty avoidance sub-dimension of organizational culture and cooperation. It has been determined that there is a positive relationship between the collectivism sub-dimension of organizational culture and insight inertia, which is the sub-dimension of organizational inertia. A positive relationship was found between the collectivism sub-dimension of organizational culture and cooperation. A negative relationship was found between the long-term sub-dimension of organizational culture and the sub-dimension of organizational inertia, insight inertia. A positive relationship was found between the long-term sub-dimension of organizational culture and cooperation. Looking at the results of the research, it has been determined that uncertainty avoidance, long-term and collectivism have effects on cooperation behavior. It was determined that masculinity and power distance had

no effect on cooperation behavior. Another important result was that collectivism and long-term effects had an effect on insight inertia.

Keywords: Organizational Culture, Organizational Inertia, Collaboration, Employees, Smart PLS

¹**Adres:** Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun, Türkiye

²**Adres:** İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye

***Sorumlu Yazar:** fatmanurozkan94@hotmail.com

Atıf: Cansu, C., Özkan, F. (2023). Örgüt Kültürünün Örgütsel Atalet Üzerindeki Etkisinde İşbirlikçiliğin Aracılık Rolü. Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(1): 9-16.

1. GİRİŞ

Günümüzde küreselleşme ile birlikte artan rekabet koşullarında örgütler sürekliliklerini sağlamak için çeşitli yöntemler izlemiştir. İzledikleri bu yöntemler örgüt çalışanları ile örgüt değer yargılarını, kurallarını, inançlarını ve işleyişlerini geliştirerek örgüt kültürünü oluşturmuşlardır. Fakat bir örgüt kültürünün değişime uğramaması, kendini yenilememesi örgütsel atalet kavramını beraberinde getirmiştir. Örgütsel atalet günümüz rekabet koşullarında örgütleri rakip örgütler karşısında rekabette dezavantajlı bırakmış, verimliliği düşürmüştür, karı azaltmıştır. Örgütler, örgütsel ataletin etkilerini en aza indirmek için örgüt çalışanları arasındaki iç rekabeti en aza indirerek, takım çalışmasına teşvik etmiş ve örgütlerde işbirlikçiliğin aracılık rolünü benimsemiştir. Örgütsel işbirlikçilik, birlikte hareket etmeyi, çalışma arkadaşları ile rekabet etmemeyi, hataları tolere edebilmeyi gerektiren bir kavramdır. Bu da günümüz örgütlerinde işbirliği içerisinde hareket etmeyi sağlayan takım çalışmasını geliştirmiştir.

Araştırmanın amacı örgüt kültürünün örgütsel atalet üzerindeki etkisinin işbirlikçiliğin aracılık rolü ile en aza indirilip örgütsel ataletin etkilerinin örgütte minimum seviyeye ulaştığını ortaya koymaktır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Örgüt Kültürü

Yücel ve Yediyıldız(1988) 'a göre kültür; "bir milletin duygu, düşünce, davranış kalıplarını, belirli dönemlerde bilgi, sanat ve beceri birikimlerini, kendi varlığı hakkındaki tarih bilincini ve milletin belirginleşen objektif sosyal yapısına sahip olan sistemler bütünü, din, ahlâk, dil, sanat ve edebiyat ile ekonomik ve teknolojik kurumların biçim ve içeriklerini kapsayan tarzları" (Yaşar & Yediyıldız, 1988, s.31).

Örgüt kültürü ise, çalışanların inanç, değer yargıları ve işyeri kuralları bütünüdür. Örgüt kültürü çalışan davranışları üzerinde etkilidir. (Öncül, Deniz, & İNCE, 2016, s. 258). İşyerinde bireyi yönlendiren ve bireye yön gösteren kurallar şeklinde özetlenebilir.

Örgüt kültürünün özelliklerini (Bakan ,2019; Aktaran: Eroğlu,2020 s.87);

- Örgüt kültürü sonradan kazanılmış veya öğrenilmiş bir durumdur.
- Örgüt kültürü örgütün tüm çalışanlarıyla paylaşılmalıdır.
- Örgüt kültürü, kuralları belirlenmiş yazılı bir anayasa gibi düşünülmemelidir.
- Örgüt çalışanlarının bilinçlerine ve zihinlerine kazınmış inanç ve değerler toplamıdır.
- Örgüt kültürü istikrarlı bir rutini olan davranış şeklidir. Hofstede'nin beş örgüt kültürü boyutu; Güç Mesafesi, Belirsizlikten Kaçınma, Kolektivizm, Uzun Erimlilik, Erillik. Güç mesafesi, örgütlerde çalışanların eşitsizlikliğiyle ilgilidir (Saylık, 2019, s. 1867).Güç dağılımı örgüt içinde ast üst davranışları ile de ilgilidir (Bardakçı, 2014, s. 17). Belirsizlikten kaçınma, örgüt kurallarının belirsizliğinin giderilmesi ile çalışanların stres, kaygı, endişe, iş yoğunluğunun en aza indirilmesi gerekmektedir. Yani belirsizlikten kaçınma örgüt kuralları ile ilgilidir (Saylık, 2019, s. 1867). Kolektivizm, örgüt içinde çalışanların bireysel ya da grup olarak hareket etmelerini ifade eder (Şimşek, 2014, s. 17) Erimlilik/ dişilik boyutu, örgütte kişilere verilen değer sevgi, saygı, nezaket gibi olgular mı daha fazla yoksa materyalist, saldırgan ve baskıcı eğilimler mi daha fazla etkin olduğuyla ilgilidir (Öncül, Deniz, & İnce, 2016, s. 257)

2.2. Örgütsel Atalet

Atalet TDK da " 1. Tembellik, 2. işsizlik, işsiz kalma, 3.işlemezlilik,4.süredurum" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2023). Bireysel anlamda atalet süredurum, yani bireyin kendini yenilememesi içsel tembellik durumudur. Bireysel atalet bireyde görülen yavaşlık, tembellik, uyuşukluk ve yılgınlık, tükenmişlik durumudur (Kaya & Yağcı, 2015, s. 454).

Örgütsel anlamda ise atalet, süregelen durum yani değişime direnç göstermedir. Örgütsel atalet değişime direnç gösterme, kendi içsel durumunu korumaya ve alışkanlıklarını bırakmak istememelerinden kaynaklanır (Türkan & Esmer, 2019, s. 527). Örgütsel atalet örgütün işleyişinde, yapısında, çalışanların edindikleri alışkanlıklarda, finansal yatırımlarda ve örgütsel yapısının içinde bulunduğu durumun mevcut haliyle kalacağı yani değişmeyeceğini ifade eder (Orcanlı, Bekmezci, & Fırat, 2020, s. 1737).

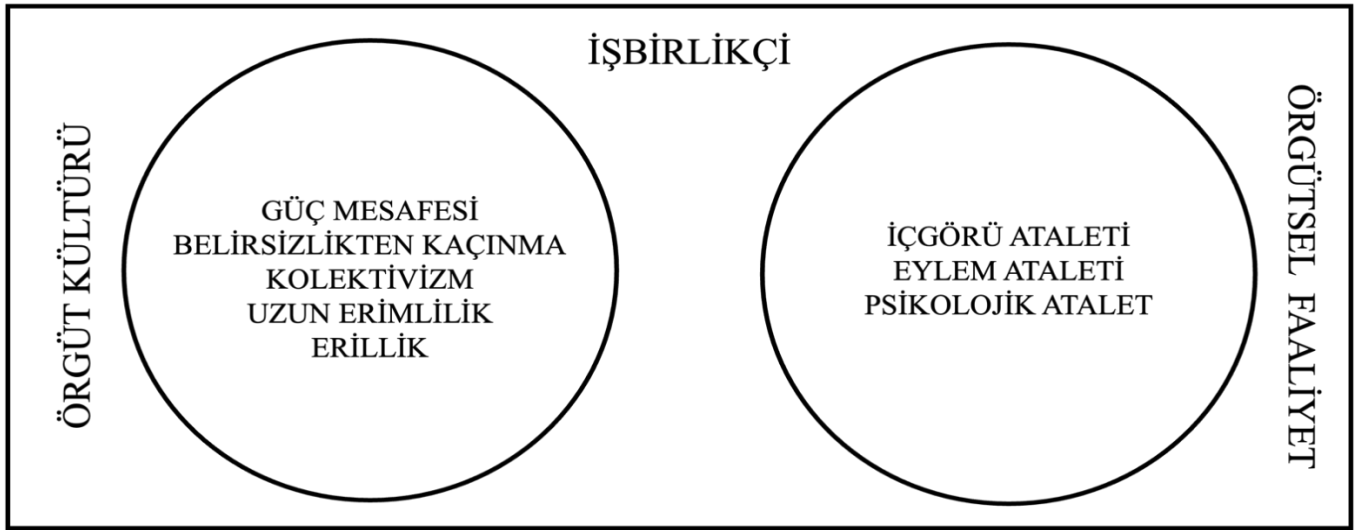
Örgütsel atalet değişime dirence göre; İç görü atalet, eylem ataleti ve psikolojik atalet olarak değişimi engellediği saptanmıştır (Orçanlı, Bekmezci, & Fırat, 2020, s. 1738). İç görü ataleti, örgütlerin kritik değişiklikleri (iç ve dış rekabet ortamı, pazar koşulları, piyasalar) analiz edemez ve örgütsel farklılıkları arasında bir zaman farklılıkları olur (Orçanlı, Bekmezci, Fırat, 2020, s. 1738). Eylemsel atalet, yönetimin eyleme geçmediği atılması gereken adımları atmadığı yapılması gereken adımlarda geç kaldığı ya da hiç eyleme geçirmediği durumlardan ortaya çıkmaktadır (Bakan, Sezer, & Kara, 2017, s. 124). Psikolojik atalet, değişime karşı psikolojik direncin genellikle psikolojik atalette örgüt değişimine ne kadar ihtiyacı olduğuna bakmaksızın direnç göstermesidir (Godkin & Allcorn, 2008). Psikolojik atalet, değişime karşı direncin uzun vadede; örgüt ihtiyaçlarını, becerilerini, çalışanların performansını ve verimliliğini etkiler.

2.3. İşbirlikçiliğin Aracılık Rolü

Ortak bir amaç, hedef ve çıkar için bir araya gelmiş grupların belli işleri, hedefleri tek başına

gerçekleştirememesinden kaynaklı olarak bir araya gelmeleri, güçlerini birleştirmeleridir. “Yalnız taş duvar olmaz”, “Baş başa vermeyince taş yerinden kalkmaz” gibi deyim ve atasözleri işbirlikçiliği anlatmaktadır (Mücevher, 2021, s. 176). İşbirlikçiliği yüksek çalışanın diğer çalışanlarla birlikte hareket etmeye, birlikte çalışmaktan keyif almalıdır. Tek başına rekabetçi bir durum içine girmemeli hataları tolere edebilmelidir. (Yerlikaya & Doğruyol, 2020, s. 353) Günümüz rekabet koşullarında ekonomik verimi artırmak ve örgüt çıkarlarını korumak için örgüt içinde işbirliği geliştirmiş ve takım çalışmasını ortaya koymuştur. İşbirlikçilik takım çalışmasını gerektirir. Bu takım çalışması işbirlikçiliğin birlikte, bir bütünün parçaları olarak çalışmayı ve işyerinin kurallarını oluşturmayı gerektirir. Örgüt içinde işbirlikçilik, kuralları ve örgüt kültürünü oluşturur. Örgüt içerisinde işbirlikçilik günümüz rekabet koşullarında diğer örgütlere karşı bir avantaj sağlayacak bu avantaj ile gelişen, durağan kalmayan örgüt kültürü örgütsel ataleti en aza indirecek ve verimlilik seviyesindeki artışla atalet hiç hissedilmeyecektir.

3.BULGULAR

Şekil 1. Teorik model

Hipotezler

- H₁: Örgüt kültürü, örgütsel ataleti negatif ve anlamlı olarak etkiler.
H_{1a}: Örgüt kültürü, iç görü ataleti negatif ve anlamlı olarak etkiler.
H_{1b}: Örgüt kültürü, eylem ataleti negatif ve anlamlı olarak etkiler.
H_{1c}: Örgüt kültürü, psikolojik ataleti negatif ve anlamlı olarak etkiler.
H₂: Örgüt kültürü, işbirlikçiliği pozitif ve anlamlı etkiler.
H_{2a}: Güç mesafesi, işbirlikçiliği pozitif ve anlamlı etkiler
H_{2b}: Belirsizlikten kaçınma, işbirlikçiliği pozitif ve anlamlı etkiler
H_{2c}: Kolektivizm, işbirlikçiliği pozitif ve anlamlı etkiler
H_{2d}: Uzun erimlilik, işbirlikçiliği pozitif ve anlamlı etkiler
H_{2e}: Erillik, işbirlikçiliği pozitif ve anlamlı etkiler
H₃: İşbirlikçilik, örgütsel ataleti negatif ve anlamlı etkiler.

- H_{3a}: İşbirlikçilik, iç görü ataleti negatif ve anlamlı etkiler.
H_{3b}: İşbirlikçilik, eylem ataleti negatif ve anlamlı etkiler.
H_{3c}: İşbirlikçilik, psikolojik ataleti negatif ve anlamlı etkiler.
H₄: Güç mesafesi, örgütsel ataleti negatif ve anlamlı olarak etkiler
H₅: Belirsizlikten kaçınma, örgütsel ataleti negatif ve anlamlı olarak etkiler.
H₆: Kolektivizm, örgütsel ataleti negatif ve anlamlı olarak etkiler.
H₇: Uzun erimlilik, örgütsel ataleti negatif ve anlamlı olarak etkiler.
H₈: Erillik, örgütsel ataleti negatif ve anlamlı olarak etkiler.
H₉: Örgüt kültürü, örgütsel atalet ilişkisinde işbirlikçiliğin aracılık rolü vardır.
H_{9a}: Güç mesafesi, örgütsel atalet ilişkisinde işbirlikçiliğin aracılık rolü vardır.

H_{9b}: Belirsizlikten kaçınma, örgütsel atalet ilişkisinde işbirlikçiliğin aracılık rolü vardır.

H_{9c}: Kolektivizm, örgütsel atalet ilişkisinde işbirlikçiliğin aracılık rolü vardır.

H_{9d}: Uzun erimlilik, örgütsel atalet ilişkisinde işbirlikçiliğin aracılık rolü vardır.

H_{9e}: Erillilik, örgütsel atalet ilişkisinde işbirlikçiliğin aracılık rolü vardır.

3.1. Araştırma Yöntemi

3.1.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın Ordu Büyük Şehir Belediyesi çalışanlardan oluşmaktadır. Ordu Büyükşehir Belediyesi'nde 415 kişi çalışmaktadır. Anket 120 kişiye dağıtıldı. Bunlardan 7 kişi eksik cevapladığından analize alınmadı. 113 kişi analize dahil edilmiştir. Örneklem hesaplama için standart sapma %10 olduğunda 113 kişilik sayı yeterli görülmüştür. Tablo 1' de de görüldüğü gibi $\alpha=0,10$ örneklem hatası minimum düzey 70'dir.

Araştırmada Örgütsel atalet ile ilgili ölçek Huang, Lai, Lin ve Chen'in (2013) geliştirdiği Örgütsel Atalet Ölçeği'nin Orçanlı, Bekmezci ve Fırat (2020) tarafından Türkçeye

uyarlanmış hali kullanılmıştır. Yine aynı anket formuna Hofstede'in geliştirdiği beş boyutlu kültürel değerler ölçeği Yoo, Donthu ve Lenartowicz (2011) tarafından bireysel bağlamda ele aldıkları Bireysel Kültürel Değerler Ölçeği'nin Saylık (2019) tarafından gerçekleştirilen Türkçe uyarlaması kullanılmıştır. Araştırmada işbirlikçilik ölçeği; Xie, Yu, Chen ve Chen (2006) tarafından geliştirilmiş ölçekten çeşitli maddeler seçilerek Türk kültürüne uyarlanarak Yerlikaya ve Doğruyol (2020) tarafından bir ölçek oluşturulmuştur. Anket Beşli Likert'e uygun oluşturulmuştur. Bu ankette "Kesinlikle Katılmıyorum", "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum" "Kesinlikle Katılıyorum" arasında değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi Araştırmanın veri analiz yöntemi Yapısal Eşitlik Modellemesidir (YEM). YEM analizi birden çok değişkenler arasındaki ilişkileri aynı anda test edebilen çok değişkenli bir istatistik analizdir (Güleş vd. 2011,70)

Tablo 1. $\alpha=0,10$ İçin Örneklem Büyüklükleri (Yazıcıoğlu ve Erdoğan.2004: 50)

Evren Büyüklüğü	+ - 0,03 örnekleme hatası (d)			+ - 0,05 örnekleme hatası (d)			+ - 0,03 örnekleme hatası (d)		
	p=0,5 q=0,5	p=0,8 q=0,2	p=0,3 q=0,7	p=0,5 q=0,5	p=0,8 q=0,2	p=0,3 q=0,7	p=0,5 q=0,5	p=0,8 q=0,2	p=0,3 q=0,7
100	92	87	90	80	71	77	49	38	45
500	341	289	321	217	165	196	81	55	70
750	441	358	409	254	185	226	85	57	73
1000	516	406	473	278	198	244	88	58	75
2500	748	537	660	333	224	286	93	60	78
5000	880	601	760	357	234	303	94	61	79
10000	964	639	823	370	240	313	95	61	80
25000	1023	665	865	378	244	319	96	61	80
50000	1045	674	881	381	245	321	96	61	81
100000	1056	678	888	383	245	322	96	61	81
1000000	1066	682	896	384	246	323	96	61	81
10000000	1067	683	896	384	245	323	96	61	81

OBB çalışanlarından ankete katılan 113 kişiden %38,9'u (44 kişi) kadın, %61,1'i (69 kişi) erkektir. Katılımcılardan 18-24 yaş grubunda %0,9 (1 kişi), 25-35 yaş grubunda %54 (61 kişi), 36-49 yaş grubunda %38,9 (44 kişi), 50-59 yaş grubunda %5,3 (6 kişi) ve 60-65 yaş grubunda %0,9 (1 kişi) olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların eğitim durumları ise ilkökul mezunu %0,9 (1 kişi), lise mezunu %12,4 (14 kişi), ön lisans mezunu %17,7 (20 kişi), lisans mezunu %54 (61 kişi) ve lisansüstü %15,1 (17 kişi) şeklinde belirtilmiştir. Gelir düzeyleri 3000-4500 tl grubunda %36,3 (41 kişi), 4501-6000 tl grubunda %27,4 (31 kişi), 6001-7500 tl grubunda %18,6 (21 kişi), 7501-9000 tl grubunda %14,2 (16 kişi), 9001 ve üzeri grupta ise %3,5 (4 kişi) şeklinde ifade edilmiştir.

Tablo 2. Cronbach's Alpha Değerleri

Boyutlar	Cronbach's Alpha Değeri
Belirsizlikten Kaçınma	0,74
Erillik	0,75
Eylem Ataleti	0,60
Güç Mesafesi	0,62
Kolektivizm	0,78

Psikolojik Atalet	0,72
Uzun Erimlilik	0,77
İçgörü Ataleti	0,33
İş Birliği	0,82

Tablo 2’de güvenilirlik kat sayıları faktör yüklenimleri 0.40 değerinin altında olan ifadeler analizden çıkarılması sonucu elde edilmiştir. Cronbach Alfa değeri analizimizde 0.40 altında kalan değerler çıkarıldıktan sonra İş Birliği 0.80 < 0,82 < 1.00 arasındaki değerler yüksek güvenilirliği ifade ederken, Belirsizlikten kaçınma 0.60 < 0,74 < 0.80, Erillik, 0.60 < 0,75 < 0.80 , Eylem ataleti 0.60 < 0,60 < 0.80, Güç mesafesi 0.60 < 0,62 < 0.80 , Kolektivizm 0.60 < 0,78 < 0.80, Psikolojik atalet 0.60 < 0,72 < 0.80, Uzun erimlilik 0.60 < 0,77 < 0.80, arasındaki değerler oldukça güvenilir olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 3. Dış yüklenim Katsayıları

MADDELER	Dış yüklenim Katsayıları				
	Belirsizlikten Kaçınma	Kolektivizm	Uzun Erimlilik	İç Görü Ataleti	İş Birliği
İA1				0,707	
İA2				0,973	
İB1					0,623
İB2					0,779
İB3					0,682
İB4					0,597
İB5					0,726
İB6					0,720
İB9					0,449
İB10					0,699
İB11					0,695
BK6	0,732				
BK7	0,796				
BK8	0,783				
BK9	0,509				
BK10	0,696				
K11		0,415			
K12		0,684			
K13		0,637			
K14		0,780			
K15		0,758			
K16		0,819			
UE17			0,769		
UE18			0,877		
UE19			0,643		
UE20			0,833		
UE21			0,452		
UE22			0,432		

Dış yüklenim genel olarak 0.40 ile 0.70 aralığında olan göstergeler, sadece göstergeleri sildiğinde birleşik eşik değerinde bir artışa yol açtığında dikkate alınmalıdır. Bunun yanında zayıf dış yüklenime sahip göstergeler bazen içerik geçerliliğine katkıları temelinde korunur. Bununla birlikte 0.40 düşük dış yüklenime sahip değerler her zaman çalışmadan çıkarılmalıdır (Hair vd., 2016,137-138). Tablo 3’de de görüldüğü gibi 0.40 (eşik değeri) altındaki değerler yapıdan çıkarılmıştır.

AVE değeri, gizli bir yapının teorik olarak ilişkili olduğu değişkenlerde açıklayabildiği ortalama değişim miktarını gösterir. (Farrell,2010:s.324).

Bu analize göre yakınsak geçerlilik elde edilebilmesi için ortalama varyans (AVE) değerinin 0.50’nin üzerinde ve

bileşik güvenilirlik değeri (CR) 0.70 üzerinde olması gerekir.(Fornell ve Lacker,1981)

Tablo 4. CR ve AVE Değerleri

Boyutlar	Composite Reliability (CR)	Average Variance (AVE)
Belirsizlikten Kaçınma	0,83	0,50
Kolektivizm	0,84	0,48
Uzun Erimlilik	0,83	0,47
İç görü Ataleti	0,83	0,72

İş Birliği	0,87	0,44
------------	------	------

Tablo 4'te görüldüğü gibi yapıya göre model kabul edilebilir değerler ulaşabilmesi için faktör yükleri 0.40 altındaki değerler modelden çıkarılmıştır ve analiz tekrar edilmiştir. Bu durumda OBB çalışanları ile ilişkili olarak kurulmuş olan modelde ve modelin en önemli değeri olan AVE değeri belirsizlikten kaçınma (0,50), iç görü ataleti (0,72) boyutları için kabul edilebilir sınırlar içindedir. Bununla birlikte kolektivizm (0,48), uzun erimlilik (0,47) ve iş birliği (0,44) ile sınırda değerlerdir ancak modele dâhil edilmiştir.

Belirsizlikten kaçınma CR (0,83) > 0,70, Kolektivizm CR (0,84) > 0,70, Uzun erimlilik CR (0,83) > 0,70. İç görü ataleti CR (0,83) > 0,70, İş birliği CR (0,87) > 0,70 olmak üzere CR değerleri kabul edilebilir düzeydedir.

Tablo 5. R² (R Squared) Değerleri

Boyutlar	R ² Değeri
----------	-----------------------

Tablo 6. YEM Yol Katsayıları ve Yol Katsayılarının Anlamlılık Sonuçları

Yollar		Yol Katsayısı	Standart Hata	t değeri	p değeri	
BK	→	İB	0,21	0,10	1.73	0,08
K	→	İA	0,33	0,15	2.08	0,03
K	→	İB	0,23	0,13	1.72	0,08
UE	→	İA	-0,32	0,11	2.92	0,00
UE	→	İB	0,24	0,11	2.23	0,02

Tablo 6'te p ve T değerleri analiz sonucu yer almaktadır. Analizde normal dağılımın dışında boyutların veri setinden çıkarılması, faktör yükü düşük olan gözlenen değerlerin analizden çıkarılması p değeri bakımından anlamsız olanların çıkarılması sonucunda elde edilmiştir. Yukarıdaki Tablo 5'te yer alan araştırma modelinde hipotezlere ilişkin T ve p değerlerinin analiz sonuçları yer almaktadır. p değerinin 0.10 alınması halinde kabul edilen hipotezler yine aynı tablodan izlenebilmektedir. Bu ilişkiler dışındaki

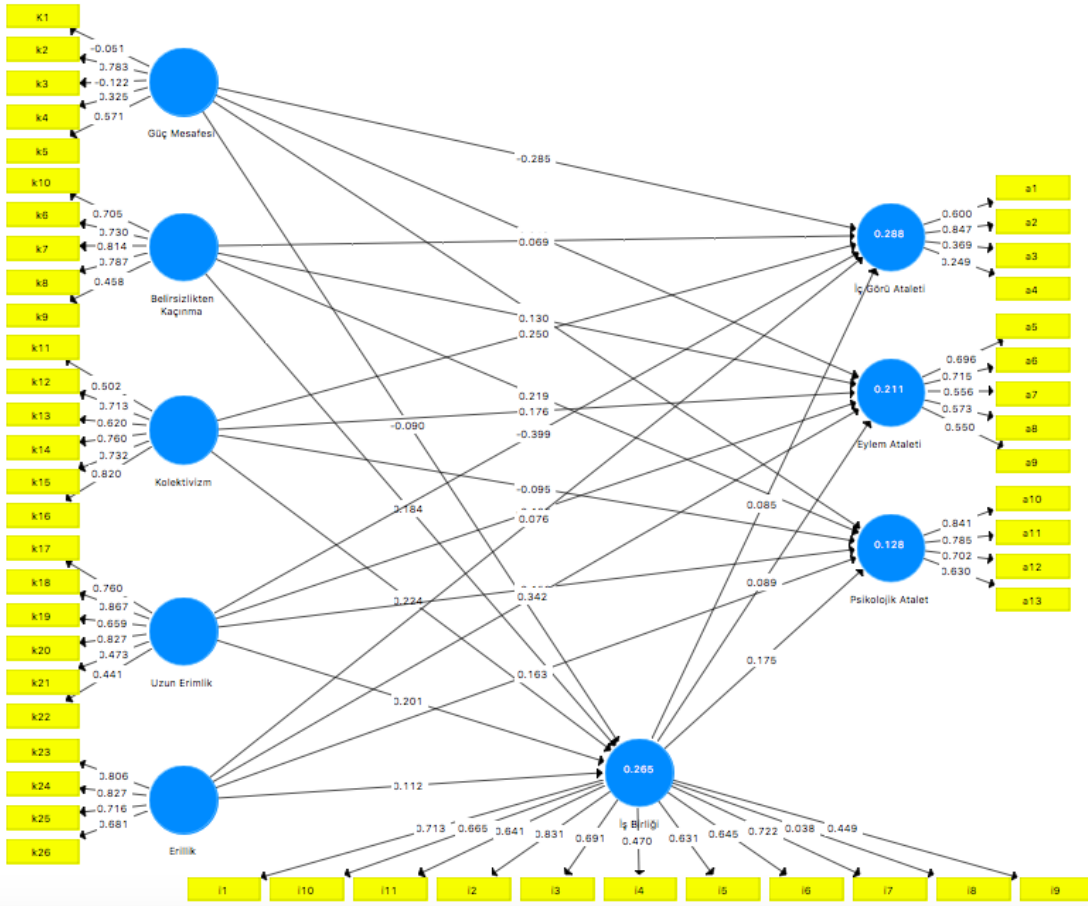
İç görü Ataleti	0,136
İş Birliği	0,255

R² değerinin 0-1 aralığında değer alması beklenir. R² değeri 1'e yaklaştıkça güçlü bir etki, R² değeri 0'a yaklaştıkça düşük bir etki görülmektedir (Özdevecioğlu ve Kararca,2015, 104).

Tablo 5'te R² değeri 1'e yaklaştığında güçlü bir etkide 0'a yaklaştığında zayıf bir etkidedir. Tablo 3'te görüldüğü gibi düşük bir etki görülmektedir. İşbirliği için R²= 0,255, İç görü ataleti R²=0,136 değerleri 0'a daha yakındır. Dolayısıyla zayıf etki söz konusudur.

Belirsizlikten kaçınma davranışı ile iş birliği; Kolektivizm ile iç görü ataleti; Kolektivizm ile iş birliği ; Uzun erimlilik ile İç görü ataleti ; Uzun erimlilik ile İş birliği davranışı üzerindeki etkileri belirlemek için SmartPLS uygulaması ile yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

değişkenler arasında anlamlı ilişki bulunmamaktadır. Elde edilen analiz sonuçları normal dağılımın dışında olan anketlerin veri setinden çıkarılması, faktör yükü düşük olan gözlenen değerlerin analizden çıkarılması ve p değeri bakımından (p>0.10) anlamsız olanların çıkarılması ile elde edilmiştir (Hair, Sarstedt, Matthews & Ringle,2016, s65). Bu analiz sonuçlarına göre yol analizinin görseli aşağıdaki şekilde görülmektedir.

Şekil 2. Araştırma modeli

Şekil 2’ de Ordu Büyükşehir Belediyesi çalışanlarının örgüt kültürünün örgütsel atalet üzerindeki etkisinde işbirlikçiliğin aracılık rolü üzerindeki etkisinin yol analizi bölümünde örgüt kültürünün belirsizlikten kaçınma alt boyutundaki bir birim artışın iş birlikçilikte 0.21 artışa, örgüt kültürünün kolektivizm alt boyutundaki bir birim artışın örgütsel ataletin alt boyutu olan iç görü ataletindeki 0.33 birim artışa, örgüt kültürünün kolektivizm alt boyutundaki bir birim artışın işbirliğinde 0.23 birimlik artışa, örgüt kültürünün uzun erimlilik alt boyutundaki bir birimlik artışın örgütsel ataletin alt boyutu olan iç görü ataletindeki -0.32 artışa, örgüt kültürünün uzun erimlilik alt boyutundaki bir birim artışın iş birlikçilikte 0.24 artışa sebep olur.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmanın bulgularına göre örgüt kültürünün belirsizlikten kaçınma alt boyutu ile iş birliği arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. Dolayısıyla yöneticilerin çalışanlar için oluşturdukları talimat ve prosedürler onların nasıl hareket edebileceklerini tanımladığı için çalışanların birlikte hareket etmesini sağlayarak iş birliği açısından olumlu katkı sağladığı ifade edilebilir.

Örgüt kültürünün kolektivizm alt boyutu ile iş birlikçiliği arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. Bu bulgudan hareketle grup başarısına bireysel başarıdan daha fazla önem verilerek grup çıkarları için kişisel çıkarların feda edilmesi hedeflere grup çalışmaları ile birlikte ulaşılmasını göstermektedir. Böylece grup hedefleri ve başarıları kişisel

hedef ve başarılarından daha fazla önemsendiği için iş birliği davranışının önemini belirtebilir.

Örgüt kültürünün uzun erimlilik alt boyutu ile iş birlikçiliği arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. Bu bağlamda çalışanların karşılaştıkları zorluklara rağmen kararlı ve istikrarlı bir şekilde hareket ederek uzun vadeli planlarının gerçekleşmesi için çalışanların çaba göstereceği söylenebilir. Örgüt kültürünün uzun erimlilik alt boyutu ile örgütsel ataletin alt boyutu olan iç görü ataleti arasında negatif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Dolayısıyla çalışanlar işlerinde kararlı ve istikrarlı olup uzun vadeli planlarını gerçekleştirdiği sürece çevresindeki değişiklikleri ve gelişmeleri de gözden kaçırmayacağı ifade edilebilir.

Örgüt kültürünün kolektivizm alt boyutu ile örgütsel ataletin alt boyutu olan iç görü ataleti arasında pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışanların grup çıkar ve başarılarının öncelikli olduğu koşullarda dış çevredeki farklılıkların ve değişimlerin göz ardı edilebileceği söylenebilir.

Bu araştırmanın ortaya koyduğu teorik ve pratik katkıların yanında bazı kısıtları da söz konusudur. Gelecek araştırmalarda bu kısıtlar göz önünde bulundurulacak bu araştırmanın sonuçları genişletilebilir. Araştırmanın örneklemini Ordu Büyükşehir Belediye’si çalışanları ile sınırlı kalmıştır. Konu ile ilgilenen araştırmacılar farklı sektör ile araştırmada bulunarak araştırma sonuçları ile kıyas yapma olanağı da sağlayabilir.

KAYNAKLAR

BAKAN, İ., SEZER, B., KARA, C. (2017). Bilgi Yönetiminin Örgütsel Çeviklik ve Örgütsel Atalet Üzerindeki Etkisi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7(1), 117-138.

BARDAKÇI, H. (2014). Azerbaycanlı Tüketicilerin Kültürel Boyutlarının Tespiti Ve Bu Boyutlar İle Tüketici Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,, 23(2), 15-28.

EROĞLU, Y. (2020). Geert Hofstede'nin Örgüt Kültürü Modelinin Dört Temel Boyutunun Gelişmiş (Belçika Ve Abd) Ve Geri Kalmış (Bangladeş Ve Pakistan) Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi). Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 84-102.

GODKİN, L., ALLCORN, S. (2008). Overcoming Organizational Inertial A Tripartite Model for Achieving Strategic Organizational Change. Journal of Applied Business and Economics.

HAİR, J. F., SARSTEDT M., MATTHEWS, L. M. Ringle C. M. (2016). Identifying and Treating Unobserved Heterogeneity with FIMIX-PLS: Part 1-Method. European Business Review Vol. 28 No.1.

KAYA, Ş. D., YAĞCI, M. (2015). Sağlık çalışanlarının atalet durumlarının hasta güvenliği ile ilişkisi. International Journal of Social Sciences and Education Research, 1(2), 453-462.

MÜCEVHER, M. H. (2021). Örgütlerde Simbiyotik Yaşam: İşbirlikçiler, Sığıntılar ve Asalaklar, Symbiotic Life in Organizations: Collaborators, Refugees and Parasites. İKTİSADİ İDARİ VE SİYASAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ, 6(15), 172-184.

ÖNCÜL, M. S., DENİZ, M., İNCE, A. R. (2016, İlkbahar). Hofstede'nin Örgüt Kültürü Modelinin Potansiyel Girişimcilerin Yetiştirdiği Çevresel Özellikler Kapsamında Değerlendirilmesi. AKADEMİK YAKLAŞIMLAR DERGİSİ JOURNAL OF ACADEMIC APPROACHES, 7(1), 255-269.

ORÇANLI, K., BEKMEZCİ, M., FIRAT, Z. M. (2020). Örgütsel Atalet Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması, Geçerlik ve . Örgütsel Atalet Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması Güvenirlik Çalışması. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,, 24(4), 1735-1753.

ORCANLI, K., BEKMEZCİ, M., FIRAT, Z. M. (2020). Örgütsel Atalet Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(24), 1735-1753.

SAYLIK, A. (2019). Hofstede 'nin Kültür Boyutları Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması; Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı, 8(3), 1860-1881.

ŞİMŞEK, A. (2014). Örgüt Kültürü: Kuramsal Bir Bakış,Organizational Culture:A Theoretical Overview. Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi, 14-22.

TDK. (2023). Türk Dil Kurmu Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alınmıştır

TÜRKAN, A., & ESMER, Y. (2019). Örgütsel Atalet Kavramına Teorik Bir Bakış. Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(3), 526-534.

XİE, X., YU, Y., CHEN, X., CHEN, X. (2006). The measurement of cooperative and competitive personality. Acta Psychologica Sinica, 38(1), 116-125.

YAŞAR, Y., YEDİYILDIZ, B. (1988). Tarih ve Kültür. 4. 12 12, 2021 tarihinde Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44560/552848> adresinden alındı

YAZICIOĞLU, Y., ERDOĞAN, S. (2004) SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri , Ankara , Detay Yayıncılık

YERLİKAYA, Y. G., DOĞRUYOL, B. (2020). İşbirliği Ölçeği: Kültürel Adaptasyon. İBAD Sosyal Bilimler Dergisi , 350-363.

İZAHA DAVET MÜESSESESİNİN GELİŞİMİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Halil İbrahim Demir^{1*}

Özet: Vergilendirme, mükelleflerin faaliyetleri nedeniyle ödemekle yükümlü oldukları vergilerin hesaplanıp tahsil edilmesi işlemidir. Vergilendirme, mükelleflerin yasal yükümlülüklerini yerine getirmeleri açısından önemli bir konudur ve aynı zamanda vergi uyumsuzluklarının da ana kaynağıdır. Vergi uyumsuzlukları, vergi eksiklikleri veya vergi uyumsuzlukları nedeniyle mükellefler ile idare arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklardır. Vergi uyumsuzluklarının çözümüne ilişkin olarak, mükellefler ile idare arasındaki uyumsuzlukların çözümü için adli ve idari hukuk yolları mevcuttur. Vergi uyumsuzluklarının çözümüne yönelik olarak idari aşamada bir çözüm önerisi olarak ortaya çıkan izaha davet uygulaması, mükelleflere vergi uyumsuzluklarını düzeltme ve vergi incelemesine başvurmaktan kaçınma imkânı sağlamayı amaçlamaktadır. İzaha davet uygulaması, mükelleflerin vergi ziyana sebebiyet veren bir kısım fiillerinin, idarece özellikle teknolojik imkânlar kullanılarak tespiti sonrasında, ağır ve bürokratik bir idari işlem olan vergi incelemesine sevki yerine, mükellef tarafından düzeltme imkânı verilerek uyumsuzluğun kısa yoldan çözümünü öngören bir idari çözüm müessesesidir. Uygulamanın 15.07.2016'da yürürlüğe giren ilk hali üç yılı aşkın süre uygulanmış, 01.01.2020'de yapılan kanun değişikliğiyle tekrar revize edilmiştir. Uygulamaya ilişkin ilk yayımlanan tebliğ mülga 482 no.lu tebliğdir. Revize edilmiş uygulama için ise 519 no.lu tebliğ yayımlanmıştır. Uygulama, Vergi Usul Kanunu'nda yer alan pişmanlık-ıslah müessesesi, uzlaşma ve cezada indirim müessesesi gibi uygulamalarla yakından ilişkilidir. Çalışmamızda izaha davet uygulamasının evrimi ve tebliğde yer alan hususlar değerlendirildikten sonra, diğer idari çözüm yollarıyla olan ilişkisi açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vergi uyumsuzlukları, izaha davet uygulaması, vergi uyumsuzluklarının idari aşamada çözümü, vergilendirme

DEVELOPMENT AND EVALUATION OF THE INSTITUTION OF INVITATION TO EXPLANATION

Abstract: Taxation, is the process of calculating and collecting taxes that taxpayers are required to pay due to their activities. Taxation is an important issue in terms of fulfilling taxpayers' legal obligations and is also the main source of tax disputes. Tax disputes are disagreements between taxpayers and the administration that arise due to tax deficiencies or non-compliances. Regarding the resolution of tax disputes, there are judicial and administrative remedies available for the resolution of disagreements between taxpayers and the administration. The invitation to explanation practice, which emerged as a solution proposal in the administrative stage for the resolution of tax disputes, aims to provide taxpayers with an opportunity to correct tax discrepancies and avoid referral to a tax inspection. The invitation to explanation practice is an administrative solution that aims to provide taxpayers with an opportunity to correct non-compliance in a timely manner by detecting certain acts that cause tax loss, particularly using technological opportunities instead of referring them to a heavy and bureaucratic tax inspection. The practice is closely related to other administrative practices such as repentance, correction, reconciliation, and reduction in punishment within the Tax Procedure Law. The first version of the application was introduced in 2016 and applied for over three years until it was revised again in 2020 through a legal amendment. While the abolished communiqué was numbered 482, number 519 communiqué was published for the revised application. In this study, after evaluating the evolution of the invitation to explanation application

and the issues in the communiqué, its relation with other administrative solutions will be explained.

Keywords: Tax disputes, application of invitation to explanation, resolution of tax disputes at administrative stage, taxation

¹Adres: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Hikmet Tolunay Meslek Yüksekokulu, Burdur, Türkiye

***Sorumlu Yazar:** hidemir@mehmetakif.edu.tr

Atıf: Demir, H.İ. (2023). İzaha Davet Müessesesinin Gelişimi ve Değerlendirilmesi. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1): 17-27.

1. GİRİŞ

Vergilendirme, mükelleflerin faaliyetleri nedeniyle ödemeleri gereken vergilerin hesaplanması ve toplanması sürecidir. Vergilendirme, mükelleflerin hukuki yükümlülüklerini yerine getirmeleri açısından önemli bir konu olmakla birlikte vergi uyumsuzluklarının da ana kaynağıdır. Vergi uyumsuzlukları ise, vergi aksaklıkları veya uyumsuzlukları nedeniyle mükelleflerle idare arasında çıkan anlaşmazlıklardır. Vergi uyumsuzluklarının çözümü açısından, mükellefler ve idare arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için çeşitli idari ve yargı yolları mevcuttur. Vergi uyumsuzluklarının idari aşamada çözümünde bir çözüm önerisi olarak ortaya çıkan izaha davet uygulaması, mükelleflerin vergisel uyumsuzluğu düzeltmesi için bir fırsat sunarak vergi incelemesine sevk edilmemesini amaçlamaktadır. İdarenin mükelleften mümkün olduğunca fazla kaynak temin etme çabasına karşılık mükelleflerin ellerinden geldiğince az vergi ödeme ve vergiden kaçınma çabası içerisinde olmaları uyumsuzlukların artmasına neden olmaktadır. Ayrıca vergi idaresi ile mükelleflerin çelişkili tutumlarının yanında vergi mevzuatının sayıca fazlalığı, karmaşıklığı ve sıklıkla değişmesi gibi olgular da vergi uyumsuzluklarının artmasına neden olmaktadır. Vergi Hukuku açısından, vergi uygulamalarına dayanan eylem ve işlemlerden kaynaklı sorunlar iki şekilde giderilmektedir. Bunlardan birincisi; taraflar arasında iyi bir iletişim ve karşılıklı anlaşma ile kısa zamanda en az masrafla “idari aşamada çözüm”, diğeri de daha uzun süreli ve daha maliyetli olan “yargı yolu ile çözümdür (Armağan, 2007:161). İzaha davet uygulaması, bu çözüm yöntemlerinden hali hazırda mevcut idari (barışçıl) çözüm yöntemleri olan uzlaşma, vergi hatalarının düzeltilmesi ve ceza indirimi uygulamalarına ek olarak vergi sistemimize dâhil edilmiştir.

Uyumsuzluk, “hak” olarak hukuk düzenince korunan mevcut bir menfaatin ihlâli veya menfaat dengesinin bozulmasını ifade etmektedir ve uyumsuzlukların çözüme kavuşturulması işlevi, esas olarak devlete ait bir görevdir ve çözüm olarak ilk akla gelen yöntem yargı organlarına başvurmadır. Oysa yargı organlarına başvuru yolu tek yöntem olmadığı gibi, aslında en son başvurulması gereken yöntemdir. Çünkü uyumsuzluğun yargı organlarıncâ çözümünde psikolojik, sosyal ve ekonomik yönden yüksek maliyetler söz konusu olmaktadır. Ayrıca, yargı organlarına başvurulması ile birlikte, uyumsuzluk sadece taraflar arasında ortaya çıkan bir sorun olmaktan çıkıp sıkı şekilde düzenlenmiş yargılama kurallarını da içeren üçlü bir ilişkiye dönüşecektir. Uyumsuzluğun çözümü, tarafların karşılıklı mücadelesine dönüşecek ve tarafların uyumsuzluk üzerindeki hâkimiyetleri azalacaktır (Bulur, 2007: 31). Bu nedenle genelde

uyumsuzlukların özelde ise vergisel uyumsuzluğun çözümünde doğru yöntemin tercih edilmesi, emek, zaman, masraf ve olası başarı şansının kapsamı yönlerinden en iyi sonucun elde edilebilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Uyumsuzluğun çözümünde yanlış yöntemin tercih edilmesi, kimi zaman yukarıda sayılan hususlar yönünden kayda değer kayıplara uğranılmasına yol açmakta; kimi durumlarda da bireyi bütünüyle çözümsüzlükle karşı karşıya bırakabilmektedir (Taştan, 2007: 131).

Bu bağlamda vergi sistemimizde görece yeni bir uygulama olarak Vergi Usul Kanunu’nun 370. maddesinde tanımlı izaha davet müessesesi çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. İzaha davet uygulaması, mükelleflerin vergi ziyana sebebiyet veren bir kısım fiillerinin, idarece özellikle teknolojik imkânlar kullanılarak tespiti sonrasında, ağır ve bürokratik bir idari işlem olan vergi incelemesine sevk yerine, mükellef tarafından düzeltme imkânı verilerek uyumsuzluğun kısa yoldan çözümünü öngören bir vergi çözüm müessesesidir. Çalışmanın amacı, izaha davet müessesesi hakkında bilgi vererek diğer idari çözüm yollarıyla ilişkisini tartışmaktır. Mükelleflerin söz konusu uygulamadan ve diğer uygulamadan faydalanmaları halinde ortada avantaj veya dezavantajlarının bulunup bulunmadığı da ortaya konarak uygulamanın uyumsuzluk çözümü üzerindeki etkinliği sorgulanacaktır.

2. GENEL OLARAK VERGİ UYUŞMAZLIKLARININ ÇÖZÜMÜ VE İZAHA DAVET UYGULAMASI

Uyumsuzluk kavramsal olarak tarafların karşılıklı bir konu üzerinde farklı görüşlere sahip olmaları nedeniyle düşülen anlaşmazlıklardır. Vergi uyumsuzlukları ise, vergi mükellefleri/sorumluları ile vergi idaresi arasında vergi uygulamalarına ilişkin zaman zaman ortaya çıkan görüş ve uygulama farklılıkları olarak ifade edilmektedir. Vergi uyumsuzlukları çoğunlukla; mükelleflerin vergilendirme kurallarını gereğince uygulamaması veya yanlış uygulaması sonucu verginin alınıp alınmaması veya ödenip ödenmemesi ya da az tutarda ödenmek istenmesinden doğmakta ve vergi cezasına neden olarak tarafları karşı karşıya getirmektedir (Armağan, 2009:201). Genellikle mükellef ile vergi idaresinin uyumsuzluğuna neden olan işlemler vergilendirme süreci esnasında vergi mükellefiyetinin tespit ve denetiminin gerçekleştirilmesinde temel konular olan, vergiyi doğuran olay ile vergilendirme işlemleri (tarh, tebliğ, tahakkuk, tahsil) ve ceza kesme işlemlerinden meydana geldiği görülmektedir (Toker ve Tekin, 2022: 2142).

Vergi uyumsuzluklarının önlenmesi amacıyla devletler, vergilendirme işlemleri esnasında ortaya çıkan gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacak yasal önlemleri olarak vergi uygulamalarında istikrarı sağlamak, vergi

mükelleflerini vergi mevzuatı hakkında yeterince bilgilendirmek gibi uygulamalarla söz konusu uyumsuzlukları azaltılmaya çalışılmaktadır. Ancak tüm bu önlemlere rağmen uyumsuzluklar yine de çıkabilmektedir. Bu durumda idarenin mükellefle kuracağı iyi bir iletişim hem kısa sürede anlaşmazlığın çözülmesini hem de uyumsuzluğun neden olduğu maliyetleri minimize etmeyi sağlayacaktır. Ayrıca devletlerin beyan esaslı ile vergilendirmeye geçmesiyle birlikte vergilendirme yetkisinin devletlerin egemenlik yetkisinin doğal sonucu olmasından dolayı genel kabul olan cebirlik ve tek taraflılık ilkeleri esnetilerek, mutlak vergilendirme yetkisi anayasa ve yasalara uygunluk yönünden kısıtlanmış, ödenmesi gereken verginin belirlenmesi konusunda bireylere itiraz ve müzakere hakkı sağlanmıştır. Bu değişim sonucu vergilendirme işlemlerinde müzakere ve gönüllü uyumluluk önemli bir ilke haline gelmiştir. Böylece hem vergilendirme işlemlerindeki sorunlar müzakere yoluyla çözülebilmekte hem de vergi gelirlerinin hazineye gecikmeden aktarılması sağlanabilmektedir. Bu alternatif çözüm kanalları hem yargıya iş yükü oluşturmaksızın tarafların vergi ödeme konusunda kararsızlıklarını azaltmakta hem de vergi ödeme konusundaki itiraz ve iddiaların doğrudan sunulmasını sağlamaktadır (Kızıltoprak, 2020: 107). Bu sayede uyumsuzlukların idari aşamada çözüme kavuşturulması ile mahkemelerin iş yükünün azalmasının yanında ortaya çıkması muhtemel yargılama maliyetleri de azalacaktır. Ayrıca uyumsuzlukların yargı aşamasında çözümünde ortaya çıkması muhtemel olan yargı karşısındaki zıtlama ve inatlaşmaları azaltılarak, mükelleflerle idare arasında kurulan iletişim bireyler ile devlet arasında barışa katkı sağlayacaktır. Böylelikle katı ve şekli bir uyumsuzluk çözümü yerine esnek, ılımlı ve tarafları zaman ve para kaybetmekten koruyan bir çözüm yoluna ulaşılabilecektir. Mükellefler, uyumsuzlukları bu yolla çözemediği takdirde ise, yargı yoluna başvuru hakkı mükellefe yüklenen ödevler karşısında, mükellefin sahip olduğu en önemli hak ve hukuki güvence olarak kalacaktır. Uyumsuzlukların idari aşamada çözüm yollarında asıl olan kazanmak ve kaybetmekten ziyade tatminkâr bir sonuç almaktır (Hepaksaz ve Avcı 2018: 762).

İzaha davet kavramına ve mükelleften izahat talep edilmesi uygulanması vergi sistemimizde ilk olarak 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda (GVK) 1996 yılında 4108 sayılı kanun ile kaldırılan, ortalama kar haddi ve asgari gayrisafi hasılat esaslı başlığını taşıyan GVK'nın 111. Maddesinde karşılaşılmaktadır. İlgili düzenleme, maddede sayılan mükelleflerin beyan ettikleri gayrisafi hasılat ile inceleme elemanlarınca tespit ve hesap edilen gayrisafi hasılatın arasında %20'den fazla fark bulunması halinde idarece tespit edilen gayrisafi hasılat üzerinden verginin tarh edilmesinin ön şartı olarak "... farklılık nedeniyle mükelleften izahat talep edilmesine rağmen, mükellefin süresi içinde izahat vermemiş olması veya verdiği izahatın yeterli görülmemesi ..." şeklindedir. Vergi Usul Kanunu'nda (VUK) ilk düzenleme 01/09/2017 tarihinde yürürlüğe girmek üzere ve gelir vergisi mükelleflerinin vergiye uyumunu artırmak, idari yoldan vergi uyumsuzluklarını çözmek amacıyla 2016 yılında gerçekleştirilmiştir. İzaha davet uygulaması ile vergi idaresi, izaha davet kapsamında gelir vergisi mükelleflerinin beyanlarına dayanarak belirlediği hususları sorarak, mükellefleri beyanlarından kaynaklanan vergi matrahında değişiklik yapmaya veya belgelendirme yapmaya davet

edebilir. Bu davetlerin amacı, mükellef tarafından beyan edilen bilgi ve belgelerin doğruluğunu artırmak, vergilerin doğru ve tam bir şekilde tahsil edilmesini sağlamaktır (Sarılı, 2020: 73 – 74).

İzaha davet uygulaması, 6728 sayılı kanunla 15.07.2016 tarihinde yeniden düzenlenen Vergi Usul Kanunu'nun 370. maddesi ile vergi mevzuatı içerisindeki yerini almıştır. İzaha davet uygulaması ile "yatırım ortamını iyileştirmek" amacının yanında idareye bilgi ve delile mükellef üzerinden kolayca ulaşım ispat görevini kolaylaştırma, mükellefe ise kendi bakış açısını idareye sunma ve böylece izahı kabul edilirse, incelenmeme/takdire sevk edilmeme ya da izahının kabul edilmediği en kötü ihtimalde dahi, indirimli vergi ziyayı cezasından yararlanma garantisi sağlayan bir kurum olarak düzenlendiği görülmektedir (Yavaşlar Başaran, 2017: 7). İzaha davet müessesesi ile mükelleflerin vergi ziyasına sebebiyet veren bir kısım fiillerinin, idarece özellikle teknolojik imkânlar kullanılarak tespiti sonrasında, ağır ve bürokratik bir idari işlem olan vergi incelemesine sevki yerine, mükellef tarafından düzeltme imkânı verilerek uyumsuzluğun kısa yoldan çözümü hedeflenmektedir.

2.1. İzaha Davet Uygulaması ve Gelişimi

Vergi idaresi, vergilendirme sürecinde toplumun genel menfaatlerini korumak adına gerek mükellefe sorumluluk olarak yüklenen bildirim ve beyan ödevleriyle, gerekse mevzuatta bulunan diğer bilgi toplama yöntemleri ile mükellefler ve sorumlular hakkında topladığı birçok veriyi depolamaktadır. Bu verilerin de yardımıyla gerçekleştirilen denetimlerin sonucunda mükelleflerin beyanları ile toplanan verilerin örtüşmediği durumlar tespit edildiğinde mükelleflerle irtibata geçilmekte ve beyanlarının düzeltilmesi istenmekte ya da mükellefler vergi incelemesine sevk edilmektedir. Mükelleflerin vergi incelemesine veya takdir komisyonlarına sevki, vergi idaresi açısından kamu alacağının gecikmesi, iş yükünün artması, mükellef açısından ise cezalı vergi tarhi gibi ek maliyetlere neden olmaktadır. Vergi sistemimize getirilen görece yeni ve kendine özgü bir yapısı olan "İzaha Davet" müessesesi ile idarenin yapmış olduğu tespit nedeniyle pişmanlık fırsatını kaçıran mükelleflerin doğrudan inceleme ya da takdir komisyonun sevk edilmesi yerine kendilerini bu yollar öncesinde izah etmek açısından bir ara basamak oluşturulmuştur (Rençber, 2018: 137).

Uygulama, 482 Sıra No'lu VUK Genel Tebliği ile 2017'de yürürlüğe girerek uygulanmaya başlanmıştır. Yaklaşık iki yıllık bir uygulama sürecinin ardından değişiklikler gerçekleştirilmiştir. 482 no.lu tebliğ, 519 Sıra no.lu VUK Genel Tebliği'nin 01 Ocak 2020 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesiyle mülga olmuştur. Uygulamanın sağlıklı bir değerlendirilmesinin yapılabilmesi amacıyla, VUK 370. maddesinde yapılan değişiklikler ile her iki VUK Genel Tebliği birlikte değerlendirilip farklılıkları vurgulanarak açıklanmaya çalışılacaktır.

VUK md. 370 üzerinde yapılan değişikliklerin, mükellefe izaha davet için verilen sürenin 15 günden 30 güne çıkarılmasından ve sahte ve muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge (SMİYYB) kullanımındaki maddi sınır konularından ibaret olduğu görülmektedir. Bu nedenle izaha davet

müessesinin yorumlanması 6728 sayılı kanundaki değişikliklerle beraber değerlendirilmelidir. Bilindiği üzere VUK 3. maddesi “Vergi kanunları lafzı ve ruhu ile hüküm ifade eder. Lafzın açık olmadığı hallerde vergi kanunlarının hükümleri, konuluşundaki maksat, hükümlerin kanunun yapısındaki yeri ve diğer maddelerle olan bağlantısı göz önünde tutularak uygulanır.” şeklindedir. Bir kanun hükmünün gerçekte ne demek istediğinin belirlenmesi için gerçekleştirilen çabalar bütününe yorum, yorumun yapılması esnasında izlenen yol, araç ve usullere ise yorum yöntemi denilmektedir. Başlıca yorum yöntemleri, kanunların kelime yapıları, sözcüklerin dizilişleri ve anlamlarından hareketle açıklama getirmeyi amaçlayan sözel yorum, kanun hükmünün kanunlar sistematığı içerisindeki yerinden hareketle anlamlandırılan sistematik yorum, kanun hükmünün yürürlüğe girdiği tarihteki hedefini gerek dönemin şartlarının araştırılması ve gerekse kanunun oluşturulma aşamasındaki meclis tutanak ve tartışmalarından faydalanarak açıklama yapan tarihsel yorum ve kanun hükmünün uygulanmasıyla ulaşılmaya çalışılan amaca göre anlamlandırmayı çabalayan amaçsal yorumdur(Kızılot vd, 2006: 75).

Kanun metninde mükellefçe gerçekleştirilen izahın sonucunda vergi incelemesine sevk ya da izahın yeterli görülmesi ihtimallerinden birisinin gerçekleşeceği belirtilmektedir. Kanun hükmüne istinaden her iki tebliğde de “İzaha davet müessesesi... daha ağır müeyyidelerden korumaktadır” ibaresi korunmuştur (VUK 482 ve 519 sayılı GT). 519 no.lu tebliğin, mülga 482 no.lu tebliğdeki bu hükümleri aynen koruması düzenlemede herhangi bir amaçsal değişikliğe gidilmediğini göstermekle birlikte, bu amaç kapsamında değerlendirildiğinde ilk bakışta gereksiz inceleme veya takdir işlemlerinin önlenmesi ve mükelleflerin haksız, yorucu ve gereksiz işlemlere muhatap olmasının önüne geçilmesi ve uyuşmazlıkların azaltılması bakımından izaha davet düzenlemesinin oldukça yerinde olduğu kabul edilmektedir (Rençber, 2018: 137).

Mükelleflerin izaha davet müessesinden faydalanabilmesi için, verginin ziyaa uğradığına delalet eden emareler bulunduğu dair ön tespitin yapılmış olması şartı aranmıştır. Ancak ön tespitin gerçekleştirilmesinde vergi incelemesine başlanılmamış veya takdir komisyonuna sevk işleminin yapılmamış olması (konuyla sınırlı olarak) ve ihbarda bulunulmaması şartları aranmıştır. Ayrıca kanun hükmünde ön tespitin yapılabilmesi için ilgili vergi ziyai'nın VUK md. 359'da sayılan vergi suçlarından kaynaklanmaması gerektiği ve 148.000 TL'yi (2022 yılı için, 522 no.lu GT) geçmeyen veya bu tutarı geçse bile ilgili yıldaki toplam mal ve hizmet alışlarının %5'ini aşmayan sahte belge kullanımıyla ilgili olmaması gerektiği belirtilmiştir.

519 sayılı VUK genel tebliğine göre ön tespit ve izaha değerlendirme komisyonları iki çeşittir. Birincisi, Gelir İdaresi Başkanlığı bünyesinde kurulan ön tespit ve izah değerlendirme komisyonları ilgisine göre vergi dairesi başkanlıkları ile defterdarlıklara bağlı olarak görev yapacaklarını, vergi dairesi başkanı veya grup müdürünün başkanlığında (defterdarlıklar için defterdar veya defterdar yardımcısı), vergi dairesi başkanı tarafından görevlendirilen, başkan dâhil toplam üç kişiden oluşacaktır. Diğerisi ise Vergi Denetim Kurulu Başkanlığında ve Başkanlıkça uygun görülen daire başkanlıklarında oluşturulacak Ön Tespit ve

İzah Değerlendirme Komisyonu, Başkanlık tarafından biri komisyon başkanı olarak belirlenecek başkan dâhil üç vergi müfettişinden oluşmaktadır.

Ön Tespit ve İzah Değerlendirme Komisyonunun görev ve yetkileri 519 sayılı VUK Genel Tebliğinde kendisine intikal ettirilen bilgi, bulgu veya verilerden hareketle verginin ziyaa uğramış olabileceğine ilişkin ön tespit yapmak, ön tespit yazısını tebliğ etmek kendisine yapılacak izahları değerlendirerek, değerlendirme sonucunu içeren yazının, tebliğ edilmek üzere, ilgili mükelleflere göndermek şeklinde sıralanmıştır.

519 no.lu tebliğin a fıkrasında kanunun sıra numarasının belirtilmesi, b fıkrasına SMYİB vurgusunun eklenmesi ve c fıkrasında komisyonun nihai merci vurgusunun terk edilmesi(Kendisine yapılacak izahları değerlendirip sonuçlandırır.), 482 no.lu tebliğden mükellefe daha etkin rol verilen bir ifadenin seçilmesi yönünden farklılaşmaktadır. İzaha davet müessesinin kapsamı mülga olan 482 sayılı VUK Genel Tebliğinde 16 başlıkla sınırlandırılmışken 519 sayılı VUK Genel Tebliği ile bu yöntem terk edilmiştir. VUK 341. maddede düzenlenen “Vergi Ziyai” tanımlanarak, ön tespit yapılan mükelleflerin belirlenen konulara ilişkin olarak izaha davet edilecekleri ifade olunmuştur. Ancak, ön tespit yapılacağı tarih itibarıyla haklarında ön tespit konusu ile ilgili olarak; ihbar bulunan ya da vergi incelemesi başlatılan veya takdir komisyonuna sevk işlemi yapılan mükelleflere ilişkin olarak ön tespit yapılmayacağı ve bu mükellefler izaha davet edilmeyecekleri ilgili tebliğde vurgulanmaktadır.

İzaha davet yazısı, 519 no.lu genel tebliğde daha net ve anlaşılır bir yapıya kavuşturulduğu görülmektedir. Bu tespitimiz, mükellefçe yapılacak olan izahın yeterli olmaması veya vergi ziyayı sebebiyet verildiğinin anlaşılması halinde inceleme veya takdir komisyonuna sevk edileceği ifadesinin netleştirilmesi ifadesine dayanmaktadır. Bununla birlikte mükellefin izahta bulunmaması halinde izaha davet yazısının tebliğinde itibaren geçecek olan 30 günün ardından incelemeye veya takdir komisyonuna sevk edileceğinin davet yazısından çıkartılarak ayrıca düzenlenmesi mükelleflerde olası kafa karışıklığını önleyeceği gibi müesseseden yeni haberdar olan mükellefler açısından davet amaçlı yazının tehditkâr bir üslup taşımaması algısına neden olma ihtimalini de engelleyeceği değerlendirilmektedir.

2.2. İzaha Davet Müessesesi Uygulamaları

İzaha davet müessesinin uygulanmasına yönelik sonuç ve amaçların tespiti için vergi idaremizin yayınladığı faaliyet raporları, performans programları ve stratejik planları incelediğimizde uygulamaya yönelik gelişmelerin şu şekilde olduğu görülmüştür.

2019 yılında Gelir İdaresi Başkanlığı sorumluluğunda hazırlanan Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planında (2019-2021) Gönüllü Uyum Seviyesinin Yükseltilmesi ana bileşenin bir parçası olarak 5 numaralı eylemde sorumluluğun Gelir İdaresi Başkanlığında olmak üzere “Vergi kanunlarında yer alan ve pişmanlık, uzlaşma, izaha davet gibi mükellef lehine düzenlemelerin içeriği ve bunlardan nasıl yararlanılacağına yönelik bilgilerin

mükelleflere iletilmesi sağlanacaktır” ibaresi, Aralık 2021 takvimli hedef olarak yer almıştır(Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB), 2019a).

İzaha davet müessesesi Gelir İdaresi Başkanlığınca 2019 yılında, 2109 – 2023 yıllarını kapsayan Stratejik Planda “Vergiye Gönüllü Uyumu Arttırmak” stratejik amacı kapsamında “İzaha Davet Müessesesi Etkin Kullanılacaktır” stratejik hedefi olarak belirlenmiştir. Performans göstergesi olarak izaha davet edilen mükellef sayısı ile elektronik ortamdan gönderilen onaylanmış beyanname sayısı belirlenmiştir (Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB), 2019b, 10). İzaha davet müessesinin ihdas edilme amaçları, mükellefler ile vergi idaresi arasındaki uyumsuzlukların azaltılması, vergilendirme sürecinde mükellef katılımının artırılması, vergi denetim süreçlerinin kısaltılması ve vergiye gönüllü uyumun artırılması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu amaçlara yönelik elektronik uygulamaların etkin kullanımını hedeflenerek müessesenin sorumluluğu Denetim ve Uyum Yönetimi Daire Başkanlığı ile Uygulama ve Veri Yönetimi Daire Başkanlığı'na bırakılmıştır. İzaha davet müessesinin Türk Vergi Mevzuatında yeni bir uygulama olması risk olarak tanımlanmakta ve müessese kapsamının genişletilerek faydalandırılacak mükellef sayısının artırılması stratejisi belirlenmiştir. Bu kapsamda, izaha davet müessesesinin etkinleştirilerek yaygınlaştırılması çalışmalarına ihtiyaç olduğu belirtilmekte ve plan dönemi boyunca gerek elektronik ortamdan gönderilen beyanname ve gerekse davet edilen mükellef sayılarına yönelik ilk üç yıl artan ve son iki yıl azalan bir seyir belirlenmiştir (GİB, 2019b: 69).

İzaha davet müessesesi, Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB) faaliyet raporlarında ilk defa 2018 yılında yayınlanan 2017 yılı Faaliyet Raporunda, Vergi Denetim Kurulu Vergi Denetim Bilişim Sistemi(VDK-VEDEBİS) yazılımına eklenen modül ile üretilen sorguların gözden geçirilerek mükelleflerin izaha davetle veya vergi incelemesiyle sonuçlandırılması mümkün olan işlemlerinin ayrıştırılarak sorgularının ilgili Şube Müdürlüklerine devrinin sağlanacağı belirtilmektedir(Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB), 2018: 61). VDKB ‘nın 2018 ve 2019 yıllarına ilişkin faaliyet raporlarında “İzaha Davet Müessesine Yönelik Çalışmalar” başlığı altında uygulama sonuçlarına yer verilirken 2020 ve 2021 yılları faaliyet raporlarında sadece VDK-VEDEBİS aracılığıyla üretilen sorguların ayrıştırılacağı belirtilmektedir. VDKB ‘nın 2018 ve 2019 yıllarına ilişkin faaliyet raporlarında 07.03.2018 tarihinde oluşturulan İzah Değerlendirme Komisyonları (İZDK) mükellefler hakkında yapılan değerlendirme neticesinde aşağıdaki karar türlerinden uygun olanının alınacağını ifade etmektedir. İlgili kararlar;

- 1 Numaralı Karar: İzahın Komisyonca yeterli bulunduğu
- 2 Numaralı Karar: İzahın Komisyonca yeterli bulunmadığı
- 3 Numaralı Karar: İzaha davet müessesesine ilişkin şartların yerine getirildiği
- 4 Numaralı Karar: Muhatabın izahının verginin ziyaa uğratıldığı yönünde olduğu
- 5 Numaralı Karar: İlgili birime gönderilmesi şeklindedir (VDKB, 2019: 52, VDKB 2020: 46).

Tablo 1. İzaha Davet Komisyon Kararları

YILLAR	KARAR TÜRÜ			TOPLAM
	1 Numaralı Karar	3 Numaralı Karar	5 Numaralı Karar	
2018	1.142	560	2.719	4.421
2019	1.670	622	2.379	4.671

Kaynak: VDKB 2018 – 2019 Faaliyet Raporları

Tablo 1’ de İzaha Davet Komisyon kararları görülmektedir. Kararlar incelendiğinde 1 ve 3 numaralı kararlar ile toplam karar sayısında 2019 yılında 2018 yılına göre artış görülmekteyken 5 numaralı kararda azalış görülmektedir. Bu durumun mükelleflerin İzaha Davet uygulamalarını zaman içerisinde kendi lehlerine kullanımını arttırabileceklerini gösterdiği değerlendirilmektedir. Tabloda 2 ve 4 numaralı kararlara yer verilmeme nedeni ilgili kararların ara karar olmalarından, mükelleflerin eylemlerine göre 1, 3 ve 5 numaralı karara dönüşmesinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 2. İzaha Davet Uygulama Sonuçları

YILLAR	ARTTIRILAN MATRAH	ARTTIRILAN VERGİ	ÖDENECEK VERGİ	ÖDENEN VERGİ	ÖDENECEK ZAM	ÖDENEN ZAM
2018	43.373.857	6.036.944	4.949.899	3.549.366	3.265.466	1.900.452
2019	63.426.566	10.499.394	8.022.013	5.169.109	3.553.972	2.398.102
TOPLAM	106.800.423	16.536.338	12.971.912	8.718.475	6.819.438	4.298.554

Kaynak: VDKB 2018 – 2019 Faaliyet Raporları

Tablo 2’de İzaha Davet Müessesinin 2018 ve 2019 yıllarına ilişkin uygulama sonuçları görülmektedir. İzaha Davet Müessesesi ile vergi idaresi iki yılda toplam 106.800.423 TL değerinde matrahta, 16.536.338 TL değerinde vergide artırım gerçekleştirerek mükelleflere toplamda 12.971.912 TL vergi ve 6.819.438 TL 6183 sayılı AATUHK’ un 51. Maddesinde düzenlenen gecikme zammı oranında izah zammı tahakkuk ettirmiştir. İlgili tahakkuklar neticesinde vergi idaresi iki yılda toplam 8.718.478 TL vergi ve 4.298.554 TL izah zammı tahsilatı gerçekleştirmiştir. Tahakkuk/tahsilat oranları açısından yaklaşık olarak verginin aslı için 2018 yılında %71,7 ve 2019 yılı için %64,4 izah zammı açısından 2018 yılında %58,2 ve 2019 yılı için %67,5 toplamda ise vergiler için %67,2 ve izah zammı için %63 oranları gerçekleşmiştir (VDKB, 2019: 52, VDKB 2020: 47).

VDKB 2022 yılı Faaliyet Raporunda İzaha Davet Müessesine yönelik çalışmalar şunlardır. VDKB bünyesinde, 07.03.2018 tarihinde GİB makamının olurları

ile yürürlüğe giren “İzah Değerlendirme Komisyonlarının Oluşturulması ile Çalışma Usul ve Esaslarına İlişkin Yönerge” kapsamında 1 tanesi merkezi, 22 tanesi daire başkanlığı olmak üzere toplam 23 tane Ön tespit ve İzah Değerlendirilme komisyonu (İZDK) oluşturulmuştur (VDKB, 2019: 33). Mezkûr komisyon gerçekleştirdiği tespitler kapsamında mükellefleri izaha davet veya SMİYB tespit yazısını haklarında ön tespit yapılanlara gönderilmesini ve kendisine gerçekleştirilecek izahların değerlendirilmesini gerçekleştirmekle görevlendirilmiştir (VUK 519 Sıra Numaralı Genel Tebliğ). VUK 370’inci maddesinin b bendinde düzenlenen “sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge (SMİYB) kullanma fiili” kapsamında olan mükelleflerin izaha davet süreci VDK ve GİB tarafından birlikte yürütülmektedir. Bu kapsamda 2022 yılında 53.175 SMİYB kullanımı tespit edilerek ilgili mükelleflerin izaha daveti sağlanmıştır (VDKB, 2019: 64). VDKB 2022 yılı faaliyet raporunda İzaha davet Müessesine dair rakamsal bir büyüklük bulunmamaktadır.

İzaha Davet Müessesesi, Gelir İdaresi Başkanlığınca 2019 – 2023 yılları arasında düzenlenen performans programlarında, 2109 – 2023 yıllarını kapsayan Stratejik Planda “Vergiye Gönüllü Uyumu Arttırmak” stratejik amacına uygun olarak “İzaha Davet Müessesesi Etkin Kullanılacaktır” stratejik hedefi ile performans göstergesi olarak izaha davet edilen mükellef sayısı ile elektronik ortamdan gönderilen onaylanmış beyanname sayısı şeklinde yer almıştır. Bununla birlikte 2020 – 2023 yılları performans programlarında Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Programı, Vergiye Uyum ve Denetim alt Programında “Vergi denetimi aracılığıyla vergiye gönüllü uyumu desteklemek ve kayıt dışı ekonomi ile mücadele etmek” hedefi Denetim Ve Uyum Yönetimi Daire Başkanlığı’nın sorumluluğunda yine elektronik ortamda gönderilen onaylanmış beyanname sayısı ile izaha davet edilen mükellef sayısı performans göstergesi olarak belirlenmiştir (GİB, 2019 – 2023).

İzaha Davet Müessesesi açısından GİB Faaliyet Raporları tarandığında 2019 ve 2020 yıllarına ilişkin faaliyet raporlarında, müessese işletilebilmesi için ihtiyaç duyulan yazılım ve mevzuat çalışmalarının devam ettiği ve dolayısıyla planlanan hedeflere ulaşamadığı görülmektedir (GİB, 2020b – 2021b). 2021 yılında, izaha davetin kapsam ve usulü ile kullanılacak belge ve yazılımın tamamlandığı, pilot çalışmalarının başlandığı görülmektedir (GİB, 2022: 135). 2022 yılına ait faaliyet raporunda izaha davet uygulaması sonuçları sadece mükellef sayılarının belirtilmesi şeklindedir. Raporda, 53.558 mükellefin SMİYB kullanım fiili, 38.351 mükellefin devleti çeşitli sebeplerle vergi ziyana uğratmaları sebebiyle toplamda 91.939 mükellefin haklarına ön tespit yapılarak tebliğ edilmek üzere İZDK gönderimin gerçekleştirildiği belirtilmektedir (GİB, 2023: 122). İlgili mükelleflerin ne kadarlık vergi ve izah zammı tahakkuk ettirildiği, ne kadarlık bir ödemenin gerçekleştirildiği bilgisi yer almamaktadır. Bunun yanında tüm vergi idaresince çeşitli rapor ve programlarda önemsendiği ifade edilen izaha davet müessesinin vatandaşla tanıtım faaliyetlerine de raporda yer alan GİB internet sitesinde “İzaha Davet Uygulaması Broşürü” oluşturulduğu bilgisinden anlaşılmaktadır (GİB, 2023: 90).

2.3. İzaha Davet Uygulamasının Değerlendirilmesi

Yukarıda işleyiş ve gelişimin açıklandığı izaha davet müessesine yönelik yapılan çalışmalar tarandığında müessese amaçlarının genel olarak;

- Ziyaa uğratılmış verginin mümkün olan en az emek ve zaman harcanarak tahsil edilmesini sağlamak,
 - İdarenin, zamanını daha etkin ve verimli olabileceği alanlara da kullanılmasını sağlayarak idareyi gereksiz iş yükünden kurtarmak,
 - Mükellefler ile idare arasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların sayısını azaltmak,
 - Mükelleflerin vergilendirme süreçlerine daha aktif katılımlarını teşvik etmek beyana dayalı olarak vergi mahiyetini ortaya çıkarmayı kolaylaştırmak,
 - Mükellefi İzaha Davet vasıtasıyla daha ağır yaptırımlardan korumak ve gereksiz inceleme ve takdir işlemlerinin önüne geçmek, mükelleflerin haksız ve gereksiz işlemlerle karşı karşıya kalmalarını engellemek,
 - Vergiye gönüllü uyumu artırmak,
 - Vergi idaresinin ve idari yargı organlarının dava yüklerini azaltmak,
 - Kayıt dışı faaliyette bulunan mükelleflerin kayıt altına almak,
 - Denetimin etkinliğini güçlendirmek,
 - Ülkenin makroekonomisine katkıda bulunmak
- olarak sıralandığı görülmektedir(Türkay, 2017:4, Erdem, 2017: 151, Ceyhan ve Turan, 2019: 34, Bozdoğan ve Çataloluk, 2018: 44, Ceyhan, Turan, 2019: 34, Çiçek ve Güneş, 2019: 15, Buyrukoğlu ve Toparlak, 2018: 59, Uzunöner, 2019: 12-13 Gezer ve Gezer, 2017: 111.).

İzaha Davet müessesinin bu amaçlarının, uygulamanın sağlıklı ve düzgün bir şekilde hayata geçirilmesi şartıyla faydalı olacağını kabulü gerekmektedir. Fakat izaha davet kurumunun bünyesinde birtakım riskler barındırdığı dolayısıyla tüm bu avantajlarının yanında dezavantajlarının da dikkate alınması gerekmektedir. Öncelikle müessese dürüst mükelleflerin idareye olan güvenin sarsılmasına neden olabilecek ve dolayısıyla dürüst mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunun azalmasıyla birlikte mükellefler vergi kanunlarında öngörülen yaptırımlarda ki zayıflama sebebiyle vergi ziyana sebebiyet verme noktasında cesaretlenme, vergi uyum oranlarını azaltma gibi yöntemlere yönelebileceklerdir (Buyrukoğlu ve Toparlak, 2018:65). Bununla birlikte izaha davet müessesine getirilen bir diğer eleştiri de izaha davet edilecek mükelleflerin belirlenmesinde idareye tanınan yetkinin genişliğinden kaynaklanmaktadır. Şöyle ki aynı eylemleri gerçekleştiren mükellefler açısından uygulamada farklılıklar söz konusu olacak mıdır? Hakkında ön tespit gerçekleştirilen ile ön tespitte bulunulmayan/bulunulamayan mükelleflerin kanunlar önünde eşitliği sarsılmayacak mıdır? Çünkü izaha davet müessesinden faydalanan/faydalandırılan mükellef vergi ziyayı cezasını daha düşük oranla ödemektedir (Yavaşlar Başaran, 2017: 13). SMİYB açısından da aynı eleştiri daha sert bir şekilde dillendirilebilir. Çünkü SMİYB ön tespitinde, kanunlarca belirlenen sınırlar nedeniyle çok küçük farklarla izaha davet kurumundan faydalanma/faydalanmama durumlarının gerçekleşeceği kaçınılmaz bir realitedir.

İzaha davet müessesesi, sistematik ve tarihsel yorumlar açısından değerlendirildiğinde öncelikle uygulamanın, 77

asıl ve 2 geçici maddeden oluşan ve 18 farklı kanunun çeşitli maddelerinde değişiklik yapan 6728 sayılı kanun kapsamında düzenlendiğini ve bu kanunun bir torba kanun olduğunu dikkate almak gerekmektedir. Her ne kadar torba kanunlar da diğer kanunlardaki maddelerde olduğu gibi meclis genel kurulunda ayrı ayrı görüşülerek oylansa da birbiriyle bağlantısız birçok asli düzenleme, sınırlı bir zaman diliminde sınırlı sayıda gerçekleştirilen oturumlarda görüşülerek oylanması kanun yapma tekniği açısından sakıncalıdır.

Nitekim, izaha davet müessesinin kanunlaşma sürecinde Plan ve Bütçe Komisyonunda izaha davet kurumuna ilişkin olarak kanun tasarısına muhalefet şerhi verilmiş, önerilen düzenlemelerin yatırım ortamlarını iyileştirme amacından uzak olduğu, yatırım ortamlarının iyileştirilebilmesi için gerekli düzenlemelerin keyfilikten uzak, objektif kriterlere dayanması gereği vurgulanarak mükelleflere farklı muamele yapılabilme olasılığının altı çizilmiştir. Ayrıca izaha davet müessesesi ile vergisini doğru beyan ederek ödeyen mükellef ile izaha davetten yararlanarak daha az vergi ödeyen mükellef arasında bir eşitsizlik yaratacağı iddia olunmuştur. Söz konusu eşitsizliği yanında vergi idaresinin “somut delilleri kuşku karine” şeklinde gösterebileceği ve mükellef aleyhine mesnetsiz karineler kullanılarak mükellefi beyanname vermeye veya düzeltmeye zorlayabileceğine dikkat çekilmektedir. Bu eleştiriler, kanun taslağındaki düzenlemenin belirsizliklerle dolu olmasına ve belirsizliklerin ise Hazine ve Maliye Bakanlığı’na verilen çok geniş yetkilerle aşılmaya çalışılmasının hukuka uygun olmamasına bağlanılarak kanun taslağının 22. maddesinde yer alan izaha davet düzenlemesine karşı olunduğu bildirilmektedir (Odçıkın, 2021: 19; TBMM PBKR 2016: 56 - 83).

Torba yasa uygulamalarının tercih edilme sebebi, meclisin tek seferde birden fazla kanunda değişiklik yapmasına imkân veren yapısından kaynaklanmaktadır. Fakat başta kanun hükmü üzerinde meclis denetiminin zayıflatılması riski olmak üzere kanunların geniş bir içeriği sahip olması meclisin kanunun bütünü üzerindeki denetimini zorlaştırmakta ve özellikle vergi hukuku açısından olmak üzere kanunlarda yer alan temel ilkelerle uyum olmayan düzenlemelerin yürürlüğe girme riskini de bünyesinde barındırmaktadır (İba, 2011: 200).

İzaha davet müessesesi, VUK’un “Ceza Hükümleri” başlıklı dördüncü kitabının “Cezaların Ödenmesi ve Kalkması” başlıklı ikinci bölümünde yer alan 370. maddesi altında düzenlemesine yönelik olarak ortaya çıkardığı, tüm hukuki sonuçlar göz önünde bulundurulmadan sadece tek bir özelliğine odaklanıldığı ve düzenleme yerinin kanun sistematigi açısından doğru belirlenmediği şeklinde eleştiriler de yapılmaktadır. Söz konusu görüş sahipleri izaha davetin gerçek amacı ziyaa uğradığına dair emareler bulunan verginin tahsilini sağlamak olduğunu, bunu da izaha davet edilen mükellefe vermediği beyannamesini verme, eksik ya da yanlış verdiği beyannamesini ise duruma göre tamamlama veya düzeltme imkânı vererek gerçekleştirdiğinden bahisle düzenlemenin VUK’un birinci kitabının “Tarih ve Tahakkuk Usulü” başlıklı ikinci kısmında yer alması gerektiği ifade edilmektedir (Başaran Yavaşlar, 2017: 85; Candan, 2016, Rençber, 2018:142). Fakat yapılan eleştiri de olduğu gibi öneride de izaha davet müessesinin bir özelliğine ağırlık

verilerek öne çıkartılması söz konusu olmaktadır. Bu duruma yönelik bizimde katıldığımız bir görüşte uygulamanın bulunduğu yerden ziyade altında yer aldığı başlığın kapsayıcılığını arttırılmasıdır (Odçıkın,2021: 24).

İzaha davet müessesine ilişkin yapılan bir diğer eleştiri, uygulamanın ağırlık verilmesi gereken özelliğin, “delile ulaşma” olması gereği üzerine olduğundan yola çıkılarak gerçekleştirilmektedir. İzaha davet müessesesi, VUK md. 148’de düzenlenen “bilgi verme” ile karşılaştırılarak üç açıdan farklı olduğu vurgulanmaktadır. Birincisi, elde edilecek bilginin objektif-sübjektif yönüyle ilgili olarak müessesenin sadece mükelleften alınan bilgi ve ön tespitle sınırlandırılması eleştirilmektedir. İkinci olarak bilgi verilip verilmemesinin doğuracağı sonucun izaha davet müessesinde müeyyideye bağlanmamış olması ve son olarak idarenin elde ettiği bilgilere ilişkin ne yapacağına kurala bağlanmış olmasına yöneliktir. Buradan hareketle izaha davet müessesesi 482 no.lu VUK genel tebliği ile birlikte değerlendirilerek delile ulaşmadan çok bir yanda havuç (indirimi vergi, zıya cezası), diğer yanda sopa (vergi incelemesine alınma ya da takdir komisyonuna sevk edilme) gösterilerek, dürüst mükellefin -idarenin bakış açısına göre- yapılması gerekeni güya kendiliğinden yapmasını (beyanname verme ya da beyanname -idareye göre eksik ya da hatalı olan kısımları- tamamlama ya da düzeltme) sağlamaya yönelik bir araç olarak kullanılacağı izlenimi yarattığı belirtilmektedir (Başaran Yavaşlar, 2017:7). Fakat izaha davet müessesinin amaçları dikkate alındığında eleştirinin uygulamanın bir özelliğine aşırı odaklanmaktan kaynaklandığını ifade etmek mümkündür. Çünkü izaha davet müessesinin işleyişinde ön tespit gerekli/zorunlu bir özellik olmakla birlikte uygulamanın temel amacı değil, amaca ulaşmakta kullanılan araçtır. Vergi uyumsuzlukları, vergi hukuku uygulamalarından kaynaklanan idare ve vergi ödevlisi arasındaki uyumsuzlukları ifade eder (Odçıkın, 2021:71). İzaha davet uygulamasının vergi sisteminde ve VUK özelinde nereye konumlandığının iyi anlaşılabilmesi için, uygulamanın bir uyumsuzluk halinde VUK’ta yer alan ve vergi uyumunu artıran diğer idari çözüm uygulamalarıyla karşılaştırılması, benzer ve farklı yanlarının ortaya konulması gerekmektedir.

3. İZAHA DAVET UYGULAMASININ DİĞER İDARİ ÇÖZÜM YOLLARIYLA KARŞILAŞTIRILMASI

Alternatif uyumsuzluk çözüm yöntemleri, yargı sistemin yerini alan ve yargı sistemiyle rekabet hâlinde olan bir çözümler süreci değildir. Söz konusu yöntemler, devletlerce vatandaşlarına, uyumsuzluk süreçlerine dâhil olarak kendi iradeleriyle menfaatlerini dengeleme ve haklarını korumalarını sağlama amacıyla oluşturulmuş yargı yolunun dışında uyumsuzlukların çözümüne alternatif oluşturan, küçük çapta olan ve kamu düzenini ilgilendirmeyen uyumsuzlukların, adli bir soruna dönüşmeden çözümünü sağlayan yöntemlerdir.

Alternatif uyumsuzluk çözüm yöntemlerinin karakteristik özellikleri ise, süreç sonunda bağlayıcı olmayan tavsiyelerde bulunulması ve yine süreç sonunda uzlaşma sağlanamaması hâlinde yargıya başvuru hakkının korunuyor olmasıdır. Alternatif uyumsuzluk çözüm yöntemlerinin, mahkeme sürecine nazaran başlıca olumlu yönleri; tarafların uyumsuzluk çözüm sürecine doğrudan katılarak sonucun elde

edilmesinde egemen olmaları, çözüm sürecinde gizlilik ilkesinin geçerli olması sayesinde taraflar arasındaki ilişkilerin daha az zararlı devamına fırsat sunması, uyuşmazlıkların daha az maliyetli ve daha hızlı çözüme kavuşturulması, tarafların haklılığından çok menfaat dengelerinin gözetilerek geçmişten ziyade geleceğe yönelik her iki tarafın da tatmin edilmesini amaçlayan (kazan-kazan) bir anlayışın egemen olması ve daha esnek ve daha ılımlı bir çözüme ulaşılmasıdır (Bulur, 2007: 31-33). Uyuşmazlıkların yargı yoluna başvurulmaksızın idari aşamada çözümlenmesinin Vergi Hukuku açısından bakıldığında, tüm bu genel faydaların yanına devlet alacağı minimum maliyetle ve hızlı tahsili, idare çalışanlarının özellikle denetim üzere iş yükünün azaltılması, mükellef ve vergi idaresi arasında güven tesis edilmesi ve aynı zamanda yatırımcı olan mükelleflerin huzursuz edilmemesi gibi ilave faydalar uyuşmazlıkların çözümünde alternatif uygulamalara yönelmeyi sağlamaktadır. Ayrıca, vergi uyuşmazlıklarının yargı aşamasında çözümlenme çabasının uzun zaman alması nedeniyle hem vergi idaresinin hem de mükelleflerin kaynaklarını etkin ve verimli kullanmalarına engel olmaktadır. Bununla birlikte, vergi idaresinin bir numaralı paydaşları mükelleflerdir. Vergi idarelerinin mükelleflerle kurduğu ilişki, mükelleflerin vergi uyumu gösterip göstermeyeceği konusundaki davranış şekillerini ve dolayısıyla vergi gelirlerini etkilemektedir. Mükellefler vergi idaresi ile karşılıklı etkileşimlerinin neden ve sonuçlarına göre hareket etmektedirler. Vergi idaresinin mükellef davranışlarını hesaba katmadan, önyargılı, baskıcı ve zorlayıcı uygulamaları; mükelleflerin vergi kanunlarına uymamalarına, vergi idaresine itaat etmemelerine yönelik daha güçlü davranışlar sergilemesine neden olmaktadır. Diğer taraftan genel olarak devletin, özellikle de vergi idaresinin mükellefe yönelik sunduğu hizmetlerin nitelikleri, vergi sistemlerinin basitliği, vergi idaresince mükellefe sağlanan kolaylıklar gibi birçok eylem mükelleflerin vergi kanun ve kurallarına uyumunu etkilemektedir (Çiçek, Çiçek ve Şahin İpek, 2019: 241).

Mali literatüre Kirchler ve Alm (2012) tarafından vergi iklimi olarak kazandırılan yaklaşıma göre mükellefin vergi uyum kararı, vergi mükellefleri, siyasi iktidar, vergi idaresi ve muhasebecilerin arasında şekillenen vergi ilişkisine göre şekillenmektedir. Vergi iklimi çerçevesinde siyasi iktidar tarafından şekillendirilen vergisel düzenlemelerin kanunlar çerçevesinden uygulanmasından vergi idaresi sorumludur. Vergi idaresi ile vergi mükellefi arasında kurulan ilişki neticesinde, vergi idaresi, vatandaşları toplumun bir parçası olarak görüp mükellef yanlısı bir tutum benimsediğinde, vergi idaresi ile vergi mükellefleri arasındaki saygı, anlayış ve iş birliğinin artmasıyla birlikte mükellefin vergi uyumu da artacaktır. Bu tür vergi iklimi sinerjik iklim olarak adlandırılmaktadır. Vergi mükellefleri ile idare arasında ortaya çıkması muhtemel diğer ilişki türü de zıt vergi iklimidir. Zıt vergi iklimi, vergi idaresi ve vergi mükellefleri arasındaki ilişkinin zora/cebrî uygulamalara dayanan ve uyum maliyetlerinin her iki taraf açısından arttığı ilişki türüdür. Zıt vergi iklimi, mükelleflerin vergi idaresine olan güveninin sarsılmasına, şeffaflığın yitirilmesine, sadakat ve dürüstlüğü azalmasına sonuç olarak vergi kayıp ve kaçaklarının artmasına neden olmaktadır. Güven eksikliği hisseden mükellefler, vergisel düzenlemelere karşı direnç göstererek hukuki düzene uyum sağlamaktan kaçınmaktadırlar (Didinmez ve Seçilmiş, 2018: 113 – 114).

Tüm bu sayılan hususların sonucunda vergi sistemimizde hali hazırda mevcut olan uyuşmazlık çözüm müesseseleri olan pişmanlık ve ıslah uygulaması, kanuni süresinden sonra verilen beyannameler, cezada indirim ve uzlaşmaya yönelik birtakım değişiklikler gerçekleştirilerek vergiye uyum düzenlemelerinde revizyona gidilmiştir. İlgili değişikliklerle mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu aşamalı bir şekilde artırmak, vergi idaresi ile mükellefler arasında ortaya çıkması muhtemel ihtilafları en aza indirmek amaçlanmaktadır. İlgili değişiklikler bütün olarak değerlendirildiğinde, düzenlemelerin mükelleflerin vergi incelemesine başlamadan önce, vergi incelemesi sırasında, vergi incelemesi sonrasında ve yargı aşamasında olmak üzere her aşamada vergi uyumlarının artırılmasının amaçlandığı görülmektedir. Bu nedenle söz konusu düzenlemelerde yapılan değişikliklerin tamamını aşamalı uyum modeli olarak adlandırmak mümkündür (Gündüz, 2019:51).

Aşamalı uyum modeli ile mükelleflerin vergiye uyumu aşamalı şekilde öngörülen müesseseler aracılığıyla artırılarak; vergi idaresi ile mükellefler arasında ortaya çıkması muhtemel ihtilafların en aza indirilmesi, denetim alanındaki sınırlı insan kaynağının etkin ve verimli bir şekilde kullanılması, ihtilafa konu vergi ve cezaların ödenmesine bağlı olarak tahsilatta etkinlik sağlanması, amaçlandığı anlaşılmaktadır (Gündüz, 2019: 51 – 59). İdari çözüm yollarından, özellikle nitelik bakımından pişmanlık ve ıslah, uzlaşma ve izaha davet kurumları arasında büyük benzerlikler bulunduğu sonucuna varılabilir. Fakat bu müesseseler arasında farklılıklar da söz konusudur. Şöyle ki; pişmanlık ve ıslah ile izaha davet kurumu arasında temel benzerlik ikisinin de kümülatif niteliğe sahip olmayıp olay bazlı olmasıdır. Uzlaşma ile temel fark ise uzlaşma kümülatiftir. Pişmanlık ve izaha davet kurumlarının ikisinin de özünde mükellefe dönemin tamamı için değil, dönem içerisinde gerçekleşen bir vakaya yönelik imkân yaratılması vardır. Oysa uzlaşmada mükellef ile vergi idaresi dönem matrahı ve buna isabet eden vergi üzerinde uzlaşmışlardır (Uzunöner, 2019:54).

3.1. Pişmanlık ve Islah Uygulamasıyla Karşılaştırma

VUK'nın 371. maddesinde hüküm altına alınmış olan pişmanlık ve ıslah müessesesi gerek vergi cezalarını ortadan kaldıran gerekse vergisel uyuşmazlıkların idari aşamada çözümlenmesini sağlayan bir yol olarak Türk Vergi Mevzuatı içinde yer almaktadır (Ak ve Ekeryılmaz, 2016:4). Pişmanlık kurumunun amacı mükellefleri sert hükümlerine karşısında güç ve yardımsız bir durumda bırakmamak, belirli bir hoşgörü ile hareket ederek mükellefleri idareye yaklaştırmak, vergiye karşı direnci kırmak ve vergi duygusunun yerleşmesini ve kökleşmesini sağlamaktır (Apalı, 2017:219).

Pişmanlık ve ıslah uygulamasının şartları olarak; beyandan önce bir ihbar olmaması, vergi incelemesine başlanılmamış veya takdir komisyonuna sevk edilmemiş olması, pişmanlıkla beyan edilen verginin 15 gün içinde pişmanlık zammıyla beraber ödenecek olması sayılmıştır. İlk iki şart olduğu gibi izaha davet uygulamasında da mevcut olmakla beraber, iki uygulamanın ayrıştığı ilk nokta ödeme şartıdır. Asıl ayırıcı nokta ise pişmanlık ve ıslah uygulaması, mükellefin eksiklerini kendisinin tespit ettiği ve kendi

beyanıyla sonuçlanan bir uygulama iken, izaha davet uygulaması idare ve mükellefin karşılıklı etkileşim içerisinde bulunduğu bir uygulamadır. Bunun yanında izaha davet uygulamasında 0,20 oranında vergi ziyayı cezası bulunmakta iken, pişmanlık ve ıslah uygulamasında bu ceza kesilmemekte, yalnızca usulsüzlük cezası kesilmektedir.

Her iki uygulamada da bulunan “ihbarda bulunulmamış olma” şartını değerlendirmek gerekirse, bu şart mükellef üzerinde uyumu artırıcı bir baskı düşüncesi yaratmaktadır. Bu ön şart, eğer mükellefin vergi ziyasını doğuran fiilin başkası tarafından ihbar ile ortaya çıkarsa daha fazla cezaya muhatap olacağından, mükellefe acele bir şekilde beyanda bulunma düşüncesine davet etmekte, mükellefi bu yönde baskı altına almaktadır. Bu yönüyle haklı bir şart olduğu tabiidir. Ancak diğer yönden bakıldığında idare, mükellefin vergiyi ziyayı doğuran fiilini ister kendi tespitiyle ortaya çıkarsın, ya da ihbar yoluyla ortaya çıksın, hazineye girecek olan tutarda bir şey değişmeyecektir. Yine mükellefin kendi iradesiyle ek beyan vermesiyle de (pişmanlıkla beyan veya düzeltme beyanı şeklinde) hazineye giren vergi de bir değişiklik olmamaktadır. Değişen tek şey sadece vergi ziyayı cezalandırır. Dolayısıyla hem pişmanlıkla verilen beyannamelerde, hem de izaha davet uygulamasında bir ön şart olan “ihbarda bulunulmamış olması” şartı vergi uyumunu bozan bir şarttır. Eğer bu uygulamalardan maksat, gerçekten vergi uyumunu artırmak ve idareye iş yükü doğuracak olayları kısa yoldan çözmek ise, bir olayda herhangi bir ihbar bulunması ne idarenin ne de mükellefin elini güçlendirecektir. Eli güçlenen sadece ihbarda bulunan olacaktır. Dolayısıyla bir vergi ziyasının varlığının ne idarenin yaptığı ön tespitle öğrenilmesi, ne de ihbarla ortaya çıkması arasında bir fark bulunmamaktadır.

Özetle “ihbarda bulunulmamış olma” şartının her iki uygulamada da kaldırılması, bunun yerine tüm tarafların hakkını koruyan alternatif uygulamalara geçilmesi düşünülebilir. Şartın kaldırılması durumunda ihbarcıların hak kaybına uğrayacağı tabiidir.

3.2. Uzlaşma Uygulamasıyla Karşılaştırma

Ülkemizde uzlaşma kurumunun işletilmesinden; kamu alacağının erken tahsil edilmesi, uyuşmazlıkların hızlı çözümü veya yargıya intikallerin azaltılarak yargı yükünün hafifletilmesi, mükelleflerin vergilemeye ilişkin şüphelerinin giderilmesi, yapılan idari işlemlere yükümlünün de desteği alınarak işlemlerin en doğru şekilde tesisi vb. katkılar beklenmektedir. Ayrıca, mükellef ve ceza muhataplarınca, vergi davasının kaybedilmesi halinde mahkeme masrafları ve gecikme faizi yükünün artma endişesinden kurtulmak için uzlaşma yolu tercih edilmektedir. Yükümlülerden kaçakçılık cezasına muhatap olanlar da bu cezanın psikolojik etkisinden kurtulmak açısından uzlaşmada samimi ve istekli davranışları sayesinde vergi idaresi ile mükellefin arasında bir güven ortamı kurulmasını sağlamaktadır (Armağan, 2007:176).

İzaha davet uygulaması ile uzlaşma arasında sonuç bakımından benzerlik taşımakla beraber, mükellef için hangisinin daha avantajlı olduğu konusunda kıyaslama yapabilmek için ancak uzlaşmada indirim konusu yapılacak (idare tarafından vazgeçilen) verginin oranının ne olduğuna bağlıdır. Ancak yine de genel olarak bilindiği üzere

uzlaşmalarda ceza tutarlarından yüksek oranlarda indirim yapılmakta, vergi asıllarında indirim olmamaktadır. Dolayısıyla mükellef açısından uzlaşmadan faydalanmak izaha davet uygulamasına göre riske girmek demektir. Daha önemlisi izaha davet uygulamasından faydalanmamak ve akabinde vergi incelemesine tabi tutulmak olası vergi suçlarının tespitini de ortaya çıkarabilir. Bu sebeple mükelleflerin izaha davet uygulamasını tercih edeceği tabiidir.

3.3. Diğer İdari Çözüm Uygulamalarıyla Karşılaştırma

Mükellefler geciktirdikleri veya yapmadıkları vergi beyanlarını, vergi ziyayı cezası kesilmemesi nedeniyle genellikle pişmanlık ve ıslah uygulamasına dayanarak vermekle beraber, bu şekilde yapılan beyanın akabinde ödeme şartını ihlal edebilmektedirler. Bu durumda bu mükelleflerin verdiği beyannameler kanuni süresinden sonra verilen beyanname olarak kabul edilir ve 1. derece 2 kat usulsüzlük cezası ile vergi ziyayı cezasının %50 si kıyaslanarak miktar itibariyle en ağırı resen kesilir (Sancar, 2019:191). Kanuni süresinden sonra beyannameler esasen doğrudan da verilebilmekte iken, pişmanlık ve ıslah uygulamasında vergi ziyayı cezası olmadığı için öncelikle bu uygulama tercih edilmektedir. Kanuni süresinden sonra verilen beyannameler VUK'nın 30. maddesinde re'sen tarhiyat olarak tanımlandığı için mükelleflerin bu şekilde verdikleri beyannameler sonucu tarh edilen vergiler için VUK. ek madde 1 uyarınca uzlaşma hakkı bulunmaktadır. Kanuni süresinden sonra verilen beyannameler için VUK'ta herhangi bir şart öngörülmemiştir. Mükellefler istedikleri zaman yukarıda tanımlandığı şekliyle %50 oranında vergi ziyayı cezasına veya usulsüzlük cezasına razı oldukları müddetçe (uzlaşma hakları tabiidir.) bu beyannameleri verebileceklerdir. Dolayısıyla bu şekliyle izaha davet uygulamasından ziyade pişmanlık ve ıslah uygulamasına daha yakınsak olduğu ve mükellefin daha çok manevra alanının bulunduğu söylenebilir.

Son olarak VUK'ta yer alan cezada indirim uygulaması md. 376'da düzenlenmiş, 2020 itibariyle bu uygulamada uzlaşma uygulamasıyla paralel olarak revize edilmiştir. Söz konusu uygulama, uzlaşmaya alternatif bir uygulama olarak öteden beri var olmakla beraber, yapılan değişikliklerle farklı bir şekil almıştır. Böyle ki artık uzlaşmaya bir alternatif değil, uzlaşmayla beraber uygulanabilecek bir çözüm müessesesi olmuştur. Cezada indirim uygulaması, 2020 itibariyle uzlaşmanın akabinde yapılacak ödemeler dolayısıyla mükellefe ek indirim sağlamaktadır. Uzlaşılan verginin %75'i eğer bir ay içerisinde ödenirse geri kalan %25 silinmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇLAR

2016'da sisteme dâhil olan izaha davet uygulaması mükelleflerden tarafından henüz tam kavranamamıştır. Zira diğer idari çözüm yollarıyla beraber değerlendirildiğinde, mükelleflerin tüm yollara hâkim olması ve kendileri için en iyi çözüm yolunu seçmeleri gerekmektedir. İdare açısından bakıldığında ise tüm bu uygulamaların idarenin ihtiyaçları doğrultusunda ihdas edildiği, bazı uygulamaların revize edilerek tekrar sisteme dâhil edildiği görülmektedir. Bu sebeple karmaşık bir hal alan idari çözüm yollarının Türk Vergi Hukuku'nda bir toparlanmaya ihtiyacı bulunmaktadır.

Tüm bu uygulamalar mükelleflerin hakları da gözetilerek daha sistematik bir hal ile yeniden gözden geçirilmelidir. Ayrıca izaha davet müessesinin uygulama sonuçları, ne kadarlık vergi ve ceza tarhının yapıldığının şeffaf olarak izlenilememesi günümüz kriterleri açısından olumsuz bir durumdur. İzaha davet müessesinin 2018 ve 2019 yıllarına ilişkin uygulama sonuçları VDKB faaliyet raporlarında izlenilebilirken sonraki yıllar için bu şekil bir izleme şansının olmaması ne VDKB ne de GİB' in rakam paylaşmaması vergi idaresinin şeffaflık, hesap verebilirlik ilkelerine ters düşmekle birlikte mükellefler arasında herhangi bir adaletsizliğin olup olmadığını sorgulanabilir hale getirmektedir. Bununla birlikte İzaha davet müessesine idarece atfedilen onca öneme rağmen uygulanmaya girişinin, mevzuat ve yazılım hazırlıklarının uzun sürmüş olması da olumsuz görülmektedir. İzaha davet müessesinin mükelleflere tanıtımının yeterli düzeyde gerçekleştirilememesi, uygulamadan faydalanan ve faydalanamayan mükelleflerin idarece eşit ve adil bir vergilendirmeye tabi olup olmama noktasında vergi idaresine olan güvenlerini sarsma riskini taşımaktadır.

KAYNAKLAR

AK, A, EKERYILMAZ, Ş, (2016), Türk Vergi Hukuku'nda Pişmanlık ve Islah Müessesesinin Geçirdiği Aşamalar ve Mevcut Halinin Değerlendirilmesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 2,

APALI, İ, (2017), Vergi Usul Kanununa Göre Pişmanlık ve Islah Müessesesi Uygulaması ve Faydaları, Mali Çözüm Dergisi, 27 (Mart-Nisan), 211-220.

ARMAĞAN, R, (2007), Vergi uyuşmazlıklarının Çözümünde Uzlaşma Müessesesi ve Isparta İline İlişkin Bir Değerlendirme, Maliye Dergisi, 153, 160-178.

ARMAĞAN, R, (2009), Vergi Uyuşmazlıklarının Yargı Sürecinde Çözümü: Isparta İli Özelinde Bir Değerlendirme, Maliye dergisi, 156, 199-218.

BOZDOĞAN, D, ÇATALOLUK, C, (2018), Vergi Usul Kanunu'nda Yer Alan "İzaha Davet" Kurumunun Değerlendirilmesi ve Öneriler, Journal Of International Management, Educational and Economics Perspectives, 6(1), 42-56.

BULUR, A, (2007), Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Arabuluculuk Yöntemi, Ankara Barosu Dergisi, 4: 30-46.

BUYRUKOĞLU, S, TOPARLAK, E, (2018) Avantaj ve Dezavantajlarıyla İzaha Davet Müessesesi, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 5.1: 57-68.

CEYHAN, A, TURAN, E, (2019), Kayıt Dışı İlişkinin ve Vergi Uyuşmazlıklarının İdari Aşamada Çözümünde İzaha Davet ile Pişmanlık ve Islah Müesseselerinin Karşılaştırmalı Analizi, Vergi Raporu, 235, 30-49.

CANDAN, T, (2016), Vergi Usul Hukukunda Yeni Bir Müessese: İzaha Davet, 03.05.2023 tarihinde, turgutcandan.com., adresinden alındı.

ÇİÇEK, H, G, GÜNEŞ, B, (2019), Vergi Uyuşmazlıklarını Önlemeye Yönelik Yeni Bir Yöntem:

İzaha Davet Müessesesi, Gümrük Ticaret Dergisi, Sayı 17, 12-29

ÇİÇEK, S, ÇİÇEK, H, G, ŞAHİN-İPEK, E, A, (2019), Vergiye Uyum Sürecinde Davranışsal Yaklaşım: Mükellef Davranışları ve Tipolojileri, Sosyoekonomi Dergisi, Vol.27(39), 223-244.

DİDİNMEZ, İ, SEÇİLMİŞ, E, (2018), İdare-Mükellef İlişkilerinin Vergi Uyumuna Üzerine Etkileri, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 18 Cilt 18, Sayı 2, 105-128.

DOĞAN, A, KABAYEL, M, (2018), Vergi Hukukunda İzaha Davet Uygulaması, Vergi Raporu, 224, 58-66.

ERDEM, T, (2017), Vergi Usul Kanununda Yeni Bir Kurum" İzaha Davet", Vergi Sorunları Dergisi, 40 (347): 150-161.

GEZER, A, GEZER, Y, A, (2017), Vergi Uygulamalarında Yeni Bir Müessese 'İzaha Davet' ve Etkinliği-I, Yaklaşım Dergisi, 298, Eylül.

GİB, (2019a), Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planında (2019-21), Ankara. https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/Kayit_Disi_Ekonomiyle_Mucadele_Stratejisi_Eylem_Plani_2019_2021.pdf

GİB, (2019b), Stratejik Plan 2019-23, Ankara. https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/beyanna_merehberi/stratejikplan_2019_2023.pdf

GİB, (2019c), 2019 Yılı Performans Programı, <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/performans-programlari> adresinden edinilmiştir.

GİB, (2020), 2020 Yılı Performans Programı, <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/performans-programlari> adresinden edinilmiştir.

GİB, (2021), 2021 Yılı Performans Programı, <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/performans-programlari> adresinden edinilmiştir.

GİB, (2022), 2022 Yılı Performans Programı, <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/performans-programlari> adresinden edinilmiştir.

GİB (2023), 2023 Yılı Performans Programı, <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/performans-programlari> adresinden edinilmiştir.

GİB, (2020b), 2019 Yılı Faaliyet Raporu, <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari> adresinden edinilmiştir.

GİB, (2021b), 2020 Yılı Faaliyet Raporu, <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari> adresinden edinilmiştir.

GİB, (2022b), 2021 Yılı Faaliyet Raporu, <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari> adresinden edinilmiştir.

GİB, (2023b), 2022 Yılı Faaliyet Raporu, <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari> adresinden edinilmiştir.

GÜNDÜZ, N, (2019), Aşamalı Uyum Modeli, Vergi Raporu, Aralık 243, 50 – 64.

HEPAKSAZ, E, ORÇUN, A, (2018), Vergi Uyuşmazlıklarında Alternatif Çözüm Yolları (İzaha Davet Müessesesi Ve Mükellef Hakları Bağlamında Değerlendirmeler), Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23, Geybullu Ramazanoğlu Özel Sayısı: 759-772.

İBA, Ş, (2011), Ülkemizde “Torba Kanun” Ve “Temel Kanun” Uygulamaları, Ankara Barosu Dergisi, 1:197-202.

KIZILOT, Ş, ŞENYÜZ, D, TAŞ, M, DÖNMEZ, R, (2006), Vergi Hukuku, Ankara, Yaklaşım Yayıncılık.

KIZILTOPRAK, Ö, (2020), Türkiye ve Çeşitli Ülkeler Vergi Sistemlerinde Vergi Uzlaşması, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 42, Sayı: 1, 106 – 123.

ODÇIKIN, A, (2021), Vergi Hukuku’nda İzaha Davet Kurumu, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

RENÇBER, A, (2018), Vergi Hukuku’nda İzaha Davet Kurumunun Hukuki Değerlendirilmesi, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı 352, syf. 136-149.

SANCAR, K, (2019), Pişmanlıkla Verilen Beyannamelerde Şartların İhlal Edilmesi Halinde Kesilecek Cezalarda Uzlaşma Hakkı, Mali Çözüm Dergisi, Temmuz-Ağustos, 189-193

SARILI, Ö, (2020), Türkiye’de Vergi Uyuşmazlıklarında İdari Çözüm Yolu Olarak İzaha Davet Uygulaması, Gümrük ve Ticaret Dergisi, 7(22), 72-85.

TAŞTAN, Y, Z, (2008), Vergi Uyuşmazlıklarında Çözüm Yöntemlerinin Alternatif Değeri, Vergi Sorunları Dergisi, 221 (Şubat), 131 – 137.

TBMM, “Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı (1/728) ile Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu”, Sıra Sayı: 404, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss404.pdf>

TOKER, A, TEKİN, A,C, (2022), Türk Vergi Hukukunda Uzlaşma Müessesesi ve OECD Üyesi Seçilmiş Ülke Örnekleri ile Karşılaştırılması, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 11 (4): 2138-2161.

UZUNÖNER, M, (2019), Vergi Hukuku’nda İzaha Davet Kurumu, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, (VDKB) (2018), 2017 Yılı Faaliyet Raporu, <https://vdk.hmb.gov.tr/vdk-faaliyet-raporlari> adresinden edinilmiştir.

Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, (VDKB) (2019), 2018 Yılı Faaliyet Raporu, <https://vdk.hmb.gov.tr/vdk-faaliyet-raporlari> adresinden edinilmiştir.

Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, (VDKB) (2019), 2020 Yılı Faaliyet Raporu, <https://vdk.hmb.gov.tr/vdk-faaliyet-raporlari> adresinden edinilmiştir.

Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, (VDKB) (2020), 2021 Yılı Faaliyet Raporu, <https://vdk.hmb.gov.tr/vdk-faaliyet-raporlari> adresinden edinilmiştir.

Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, (VDKB) (2021), 2022 Yılı Faaliyet Raporu, <https://vdk.hmb.gov.tr/vdk-faaliyet-raporlari> adresinden edinilmiştir.

Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, (VDKB) (2022), 2023 Yılı Faaliyet Raporu, <https://vdk.hmb.gov.tr/vdk-faaliyet-raporlari> adresinden edinilmiştir.

VUK, (2017), 482 Sıra Numaralı Genel Tebliğ, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170725-6.htm>

VUK, (2020), 519 Sıra Numaralı Genel Tebliğ, <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=34738&mevzuatTur=Tebliğ&mevzuatTertip=5>

YAVAŞLAR B, F, (2017), İzaha Davet-Saptanabilenler, Sorular ve Sorunlar, Vergi Dünyası, Yıl 37, Sayı 433, 6-14.

DAVRANIŞSAL ÇEVRE BİLİNCİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM DAVRANIŞINA ETKİSİ HAKKINDA BİR ARAŞTIRMA

Raziye Güler Ergin^{1*}, Nil Esra Dal¹

Özet: Çalışmanın temel amacı, tüketicilerin çevre bilincinin sürdürülebilir tüketim davranışına olan etkisini ve çevre bilincinin demografik faktörlere göre farklılaşmasını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak Burdur ili sınırlarında ikamet eden 535 katılımcıya çevrimiçi anket ile ulaşılmıştır. Çalışmada frekans analizi, geçerlilik ve güvenilirlik analizleri, Bağımsız Örneklem t Testi, One Way Anova Testi, Pearson Korelasyon Analizi ve Basit Doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır. Analizler sonucunda; katılımcıların hem davranışsal çevre bilincinin hem de sürdürülebilir tüketim davranışının, cinsiyete göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Sürdürülebilir tüketim davranışının alt boyutları: Çevre duyarlılığı boyutu; eğitim seviyesinde, ihtiyaç dışı satın alma boyutu; gelir düzeyinde ve yeniden kullanılabilirlik boyutu, tüm demografik özelliklerde farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Davranışsal çevre bilinci ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında istatistiksel olarak pozitif, güçlü ve anlamlı bir ilişki bulunurken, davranışsal çevre bilinci ile ihtiyaç dışı satın alma davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Sürdürülebilir tüketim davranışının diğer boyutları ile istatistiksel olarak pozitif, güçlü ve anlamlı bir ilişki bulursa da ihtiyaç dışı satın alma ve tasarruf etme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir. Davranışsal çevre bilinci, sürdürülebilir tüketim davranışını olumlu ve anlamlı olarak açıklamaktadır. Tüketicilerin davranışsal çevre bilincinin, ihtiyaç dışı satın alma davranışına anlamlı bir etkisi olmadığı ortaya çıkarken; sürdürülebilir tüketime pozitif yönde etkisi bulunmaktadır. Ayrıca davranışsal çevre bilincinin en fazla çevre duyarlılığına etki ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Çevre Bilinci, Sürdürülebilir Tüketim, Sürdürülebilir Tüketim Davranışı, Demografik Özellikler

A RESEARCH ON THE EFFECT OF BEHAVIORAL ENVIRONMENTAL CONSCIOUSNESS ON SUSTAINABLE CONSUMPTION BEHAVIOR

Abstract: The main purpose of the study is to examine the effect of consumers' environmental consciousness on sustainable consumption behavior and the differentiation of environmental consciousness according to demographic factors. For this purpose, 535 participants residing within the borders of Burdur province were reached with an online questionnaire using convenience sampling method. In the study; Frequency analysis, validity and reliability analyzes, Independent Sample t Test, One Way Anova Test, Pearson Correlation Analysis and Simple Linear Regression Analysis were performed. As a result of the analysis; It was determined that there was no difference in the gender variable of both the behavioral environmental consciousness and sustainable consumption behavior of the participants. The size of environmental sensitivity, of the sub-dimensions of sustainable consumption behavior; According to education level, the size of unnecessary purchasing; It has been determined that there is no differentiation according to income level and the reusability the of dimension does not differ according to all demographic characteristics. While there is a statistically positive, strong and significant relationship between behavioural environmental consciousness and sustainable consumption behaviour, no statistical relationship between behavioural environmental consciousness and unnecessary purchasing behavior has been identified. Although there is a statistically positive, strong and

significant relationship with other dimensions of sustainable consumption behaviour, It was determined there was no statistically significant relationship between unnecessary purchasing and saving. Behavioral environmental consciousness explains sustainable consumption behavior in a positive and meaningful way. Behavioral environmental consciousness of consumers did not have a significant effect on unnecessary purchasing behavior; On the other hand, it has a positive effect on sustainable consumption. In addition, it has been determined that behavioral environmental consciousness has the most impact on environmental sensitivity.

Keywords: Behavioral Environmental Consciousness, Sustainable Consumption, Sustainable Consumption Behavior, Demographic Characteristics

¹Adres: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak İşletme Fakültesi, 15300, Burdur/Türkiye

***Sorumlu Yazar:** rgulerergin15@gmail.com

Atıf: Ergin, R.E., Dal., N.E. (2023). Davranışsal Çevre Bilincinin Sürdürülebilir Tüketim Davranışına Etkisi Hakkında Bir Araştırma. Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(1): 28-53.

GİRİŞ

Sanayileşme ile başlayan, kaynakların büyük bir hızla tüketilmesi sonrasında artan çevre kirliliğinin tüm canlılığı tehdit eder hale gelmesi, özellikle sosyal bir varlık olan insanı, sadece çevre yönüyle değil; sosyolojik, ekonomik, psikolojik ve diğer yönlerden etkilemiştir. Bu etki nedeniyle insanoğlu, çevreye karşı daha duyarlı davranarak bir bilinçlenme yaşamıştır. Giderek artan çevresel bilinçle, sürdürülebilir bir politika izlenmesi gerektiği kanaatine varmıştır. Sürdürülebilirlik yalnızca çevre boyutu ile değil, sosyal ve ekonomik boyutları ile alınması gerektiğini kavrayan bireyler, sürdürülebilir bir tüketim anlayışını da beraberinde getirmişlerdir.

Sürdürülebilir pazarlama anlayışı, sürdürülebilir tüketim ve sürdürülebilir tüketim davranışı ile gerçekleştirilebilir. Bunu sağlamak için de bilinçli tüketicilerin olması gerekir. Schlegemilch vd., (1996: 37) ve Mataracı'ya (2017: 25) göre tüketicilerin var olan çevre bilinç düzeyini, almış oldukları mal ve hizmetler aracılığıyla ifade etmektedirler. Schlegemilch vd., (1996: 49) ise çevreye karşı bilinçli tüketicilerin sürdürülebilir tüketim davranışına olumlu etkisinin yadsınamaz olduğunu ifade etmişlerdir.

Çevre bilinci ile yeşil pazarlama ve sürdürülebilir pazarlamayla ilgili tüketim davranışlarına yönelik yerli ve yabancı kaynaklı çalışmalar mevcuttur. Çevre bilinçli sürdürülebilir tüketimi etkileyen birkaç değişken üzerinde nasıl bir etkide bulunulmuştur sorusuna; yanıt olarak, bireylerin ne kadar çevre bilinçli sürdürülebilir tüketim davranışında bulduklarına dair yazına bir katkı sağlamaktadır. Çalışmanın amacı; çevre bilincinin, sürdürülebilir tüketim davranışına etkisini araştırmaktır. Ayrıca çalışmada, çevre bilinci ile sürdürülebilir tüketim davranışı ilişkisini tespit edilerek ve bu iki değişkenin demografik özelliklere göre farklılıklarının ortaya konması amaçlanmıştır.

1. DAVRANIŞSAL ÇEVRE BİLİNCİ

Çevre bilinci; kuvvetli bir çevresel duyarlılık göstererek, çevre için zararlı davranışlardan kaçınarak, çevreyi korumak için çaba göstermekle birlikte, diğer bireylerin de aynı biçimde davranmasını sağlayarak, çevre üzerinde sorumlu bir davranış göstermesidir (Alsmadi, 2007: 341; Diktaş, 2019: 37). Çevreci davranış; bireyin eylemlerinin çevreye olumsuz etkilerini en aza indirmeye yönelik bilinçtir. Örneğin; kaynak ve enerji tüketimini en aza indirme, zehirli olmayan maddelerin kullanımı, atık üretimini azaltma (Kollmuss ve Agyeman, 2002: 240). Çevre bilinci, çok boyutlu bir yapıdır. Bu yapılardan biri olan davranış boyutu, geri dönüşüme katılma seviyesini ve çevre kirliliğini önlemeye yönelik edimsel davranışları ölçmektedir (Bohlen vd., 1993: 416; Mataracı, 2017: 25).

Çevreye duyarlı tüketici davranışı, çevreyi korumaya yönelik, çevreye minimum düzeyde zarar veren ve tüketim faaliyetleriyle ikame edilebilir, çevreye yarar sağlamaya yönelik tüketim kalıpları ile alakalıdır (Haron vd., 2005: 427; Özbakır ve Nurtanış Velioglu, 2010: 76). Yapılmış olan araştırmalarda, tüketicilerin ekolojik bilinç seviyelerinde artış olduğu gözlenmiş olup (Aracıoğlu ve Tatlıdil, 2009: 441), son 20-30 sene de artış gösteren çevreye karşı duyarlılıkta, tüketici gruplarının giderek artış gösteren bir biçimde, üretimde, kullanımda ve kullanım sonrasındaki aşamalarında çevre için az zararlı olan mal ve hizmetlerin tercihinde bulunmuşlardır (Karahan vd., 2017: 62).

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM DAVRANIŞI

20. yüzyılın sonlarına kadar küreselleşmiş ve insanı doğrudan alakadar eden sürdürülebilirlik ile ilişkilendirilen çevresel problemlere tüketim değil de, üretim kaynaklı olduğuna dair kanaat vardı fakat, son zamanlarda yaşanan çevre sorunlarının içeriğinde üretimden daha fazla tüketim olduğu fikri gündeme gelmiştir (Saba, 2019a: 322) ve doğal kaynaklardan faydalanmaya dayalı tüketim anlayışını, bu kaynakları koruyabilmek ve gelecek kuşaklara da bırakabilmeyi savunan bir tüketim düşüncesine bıkılmıştır (Şükrüoğlu, 2018: 452). Tüketiciler kullanmış oldukları ürünlerin kendi gereksinimlerini nasıl karşılayacağını ve bu ürünlerin çevreye nasıl bir etki bırakabileceğini göz önünde bulundurarak hayat biçimlerini ve satın alma davranışlarını çevreye uygun bir biçimde değiştirmeye yönelmişlerdir (Barber, 2012: 26; Yıldırım ve Türkmen, 2015: 388).

Sürdürülebilir tüketim, yeryüzü kaynaklarını sürdürülebilirlik kapsamında kullanımını temel alan ve ekolojik, çevreye karşı, zararı en az seviyeye indirme seçenekleri(ni) arayan tüketimdir (Bayazıt Hayta, 2009: 145). Ayrıca sürdürülebilirlik ve “sürdürülebilir tüketim” yalnızca iktisadî faydaları değil, çevresel ve toplumsal refahı da odağına alan bir stratejidir (Şükrüoğlu, 2018: 454). En az ifade ile “sürdürülebilir tüketim; öteki tüketim davranışlarına kıyasla çevre etkenleri daha cüzî olarak tüketime dayanan davranış tarzıdır” (Paavola, 2001: 228; Karalar ve Kiracı, 2011: 65). Sürdürülebilir tüketimin amacı; evdeki enerji tüketimi ve kaynak kullanımında daha çok özenli olmayı, atıkları en az seviyeye getirmek ve kişilerin çevreye daha duyarlı satın alma alışkanlıklarının oluşması gibi bir seri davranış alışkanlıkları kazanmasına yardım etmektir (Gürbüz ve Ayar, 2018: 920).

Tüketicilerin satın alma davranışları, çevre sorunları üstünde doğrudan etkisi olmaktadır. Tüketicilerin; çevre için zararlı olmayan ürün tercihinde bulunarak ve diğerlerinden vazgeçerek, geri dönüştürülebilir ambalajların kullanılması da çevre için elzem bir katkısı olacaktır (Abdul-Muhmin, 2007: 237; Çabuk vd., 2008: 85).

Bir ülkede toplumun, çevreye yönelik gelişiminin bilincine varmak için en mükemmel başlangıç çizgisi, o ülkenin çevre sorunlarını, tüketicilerin “yeşile” karşı nasıl bir davranış içinde yansıtarak incelemesidir (Chan ve Lau, 2000: 339; Çabuk, vd., 2008: 85). Sürdürülebilir tüketim davranışının boyutları;

2.1. Çevre Duyarlılığı

Duyarlılık; kişinin yaşadığı ortam ile bu ortamla oluşturduğu bağın farkına varma seviyesidir (Türksoy, 1991: 16). Çevre duyarlılığı ise; çevre meselelerini, halkın idrak etme şeklidir (Aydın ve Kaya, 2011: 230; Yeşil ve Turan, 2020: 419). Kişilerin çevresine özgü davranışlarıyla meydana gelen çevre duyarlılığı; çevrenin problemlerine yönelik yapıcı şekilde davranma istekliliğidir (Çabuk ve Karacaoğlu, 2003: 191; Yıldırım ve Türkmen, 2015: 389; Alkaya vd., 2016: 122; Ankaya vd., 2017: 426). Farklı bir tanımla, “çevre duyarlılığı”; topluluğu meydana getiren kişilerin, çevre hususunda kendi sorumluluklarının şuurunda olması ve bu vazifeleri gerçekleştirme yeteneğine denir (Yeşil ve Turan, 2020: 419). Çevre için duyarlılık

gösteren bireyler, bir kısım niteliklere sahip çıkarken çevreci etkinliklere katılarak, çevrenin pozitif ya da negatif tesire sebep olan hizmet ve ürünleri alarak, tüketerek ve geri dönüştürülmesinde büyük bir endişe taşırlar (Tuysun Toklu, 2019: 2801).

2.2. Tasarruf

Tasarruf sözcüğünün kökeni Arapça’dan gelmektedir. Tasarruf; bir şeyleri dilediğince kullanım hakkına sahip olması, ifadesini taşımaktadır. Ayrıca, iktisadi anlamda “tutum” kelimesinin karşılığıdır. Çarşıda bireyin bir şeyi ihtiyacı dışında, alma gereksinimini dizginlemesi tasarrufa girer (Bozkurt vd., 2019: 1580). Kullandığı elektrik, su ve doğal gaz miktarına dikkat etmesi de tasarruf eylemidir. Yani tasarruf; para veya başka bir nesneyi özenli kullanarak, tutumlu tüketimdir.

2.3. Yeniden Kullanma

Kullanılmış ve geri dönüştürülmüş ürünün, tekrar benzer amaçla kullanılmak üzere dağıtımı ya da satışı yapılmasıdır. Yeni ürünle kıyaslandığında değeri düşük fakat hiçbir işlem görmemesi büyük bir üstünlük sağlar. “Kasalar, kutular, paletler, şişeler” en tanıdık örnekleri olup, birtakım gruplar arasında, ikinci el pazarlarda ya da yeniden satış şeklinde gerçekleştirilir (Nabıkoğlu, 2017: 102).

2.4. İhtiyaç Dışı Satın Alma

Günümüzde bireyler, gereksinimi olmadığı halde farklı birçok ürün satın alımı yapmaktadır. Bunun temelinde ise, tüketim olgusu yatmaktadır. Tüketim; ihtiyaçların, isteklerin karşılanabilmesi için elzem olan ürünlerin ya da parasal değer veya başka bir değer yerine geçmesi, ayrı yeten içinde var olduğu sürece ve bulunduğu yere toplumsal ve malî bir bağlılık şeklindedir. Yaşantımız, birikim ve sahiplik dürtüleri üzerinde biçimleniyor. Gereksinim dışı mal ve hizmetleri satın alıyoruz (Gümüş, 2018: 2-13). Bu ihtiyaç dışı satın alma; gereksinim hariç, gereğinden fazlasını almayı ifade eder. Platon; “insan yaşamında en mühim olan, birçok şeyin olması değil olabildiğince minimum gereksinme duymasındır” der (Konak, 2017: 70). İhtiyaç; bireyin bir şeyden mahrum kalması, gereksinme eksikliğindeki duygusudur (Koç, 2016: 71). Bireyin istediği haller ile var olan haller arasındaki dengenin olmaması durumunda gereksinim ortaya çıkar (İslamoğlu ve Altunışık, 2017: 36). Gereksinim dışı alınan ürünler ise, ihtiyaç dışı satın almadır. Bu filozofun sözünden yola çıkarak; ihtiyaç dışı hariç, “sürdürülebilir tüketim davranışının” ne kadar gerekli olduğunu anlatmaktadır.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışmanın bu başlığı altında; amacı, örnekleme, veri toplama metodu, modeli, hipotezleri, ölçümü ve yöntemi ele alınmıştır.

3.1. Araştırma Amacı

Çalışmanın gayesi; sürdürülebilir tüketim davranışının hem boyutları arasındaki ilişkiyi hem de çevre bilinci ile ilişkisini incelemek ve davranışsal çevre bilincinin sürdürülebilir tüketim üzerinde etkisini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda katılımcıların demografik özellikleri

hem davranışsal çevre bilinci hem de sürdürülebilir tüketim davranışı açısından ölçülmüştür.

3.2. Araştırma Örneklemi ve Veri Toplama Metodu

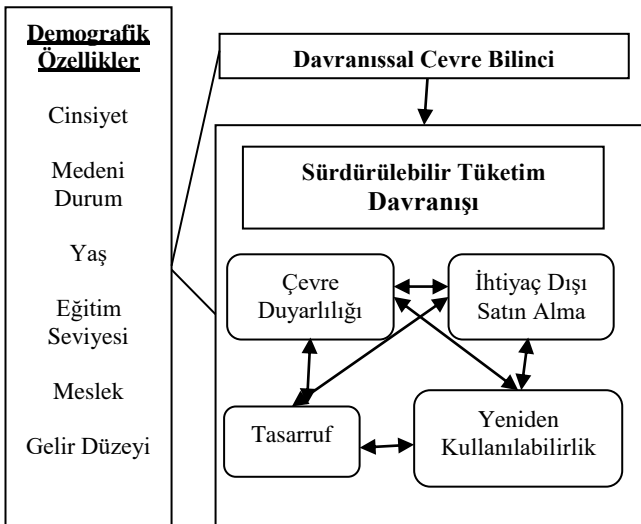
Araştırma evreni, nüfus kayıt sisteminde Türkiye nüfusu 2021 yılının verisine göre, 84 milyon 680 bin 273 kişidir. Araştırmanın örneklemini, Burdur'da yaşayan tüketicilerden oluşmaktadır. Burdur nüfusu 2021 yılı verilerine göre ise, 273.716'dır (TÜİK, 2022: <https://data.tuik.gov.tr/>). Evrenin toplam sayısının (1.000.000+) bilindiği durumlarda, kabul edilen hata payları; %95 ve %99 kesinlik seviyesi ($\alpha = 0.05$ ve $\alpha = 0.01$) ve örneklemin %95 güven aralığında 384 olması, uygun görülmektedir (Cohen vd. 2000; Erkuş, 2005: 91; aktaran Can, 2018: 28). Örnek sayısı ana kütlede %95 güven aralığında minimum örnek sayısı, 383'ten büyüktür ve yeterlidir diyebiliriz (Saldamlı, 2013). İnternet ortamında dijital olarak hazırlanan anket çalışmasında yer alan ilgili 535 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Örnekleme yöntemi; en az maliyete sahip olan, ayrıca uygulama yönünden basit olarak bilinen kolayda örneklemedir. (Alınacak ve İslamoğlu, 2016: 202). Bu sebeple araştırma verileri nicel araştırma yöntemi olan anket yöntemi uygulanarak toplanmıştır. Çevrimiçi soru formu, "Google Forms"la hazırlanmıştır ve internet ortamında sosyal medya hesapları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. 10-20 Nisan 2022 tarihleri arasında, Burdur il sınırları içinde, 553 katılımcıya ulaşılarak veri toplama süreci tamamlanmıştır. Ankette hatalı olduğu tespit edilen 18 kişiyi eleme sonunda, 535 katılımcının anketi değerlendirilmeye alınmıştır.

3.3. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın bu başlığı altında, modeli ve hipotezleri yer almaktadır.

3.3.1. Araştırma Modeli

Model, Şekil 1'de gösterilmiştir. Şekil içeriğinde, davranışsal çevre bilincinin sürdürülebilir tüketim davranışına etkisi ve bu iki boyut arasındaki ilişki incelenmiştir. Ayrıca sürdürülebilir tüketim davranışının alt boyutları arasındaki ilişki incelenmiş olup, demografik özellikler ile davranışsal çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim davranışı arasındaki farklılık incelemiştir.

Şekil 1. Sürdürülebilir Tüketim Davranışı

3.3.2. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın hipotezleri şöyledir;

H₁: Demografik özellikler ile davranışsal çevre bilinci arasında istatistikî yönden farklılık anlamlıdır.

H_{1f}, H_{1d}, H_{1b}, H_{1e}, H_{1c}, H_{1a}: Gelir düzeyi/eğitim durumu/medeni durum/meslek/yaş/cinsiyet ile davranışsal çevre bilinci arasında istatistikî yönden farklılık anlamlıdır.

H₂: Demografik özellikler ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında istatistikî yönden farklılık anlamlıdır.

H_{2f}, H_{2d}, H_{2b}, H_{2e}, H_{2c}, H_{2a}: Gelir düzeyi/eğitim durumu/medeni durum/meslek/yaş/cinsiyet ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında istatistikî yönden farklılık anlamlıdır.

H₃: Davranışsal çevre bilinci ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır.

H_{3b}, H_{3d}, H_{3a}, H_{3c}: Davranışsal çevre bilinci ile ihtiyaç dışı satın alma/yeniden kullanılabilirlik/çevre duyarlılığı/tasarruf arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır.

H₄: Sürdürülebilir tüketim davranışı boyutları arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır.

H_{4c}, H_{4a}, H_{4b}: Çevre duyarlılığı ile yeniden kullanılabilirlik/ihtiyaç dışı satın alma/tasarruf arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır.

H_{4d}, H_{4e}: İhtiyaç dışı satın almayla tasarruf/yeniden kullanılabilirlik arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır.

H_{4f}: Tasarrufla yeniden kullanılabilirlik arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır.

H₅: Davranışsal çevre bilinci, sürdürülebilir tüketim davranışına etki etmektedir.

H_{5b} H_{5d}, H_{5a}, H_{5c}: Davranışsal çevre bilinci, ihtiyaç dışı satın almaya/yeniden kullanılabilirliğe/çevre duyarlılığına/tasarrufa etki etmektedir.

3.4. Ölçümler

Çalışmada yer alan ölçekler ve faydalanılan kaynaklar Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Çalışmada Yararlanılan Ölçekler

Ölçekler	Yararlanılan Kaynaklar
Davranışsal Çevre Bilinci	Shrum ve McCarty, (1994); Berger ve Corbin, (1992); Bohlen vd., (1993); Straughan ve Roberts, (1999); Barr vd., (2001); Laroche vd., (2001); McCarty ve Shrum, (2001); Laroche vd., (2002); Nabıkoğlu, (2003); Ay ve Ecevit, (2005); Gilg vd., (2005); Kim ve Choi, (2005); Fraj ve Martinez, (2006); Alsmadi, (2007); Paço ve Raposo, (2009); Karaca, (2013); Doğan vd., (2015); Başar, (2016); Saygılı vd., (2016); Mataracı, (2017); Paço vd., (2019); Roberts, (1996).
Sürdürülebilir Tüketim Davranışı	Doğan vd. (2015).
Çevre Duyarlılığı	Bohlen vd., (1993); Bacon ve Roberts, (1997); Kaiser vd., (2003); Huneke, (2005); Kim ve Choi, (2005); Roberts ve Straughan, (1999); Fraj ve Martinez, (2006); Barr, (2007); Kiracı ve Kayabaşı, (2010); Paço vd., (2010); Özgül, (2010); Karaca, (2013); Paço vd., (2013); Mataracı, (2017); Dursun vd., (2018); Hazer ve Şener, (2008).
İhtiyaç Dışı Satın Alma	Pepper vd., (2009); Kiracı ve Kayabaşı, (2010); Özgül, (2010); Bahşi ve Bostan Budak, (2014).
Tasarruf	Elgin ve Mitchell, (1977); Leonard-Barton, (1981); Roberts, (1996); Barr vd., (2005); Barr ve Gilg, (2006); Gilg ve Barr, (2006); Nabıkoğlu, (2003); Nabıkoğlu, (2007); Hazer ve Şener, (2008); Pepper vd., (2009); Kayabaşı ve Kiracı, (2010); Özgül, (2010); Sütterlin vd., (2011); Kang vd., (2012); Başar, (2016); Dursun vd., (2018).
Yeniden Kullanılabilirlik	Barr vd., (2001); Barr vd., (2003); Kiracı ve Kayabaşı, (2010); Başar, (2016); Saygılı vd., (2016); Dursun vd., (2018).

3.5. Araştırmanın Yöntemi

Likert ölçek; sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılmakta ve birçok istatistiksel işlem yapılmasına imkân vermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017: 179). Ölçek, çok sorulu bir ölçektir. Araştırmaya konu olan kavram veya özellik, birden çok madde veya ifade ile ölçülmeye çalışılır (İslamoğlu ve Alınçık, 2016: 175). Anketin ilk bölümünde; davranışsal çevre bilincine dair 21 ifade vardır. Ölçek, Beşli Likert kullanılarak, tüketicilerden; “Kesinlikle Katılıyorum = 5, Katılıyorum = 4, Ne katılmıyorum Ne Katılıyorum = 3, Katılmıyorum = 2 ve Kesinlikle Katılmıyorum = 1” seçeneklerinden en az birini işaretlemeleri istenmiştir. İkinci bölümde ise, sürdürülebilir tüketim davranışının alt boyutları; çevre duyarlılığı 12, ihtiyaç dışı satın alma 5, tasarruf 13 ve yeniden kullanılabilirlik 7 ifade olmak üzere toplamda 37 ifadeden oluşmaktadır. 5’li Likert tipi ölçek kullanılarak, tüketicilerden; “Her Zaman = 5, Çoğu Zaman = 4, Bazen = 3, Nadiren = 2 ve Hiçbir Zaman = 1” seçeneklerinden en az birini işaretlemeleri istenmiştir. Üçüncü bölümde ise, demografik özellikler; medeni durum, eğitim seviyesi, aylık gelir, yaş, cinsiyet ve meslek grubu olmak üzere 6 ifadeden oluşmaktadır.

Araştırma verilerinin hipotezlerini test etmek için SPSS 22 istatistik programı kullanılmıştır ve bir dizi analiz; frekans analizi, güvenilirlik testi, açımlayıcı (keşfedici) faktör analizi, normallik testi, homojenlik testi, one way anova testi ile bağımsız örneklem t testi ve de pearson korelasyon analizi ile basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Ayrıca “ihtiyaç dışı satın alma” boyutu ters ifadeden oluştuğu için “ters kodlama” yapılmıştır. “*Ters kodlama, ölçülen varlığının sahip olduğu bir özelliğin, ölçüm yapana göre farklı anlamlar taşıdığı durumlarda yapılır*” (Can, 2018: 59). 65 yaş ve üstü grubunda 2 kişi olduğu için, analizlerin yapılabilmesi için bu yaş grubunu 55 yaş ve 64 yaş arası grubuyla birleştirerek, 55 yaş ve üstü adında yeni bir yaş grubu oluşturulmuştur. Ayrıca, 12001-15000 TL aralığında 3 kişi bulunduğundan dolayı bu grubu, 150001 TL ve üzeri grubuyla birleştirerek yeni bir grup elde edilmiştir. Bu yeni grup 12001 TL ve üzeri adını almıştır ve analizlere bu şekilde devam edilmiştir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmanın bu başlığı altında; sıklık analizi, kullanılan ölçeklerin tanımlayıcı ifadeleri, normallik değerleri, güvenilirlik değerleri, faktör analizi, güvenilirlik analizi ve normal dağılım analizi incelenmiştir.

4.1. Araştırmanın Sıklık Analizi

Araştırmanın demografik özelliklerine Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Demografik Bilgiler

Demografik Bilgiler			Demografik Bilgiler				
	f	%		f	%		
Cinsiyet	Kadın	362	67,7	Meslek	Öğrenci	336	62,8
	Erkek	173	32,3		Kamu Çalışanı	59	11
	Toplam	535	100		Ev Hanımı	47	8,8
Medeni Durum	Bekar	400	74,8		Özel Sektör Çalışanı	39	7,3
	Evli	135	25,2		Serbest Meslek	16	3
	Toplam	535	100		Emekli	5	0,9
Yaş	18 yaş altı	19	3,6		Diğer	33	6,2
	18-24	345	64,5		Toplam	535	100
	25-34	82	15,3		1000TL ve altı	226	49,7
	35-44	52	9,7		1001-3000 TL	92	17,2
	45-54	28	5,2	3001-6000 TL	82	15,3	
	55 yaş ve üstü	9	1,7	6001-9000 TL	52	9,7	
Eğitim Durumu	İlköğretim	30	5,6	9001-12000 TL	26	4,9	
	Lise	92	17,2	12001TL ve üzeri	17	3,2	
	Önlisans	142	26,5	Toplam	535	100	
	Lisans	257	48	Aylık Gelir	1000TL ve altı	226	49,7
	Lisansüstü	14	2,6		1001-3000 TL	92	17,2
	Toplam	535	100		3001-6000 TL	82	15,3
			6001-9000 TL		52	9,7	
			9001-12000 TL		26	4,9	
			12001TL ve üzeri		17	3,2	

f:Frekans%:Yüzde

Tablo 2’de yer alan demografik verilerin frekans analizi sonucunda; katılımcıların %67,7’si kadın, %74,8’i bekâr, en fazla %64,5 ile 18-24 yaş aralığında ve en az %1,7 ile 55 yaş ve üstü katılımcılardan oluşmaktadır. En fazla %48 ile lisans ve en az %2,6 ile lisansüstü eğitimi vardır. En fazla %62,8 ile öğrenci ve en az %0,9 emekli vardır. En fazla %49,7 ile 1000TL ve altı ve en az %3,2 ile 12001TL ve üzeri geliri vardır.

4.2. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Tanımlayıcı İfadeleri, Normallik ve Güvenilirlik Değerleri

Tablo3’te katılımcıların genel ölçek ifadeleri yer almaktadır.

Tablo 3. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistik Genel İfade Sonuçları

Değişkenler	İfade Sayısı	Ort.	Std Sapma	Medyan	Mod	Çarpıklık	Basıklık	C. Alfa Katsayısı
DÇB	21	4,21	,553	4,24	5	-,485	-,364	,899
STD	37	3,87	,567	3,89	4	-,306	-,487	,911
ÇD	12	3,77	,862	3,75	5	-,286	-,659	,935
İDSA	5	3,34	,1264	3,60	5	-,469	-,925	,897
T	13	4,16	,601	4,23	5	-,490	-,349	,883
YK	7	3,85	,794	3,86	5	-,262	-,706	,812

Tablo 3’te iki ana ölçek; davranışsal çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim davranışı ölçeğinin ve bu ölçeğe ait dört alt boyutunun ortalamaları, standart sapmaları, medyan, mod, normallik değerleri ve güvenilirlik değerleri verilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçek ifadelerin normal dağılıma uygun olma durumu; mod, ortalama ve medyanın eşit veya birbirine yakın değerlere sahip olması ile anlaşılabilir. Çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) kat sayılarının %5 güven aralığında $\pm 2,58$; %1 güven aralığında $\pm 1,96$ olması beklenir (Liu vd., 2005; aktaran Atalay Oral, 2020: 382). Verilerin, skewness-kurtosis değerlerinin +1 ile -1 aralığında olması normal dağılımı

gösterir, aynı zamanda parametrik testlere uygulanır (Keskin, 2008: 58-61). Cronbach Alfa katsayısının ölçeği; “ $0,60 \leq \alpha \leq 0,80$ ’se epey güvenilirdir”, “ $0,80 \leq \alpha \leq 1,00$ ’se yüksek düzeyde güvenilir” diyebiliriz (Kayış, 2008). Ölçeklerin her biri 0,80 üzeri olduğu için yüksek derecede güvenilirdir. Faktör analizi öncesinde genel ölçek ortalamalarının güvenilirliği ve normalligi yapılarak, bu analizlerin faktör analizine uygun şartları sağladığı gözlenmiştir, faktör analizi ve faktörde oluşan boyutların güvenilirliği yapılmıştır ve faktör sonrası normallik testi sonuçları çalışmada yer almıştır.

4.3. Ölçeklerin Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizi

“Geçerlilik; bir ölçek ya da testin ölçülmesi istenilen şeyin ölçümleme düzeyidir” (Ghauri ve Gronhaug, 2002: 67; akt., Karagöz, 2017: 28). Güvenilirlik; bir ölçme aracında benzer koşullar ve benzer girdiler ile yapılan farklı ölçümlerin farklı sonuçlar vermemesidir. Ölçek iç tutarlılığını ölçen “Cronbach Alfa (α) katsayısı,” soru sayısı fazla olan ifadeler arasındaki uyumun düzeyini göstermektedir. Bu değer, “0 ile 1” aralığındadır ve 1’e yakınlıkça, ölçekte bulunan ifadelerin uyumunun ne denli fazla olduğunu göstermektedir. Sosyal bilimlerdeki araştırmalarda Cronbach Alfa katsayısına dair değer aralığı verilmiş olup (Alnaçık ve İslamoğlu, 2016: 292): “Ölçek güvenilirliğinin; $0,00 < \alpha < 0,40$ ’sa olmadığı, $0,41 < \alpha < 0,60$ ’sa düşük, $0,61 < \alpha < 0,80$ ’se orta, $0,81 < \alpha < 1,00$ ’se yüksek” olduğu kabul edilmektedir. Ankette yer alan; davranışsal çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim davranışı ölçeklerinin faktör ile güvenilirlik analizi yapılmıştır.

Değişkenler arasında ana boyutlarını ya da faktörlerini belirlemeye yönelik bütün değişkenlerin aralarındaki ilişkiyi hesaba katan, çözümleme tekniğine “faktör analizi” denir (Altunışık vd., 2007: 153). Açıklanabilir ve anlam ifade eden faktörler oluşturmak için, döndürülen faktör matrisi kullanılır (Kalaycı, 2006: 330). Değişkenler arasındaki korelasyonlar çok yüksek değilse, Varimax yöntemi kullanılır. Çünkü Varimaxın olması durumunda faktör kat sayılarına erişim sağlanmaktadır (Nakip, 2003:

413). Ayrıca bu yöntemde, yük büyüklükleri ilişkinin büyüklüğünü de vermektedir. Bu nedenle Varimax yöntemi kullanılmıştır. Faktör yüklerinde en cüzi 0,32'nin üstünde olması gerekir. Güçlü ifadelerden oluşması için en az 0,50 olması gerekir. 0,32-0,5 aralığında "düşük," 0,5-0,6 aralığında "yüksek," 0,7 ve üstündeki yükler "mükemmel" olarak sınıflandırılır (Şahin ve Gürbüz, 2017: 318). Değerin "0,50" aşağısında kalan, "yakın" değerlere ait olan ve faktörün aşağısında "tek" kalmış soru ifadeleri çıkarılmıştır. Güvenilirlik analizi sonucu, "Cronbach Alpha değeri" 0,70 aşağısında olanlar eleme yapılarak yine faktör analizine tabi tutulmuştur.

Tablo 4'te davranışsal çevre bilinci, faktör ve güvenilirlik analiz sonuçları yer almaktadır. Madde ifadeleri Tablo 6'da yer almaktadır.

Davranışsal çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim davranışı ölçeklerinin faktör analizinde, örneklem yeterliliği istatistiği (örnekleme uygunluk ölçümü) ve Ki-Kare testine bakılarak, bu testin anlamlılık değeri; 0,05'ten düşükse değişkenlerin kendi aralarında analiz yapmak için makul seviyede bir ilişki oluşur. Ki-Kare testinde, anlamlılık değeri; "0,000" olduğunda değişkenlerin analizi yapılır. Örnekleme uygunluğunun alt limiti 0,50 olup, 0,70-0,80 arasındaki değerlerse "iyi", 0,80-0,90'sa "çok iyi", 0,90-1,00 arası "pekiyi" kabul edilmektedir (Sipahi, vd., 2010: 79-80).

Davranışsal çevre bilincinin geçerlilik ile güvenilirlik analizleri sonucunda; 7 ifade ölçmeyi amaçlanan kavramları ölçmediği için çıkartılmıştır ve güvenilirliği yapılmıştır. Güvenilirliği %70 üzerinde olduğu için, yeniden faktör analizi yapılarak ölçek geçerliliği sağlanmıştır.

Tablo 4. Davranışsal Çevre Bilinci Faktör Analizi ile Güvenilirlik Analizi Sonuçları

İfade ile Maddeleri	Faktör Yüklü	Açıklanan Varyans	Güvenilirlik
Davranışsal Çevre Bilinci		42,559	0,894
DÇB 15	,732		
DÇB 8	,725		
DÇB 9	,699		
DÇB 10	,695		
DÇB 5	,664		
DÇB 14	,656		
DÇB 7	,652		
DÇB 11	,650		
DÇB 6	,634		
DÇB 21	,633		
DÇB 18	,624		
DÇB 20	,602		
DÇB 19	,573		
DÇB 3	,568		
Örnekleme	Uygunluk	Ölçümü:	0, 910
Ki Kare: 2975,104	df: 91	p değeri: 0,000	

Tablo 4'e göre; davranışsal çevre bilinci ölçeği tek faktörden oluşmaktadır: "Kullandığım su miktarının azalması için çabalarım" (0,573) ve "kendimi çevreci biri olarak görüyorum" (0,568) ifadeleri en az faktör yüklerine sahiptir. Tüketicilerin su tasarrufunda daha az dikkat ettikleri ve kendilerini çevreci olarak daha az tanımladıkları ortaya çıkmıştır. Diğer faktör ifadeleri %60'ın üzerindedir. "Alışveriş yaparken geri dönüşümü ve çevresel etiketi olan ambalaj ürünlerini yeğlerim" ifadesi ise en yüksek faktör yüküne (0,732) sahiptir. Tüketicilerin, alışverişlerde satılan ürünlerin geri dönüşümlü ve etiketli ambalajlara dikkat ettiği anlaşılmaktadır.

Davranışsal çevre bilinci ölçeğinin güvenilirliği yüksektir (0,894). Yani, değişkenler arasındaki ilişki güçlüdür. KMO (0,91)'dur. Korelasyonların anlamlılığını ölçen, Barlett testi, p değeri; 0,05'ten küçüktür ($p=0,000<0,05$). İfadeler ilişkisel yönden anlamlıdır. Tek boyutta açıklanan varyans toplamı en az %30 olması gerekir (Gürbüz ve Şahin, 2017: 318). Faktörün toplam açıkladığı varyans (ölçek geçerliliği); 42,559'dır. Bu durumda, davranışsal çevre bilinci ölçeği analize uygundur, anlamlıdır ve geçerlidir. Tablo 5'te sürdürülebilir tüketim davranışının, faktör ve güvenilirlik analiz sonuçları yer almaktadır. Madde ifadeleri ise Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 5. Sürdürülebilir Tüketim Davranışının Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonucu

İfade ve Maddeler	Faktör Yükü	Özdeğer	Varyas Katkısı	Güvenilirlik
Çevre Duyarlılığı		9,459	39,411	0,941
ÇD 6	0,795			
ÇD 9	0,790			
ÇD 3	0,786			
ÇD 4	0,779			
ÇD 7	0,766			
ÇD 5	0,747			
ÇD 2	0,734			
ÇD11	0,725			
ÇD 8	0,723			
İhtiyaç Dışı Satın Alma*		3,651	15,211	0,897
İDSA4*	0,861			
İDSA2*	0,842			
İDSA5*	0,836			
İDSA3*	0,819			
İDSA1*	0,782			
Yeniden Kullanılabilirlik			5,996	0,820
YK 7	0,739			
YK 6	0,678			
YK 3	0,641			
YK 01	0,640			
YK 5	0,602			
YK 2	0,583			
Tasarruf		1,375	5,728	0,855
T2	0,818			
T1	0,816			
T3	0,780			
T5	0,629			
Örnekleme Uygunluk Ölçümü: 0,934 Ki Kare: 8209,203 Serbestlik Derecesi (df): 276 p değeri: 0,000 Toplam Açıklanana Varyans (AV): 66,345 Ölçek Güvenilirliği: 0,875				

(*) İhtiyaç dışı satın alma boyutunun ifadeleri ters kodlanmıştır.

Tablo 5'te, sürdürülebilir tüketim davranışının geçerlilik ve güvenilirlik analizleri sonucunda; çevre duyarlılığı, tasarruf ve yeniden kullanılabilirlikte bazı ifadeler çikartılmıştır. Tasarrufta bulunan "lüzumsuz tüketimin azaltımını sağlamak için, ikinci el eşya satın alırım" ifadesi (T13), faktör analizi sonucunda yeniden kullanılabilirlik boyutunda (YK01) yer almıştır. Analiz 4 faktörden oluşmuştur. **Çevre duyarlılığı: 9** ifadeden oluşmaktadır (2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11). Özdeğer (9,46), varyans katkısı (39,41) ve güvenilirliği (0,94)'tür. "Cam, kâğıt, plastik ve benzer ürünlerinin geri dönüşümü olan ürünleri alırım" ifadesi faktöre en az katkı (0,723) yapmaktadır. "Tabiatta çözülebilir ambalaj ürünlerini tercih ederim" faktöre en fazla katkı (0,795) yapmaktadır. **İhtiyaç dışı satın alma: 5** ifadeden oluşmaktadır. Özdeğer (3,65), varyans katkısı (15,21) ve güvenilirliği (0,90) en fazla olan faktördür. "Teknolojik araçlar; cep telefonu gibi gereksinim hissetmediğim halde yenileriyle takas ederim" ifadesi faktöre en az katkı (0,782) yapmaktadır. "Gereksinim duymasam da yeni kıyafetler alırım" ifadesi, faktöre en fazla katkı (0,861) yapan ve en fazla faktör yüküne sahiptir. **Yeniden kullanılabilirlik: 6** ifadeden oluşmaktadır (2, 3, 5, 6, 7 ve T13). Özdeğer (1,44), varyans katkısı (6,05) ve güvenilirliği (0,82)'dir. "Kâğıt yerine bezden üretilmiş peçete, havlu ve mendil kullanırım" ifadesi en az faktör yüküne sahiptir ve faktör yüküne en az katkı (0,583) yapmaktadır. "Gerektiğinde

cüzi kullanılmış ürünleri kiralarım veya ödünç alarak kullanırım (bisiklet, kitap, araba gibi)" faktöre en fazla katkı (0,739) yapmaktadır. **Tasarruf: 4** ifadeden oluşmaktadır (1, 2, 3, 5). Özdeğeri (1,38) ve varyans katkısı (5,73) en az olan faktördür. Güvenilirliği (0,86)'dir. "Evde tasarruflu ampuller kullanırım" ifadesi faktör yüküne en az katkı (0,629) yapmaktadır. "Elektronik cihazlar alırken, ötekilerine nazaran oldukça az elektrik tüketenleri alırım" faktöre en fazla katkı (0,818) yapmaktadır.

Sürdürülebilir tüketim davranışı ölçeğinin güvenilirliği; 0,875'tir. KMO; 0,934'tür. Barlett testi p değeri; 0,05'ten küçüktür ($p=0,000<0,05$). Yani, ifadeler anlamlıdır. Açıklanan faktörlerin tümü varyans toplamının çok boyutlu ölçek ifadelerinde minimum %50 olmalıdır (Şahin ve Gürbüz, 2017: 318). Dört faktörün toplam açıkladığı varyans (ölçek geçerliliği); 66,345'tir. Bu durumda, sürdürülebilir tüketim davranışı ölçeği modele uygundur, anlamlıdır ve geçerlidir.

4.3.1. Faktör Analizi Sonucunda Ölçeklerin Normal Dağılım Analizi ve Tanımlayıcı İstatistik İfadeler

Davranışsal çevre bilinci (bk. Tablo 6) ve sürdürülebilir tüketim davranışı ve bu boyutun alt boyutlarının (bk. Tablo 7) normalliği test edilmiştir. Ayrıca madde ifadeleri ve tanımlayıcı istatistiklerine de yer verilmiştir.

Tablo 6. Davranışsal Çevre Bilincinin Normal Dağılım Sonuçları

Boyut ve Ölçek İfadeleri	Kod	Ortalama	Std. Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Davranışsal Çevre Bilinci	DÇB	4,05	0,667	-0,406	-0,608
Kendimi çevreci biri olarak görüyorum.	DÇB3	4,14	0,869	-0,777	0,0182
Çevreye karşı sorumlu davranışı yerine getiren firmaların ürünlerini satın alırım.	DÇB5	3,86	1,041	-0,514	-0,608
Sosyal medya veya benzer çevrelerde çevre mevzusunda düşüncelerimi ifade ederim.	DÇB6	3,61	1,223	-0,461	-0,777
Çevrenin korunmasına yönelik çevremdeki bireyleri bilinçlendirmek için çabalarım.	DÇB7	4,19	0,939	-1,140	1,008
Ürünleri satın alacağım da etrafımı nasıl etkilediğini hesaba katarım.	DÇB8	3,73	1,112	-0,588	-0,404
Kullanmış olduğum ürünler çevrenin zararına olmaması önemlidir.	DÇB9	4,32	0,864	-1,052	0,223
Satın aldığım gıda, kozmetik, temizlik ürünleri ev eşyaları gibi ürünlerin birçoğunun çevre dostu olması benim için önemlidir.	DÇB10	4,06	1,008	-0,806	-0,128
Çevreci dost ürünler aldığımda, çevrenin korunmasına katkı sağladığımı düşünürüm.	DÇB11	4,19	0,954	-1,151	0,920
Geri dönüştürülen materyallerden üretilen ürünlerin tüketimini yeğlerim.	DÇB14	4,09	1,012	-0,895	0,098
Alışveriş yaparken geri dönüşümü ve çevresel etiketi olan ambalaj ürünlerini yeğlerim.	DÇB15	4,02	1,046	-0,819	-0,041
Metal, kâğıt, plastik, cam gibi atıkların geri dönüşümü için çöp öncesinde ayrıştırırım.	DÇB18	3,95	1,150	-0,859	-0,188
Kullandığım su miktarının azalması için çabalarım.	DÇB19	4,30	0,967	-1,361	1,160
Kullandığım elektrik miktarının azalması için çabalarım.	DÇB20	4,36	0,905	-1,433	1,590
Elektrik tüketimi az olan saatlerde elektrikli araçları kullanmaya çabalarım.	DÇB21	3,86	1,225	-0,784	-0,441

Ölçeklerin dağılım normalliğini ölçen birçok seçenek bulunmaktadır. Örnek sayısı 50'den az ise; Shapiro-Wilk, örnek sayısı büyükse; Kolmogorov Smirnov testi uygulanır. Bu seçeneklerden biri olmasına rağmen, sosyal bilimlerde kullanılan Likert tipi ölçeğin bu iki testten geçme ihtimali çok düşüktür. Bu sebeple hem "Skewness" (çarpıklık) hem de "Kurtosis" (basıklık) değerlerine aynı zamanda "Q-Q" grafiğine bakılmalıdır (Saruhan ve Özdemirci, 2016: 236-240). Çarpıklık ve basıklık; -2 ile +2 aralığında olmasının, normal dağılım sağladığını göstermektedir (Mallery' ve George'den aktaran Tekin ve Sırkıntoğlu Yıldırım, 2020: 234). Tablo 6 incelendiğinde; davranışsal çevre bilinci ölçeği ve alt boyutlarının, basıklık ve çarpıklık değerlerinin -2 ve +2 aralığında olduğundan dolayı normal dağılım göstermektedir.

Davranışsal çevre bilinci ölçeğinde; "kullandığım elektrik miktarının azalması için çabalarım" ifadesi en fazla ortalamaya (4,36) sahiptir. Tüketiciler enerji tasarrufu yapmaktadırlar. 8 ifade, genel ölçek ortalamasının (4,05) üzerinde olup, 4 ifade ise genel ölçek ortalamasının (4,05) altında kalmıştır. En düşük ifade ise, "sosyal medya veya benzer çevrelerde çevre mevzusunda düşüncelerimi ifade ederim" (3,61)'dir. Tüketiciler, sosyal medyaya güven duymamakta ya da sosyal ortamda söylemlerini dile getirmekten çekinmektedirler.

Sürdürülebilir tüketim davranışı ve bu ölçeğe ait alt boyutlarının normal dağılım sonuçları tablo 7'de gösterilmiştir. "Normal dağılım analizi sonucunda oluşan basıklık ile çarpıklık değerlerinin -1,5 ve +1,5 arasında

olması, ifadelerin normal dağılıma uygunluğunu gösterir. Gruplanmış verilerin, değişkenlerinin ortalamaları örneklemenin normal dağılım olduğunu göstermektedir" (Tabachnick ve Fidell, 2015: 78). Bulgularda, değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu test edilerek, ifade değerlerinin "-1,5 ile +1,5" arasında olup, normal dağılım gösterdiği bulunmuştur.

Sürdürülebilir tüketim ölçeğinde; **çevre duyarlılığı** değişkeni en düşük (3,50) ifadesi "satın alacağım da ürünlerin çevreye karşı etkilerini araştırırım" ve en yüksek (3,79) ifadesi ise, "cam, kâğıt, plastik ve benzer ürünlerinin geri dönüşümü olan ürünleri alırım" ifadesidir. **İhtiyaç dışı satın alma**, aritmetik ortalaması en az (3,34) olan alt boyutu olup, "alışveriş sırasında aklımda veya listemde olmayan ürünlerin alımını yaparım" ifadesi en düşük (2,97) ifadedir, "teknolojik araçlar; cep telefonu gibi gereksinim hissetmediğim halde yenileriyle takas ederim" ifadeleri ise bu alt boyutun en yüksek (3,67) ifadeleridir. **Tasarruf**, aritmetik ortalaması en fazla (4,09) alt boyutu olup, "evde tasarruflu ampuller kullanırım" ifadesi en fazla (4,29) ortalamaya sahiptir ve en düşük ifade (4,00) ise, "elektronik ürünleri alacağım da elektrik tüketimindeki oranları dikkate alırım" ifadesidir. **Yeniden kullanma** değişkeninin en düşük (3,06) ifadesi "lüzumsuz tüketimin azaltımını sağlamak için, ikinci el eşya satın alırım" en yüksek (4,08) ifadesi ise, "kullanılan kâğıtları not tutmak gibi çalışmalarda tekrar değerlendiririm" ifadesidir. Sürdürülebilir tüketim davranışı, tasarruf boyutu (4,09) hariç diğer boyutları genel ölçek ortalamasının (3,64) altındadır (bk. Tablo 7).

Tablo 7. Sürdürülebilir Tüketim Davranışı ve Alt Boyutlarının Normal Dağılım Sonuçları

Değişkenler ve Ölçek İfadeleri	Kod	Ort.	Std. Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Çevre Duyarlılığı	ÇD	3,63	0,972	-0,286	-0,666
Satın alacağımdaya ürünlerin çevreye karşı etkilerini araştırırım.	ÇD2	3,50	1,175	-0,289	-0,772
Arkadaşlarımı ve ailemdeki bireyleri çevreye zararlı ürünleri almamalarını sağlarım.	ÇD3	3,63	1,153	-0,369	-0,834
Temizlik ürünleri; şampuan, deterjan ve benzer ürünlerin çevreye çok az zararı olanlarını alırım.	ÇD4	3,77	1,130	-0,558	-0,612
Tabii malzemelerden üretilen kıyafetleri alırım.	ÇD5	3,35	1,262	-0,310	-0,920
Tabiatla çözülebilir ambalaj ürünlerini tercih ederim.	ÇD6	3,68	1,148	-0,482	-0,675
Özellikle paketlemesi azaltılmış ürünleri alırım.	ÇD7	3,57	1,197	-0,375	-0,883
Cam, kâğıt, plastik ve benzer ürünlerinin geri dönüşümü olan ürünleri alırım.	ÇD8	3,79	1,120	-0,512	-0,729
Peçete, tuvalet kâğıdı gibi ürünleri alırken, bilhassa geri dönüşümü olan kâğıt ürünlerini alırım.	ÇD9	3,52	1,240	-0,355	3,70
Özellikle yaşadığım yere yakın bölgelerde üretilen çevre dostu ürünleri alırım.	ÇD11	3,70	1,161	-0,444	-0,723
İhtiyaç Dışı Satın Alma (*)	İDS A*	3,34	1,264	-0,469	-0,925
Teknolojik araçlar; cep telefonu gibi gereksinim hissetmediğim halde yenileriyle takas ederim.	İDS A1*	3,67	1,551	-0,670	-1,141
Ürünümün bir benzeri olsa da yeni çıkmış ürünü alırım.	İDS A2*	3,67	1,507	-0,724	-0,985
Alışveriş sırasında aklımda veya listemde olmayan ürünlerin alımını yaparım.	İDS A3*	2,97	1,456	-0,017	-1,333
Gereksinim duymasam da yeni kıyafetler alırım	İDS A4*	3,18	1,498	-0,198	-1,375
İçecek ve yiyecek ürünlerinden gereksinim duymadıklarımı da alırım.	İDS A5*	3,21	1,499	-0,177	-1,379
Yeniden Kullanılabilirlik	YK	3,61	,902	-0,177	-0,646
Lüzsüz tüketimin azaltımını sağlamak için, ikinci el eşya alırım. (T13)	YK01	3,06	1,371	-0,005	-1,151
Kâğıt yerine bezden üretilmiş peçete, havlu ve mendil kullanırım.	YK2	3,52	1,308	-0,481	-0,849
Cam, karton ve teneke benzeri ürünlerde ambalajlarını değerlendirerek bir	YK3	3,72	1,224	-0,628	-0,605

kez daha kullanırım.					
Kullanılan kâğıtları not tutmak gibi çalışmalarında tekrar değerlendiririm.	YK5	4,08	1,103	-1,093	0,458
Yenilerini yeğlemek yerine eskimiş ve hasarlı eşyaların onarımını yaparak kullanırım.	YK6	3,79	1,137	-0,630	-0,457
Gerektiğinde cüzi kullanılmış ürünleri kiralırım veya ödünç alarak kullanırım (bisiklet, kitap, araba gibi).	YK7	3,51	1,292	-0,414	-0,917
Tasaruf	T	4,09	,936	-0,849	-0,019
Enerji tasarrufunda bulunan beyaz eşyalar alırım.	T1	4,03	1,154	-1,078	0,347
Elektronik cihazlar alırken, ötekilerine nazaran oldukça az elektrik tüketenleri alırım	T2	4,03	1,154	-1,004	0,083
Elektronik ürünleri alacağımdaya, elektrik tüketimindeki oranları dikkate alırım.	T3	4,00	1,168	-0,942	-0,062
Evde tasarruflu ampuller kullanırım.	T5	4,29	1,000	-1,387	1,250
Sürdürülebilir Tüketim Davranışı	STD	3,64	0,641	-0,340	-0,141

(*) İhtiyaç dışı satın alma boyutunun ifadeleri ters kodlanmıştır.

4.4. Bağımsız Gruplar T Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way ANOVA)

“T testi, belli bir mevzuda anlamlı bir farkın olup olmadığını ölçmektedir. Tek yönlü varyans analizi, belli bir mevzuda ikiden çok grup arasındaki anlamlı bir farkın olup olmadığını ölçmektedir” (Özdemirci ve Saruhan, 2016:305-308). Gruplar arasında farklılık varsa, hangi grubun diğerinden farklı olduğunu saptamak için çoklu karşılaştırma (post-hoc) testi kullanılır (Karagöz, 2017: 200). Dolayısıyla ilkin varyansların eşit olup olmadığı test edilidir ve grupların homojen olması gerekir (Durmuş vd., 2016). Grupların eşit olduğu durumlarda kullanılacak **LDS** (Least Significant Difference) testi ise, karşılaştırılan grup ortalamaları arasındaki farkın istatistikî açıdan anlamlı bulunma ihtimali diğer post-hoc testlere göre yüksektir (İslamoğlu ve Alınçık, 2016: 326). **Games-Howell**, gruplar arası varyansın eşit olmaması durumunda kullanılan testlerden biridir (Kayri, 2009: 56). Bu test, diğerlerine göre en güçlü post-hoc testidir. Bu testin yapılabilmesi için, karşılaştırılan grupların varyanslarının birbirinden farklı olduğu hipotezini test eden levne testinde (İslamoğlu ve Alınçık, 2016: 322-326), F testinin alternatifi yerine kullanılan Brown-Forsythe ya da Welch testi, bu test çok güçlü olduğu için daha çok kullanılmaktadır (Sipahi vd., 2010: 133). Bu testlerin amacı; varyansların homojen olmadığı durumunu düzeltmeye ve büyük örneklemelerin etkisini azaltmaya çalışır.

Bağımsız örneklem t testi etki değeri (eta squared); $t^2 \div (t^2 + N_1 + N_2 - 2) =$ şeklinde hesaplanır. **Etki değeri**; aralarında farkın olmasını beklenen grupların arasındaki farkın büyüklüğünü belirten istatistikî bir değerdir. **Etki büyüklüğü**; bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde ne derece etkili olduğunu gösterir (Bahar ve Erten, 2021: 111). Tek yönlü Varyans analizinde, etki

büyüklüğü önemlidir ve etki büyüklüğü, eta-kare (η^2) olarak isimlendirilen bir ilişki kat sayısıdır. Bu sayı, Cohen (1988) tarafından ön görülen ölçütere göre alacağı; 0,01 değeri “küçük”, 0,06 değeri “orta” ve 0,14 değeri ise “büyük” etki olarak yorumlanmaktadır (Can, 2018: 157). **Eta kare;** bağımlı değişkendir varyansın ne kadarının bir bağımsız değişkenle açıklandığını yani, bir bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini göstermektedir.

Demografik özellikler ile davranışsal çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim davranışı değişkenlerinin farklılığı

incelenmiştir. Ana hipotezler ve alt hipotezlere dair araştırma sonuçları;

H₁: Demografik özellikler ile davranışsal çevre bilinci arasında istatistikî yönden farklılık anlamlıdır.

H₂: Demografik özellikler ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında istatistikî yönden farklılık anlamlıdır.

Cinsiyet ile davranışsal sürdürülebilir tüketim davranışı ve çevre bilinci arasındaki fark sonucu Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. Cinsiyet ile Davranışsal Çevre Bilinci ve Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Arasındaki Fark Sonucu

Hipotez	Boyut	Cinsiyet	N	Ort	Std. Sapma	Levene p	t	p
H _{1a}	DÇB	Kadın	362	4,05	0,642	0,006	0,225	0,822
		Erkek	173	4,04	0,717			
H _{2a}	STD	Kadın	362	3,60	0,637	0,643	1,976	0,05
		Erkek	173	3,72	0,644			

Tablo 8 incelendiğinde; davranışsal çevre bilinci boyutunun p değeri 0,05’ten büyük olduğu görülmektedir ($p=0,822>0,05$). Bu nedenle “cinsiyet ile davranışsal çevre bilinci arasında istatistikî yönden farklılık anlamlıdır,” H_{1a} hipotezi reddedilmiştir. Kadınlar ve erkekler, davranışsal çevre bilincinde istatistikî yönden fark anlamlılık göstermemektedir. Sürdürülebilir tüketim davranışı boyutu; p değeri 0,05’ten küçük olmadığı görülmektedir.

Bu nedenle “cinsiyet ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında istatistikî yönden farklılık anlamlıdır,” H_{2a} hipotezi reddedilmiştir. Kadınlar ve erkekler, sürdürülebilir tüketim davranışında istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Medeni durum ile davranışsal çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim davranışı arasındaki fark sonucu Tablo 9’ da gösterilmiştir.

Tablo 9. Medeni Durum ile Davranışsal Çevre Bilinci ve Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Arasında Fark Sonucu

Hipotez	Boyut	Medeni D.	N	Ort.	Std. Sapma	Levene p	Eta Kare	t	p
H _{1b}	DÇB	Bekar	400	3,93	0,673	0,000	0,15	-8,379	0,000
		Evli	135	4,40	0,510				
H _{2b}	STD	Bekar	400	3,52	0,622	0,63	0,101	7,731	0,000
		Evli	135	3,99	0,564				

Tablo 9 incelendiğinde; davranışsal çevre bilinci boyutunun p değeri 0,05’ten küçük olduğu görülmektedir ($p=0,000<0,05$). Bu nedenle “medeni durum ile davranışsal çevre bilinci arasında istatistikî yönden farklılık anlamlıdır,” H_{1b} hipotezi kabul edilmektedir. Bekâr kişiler ile evli kişiler, davranışsal çevre bilincinde istatistikî yönden fark anlamlı olduğu görülmektedir. Sürdürülebilir tüketim davranışı boyutu; p değeri 0,05’ten küçük olduğu görülmektedir ($p=0,000<0,05$). Bu nedenle “medeni durumu ile sürdürülebilir tüketim davranışı

arasında istatistikî yönden farklılık anlamlıdır,” H_{2b} hipotezi kabul edilmiştir. Bu farklılık her iki değişkende; evli kişilerin, bekârlara göre daha fazla olduğu gözlenmiştir. Medeni durumun, davranışsal çevre bilinci etkisi yüksek düzeydedir (0,151) ve sürdürülebilir tüketim davranışı etkisi orta düzeydedir (0,101).

Yaş ile davranışsal çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim davranışı arasındaki fark sonucu Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10. Yaş ile Davranışsal Çevre Bilinci ve Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Arasında Fark Sonucu

Hipotez	Boyut	Yaş	N	Ort.	Levene p	Welch p	Eta Kare	F	p
H _{1c}	DÇB	18 yaş altı	19	3,98	0,001	0,000	0,095	11,110	0,000
		18-24	345	3,92					
		25-34	82	4,24					
		35-44	52	4,31					
		45-54	28	4,54					
		55 yaş ve üstü	9	4,64					
	Toplam	535	4,05						
H _{2c}	STD	18 yaş altı	19	3,72	0,024	0,000	0,126	15,270	0,000
		18-24	345	3,48					
		25-34	82	3,82					
		35-44	52	3,96					
		45-54	28	4,16					
		55 yaş ve üstü	9	4,27					
	Toplam	535	3,64						

Tablo 10 incelendiğinde; davranışsal çevre bilinci boyutunun p değeri 0,05'ten küçüktür ($p=0,000<0,05$). Bu nedenle “yaş ile davranışsal çevre bilinci arasında istatistikî yönden farklılık anlamlıdır,” H_{1c} hipotezi kabul edilir. Sürdürülebilir tüketim davranışı boyutunun p değeri 0,05'ten küçüktür ($p=0,000<0,05$). Bu nedenle “yaş ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında istatistikî yönden farklılık anlamlıdır,” H_{2c} hipotezi onaylanmıştır. Yaşın, davranışsal çevre bilinci etkisi (0,095) ve sürdürülebilir tüketim davranışı etkisi (0,126) orta düzeydedir.

Yaş gruplarında hangilerinin gruplar arası farklılık gösterdiğini varyansların homojenliğine bakılmaktadır. Eğer Levene anlamlılık değeri 0,05'ten küçükse **Games-Howell** testine bakılır. Bu testten önce Welch testi anlamlılık değerine bakılır ve değer anlamlı ise, çoklu karşılaştırma testi olan (Levene testi: DÇB; $p=0,001<0,005$ STD; $p=0,024<0,05$) **Games-Howell** testi yapılır.

Davranışsal çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim davranışı ile yaş çoklu karşılaştırma testi Tablo 11'de gösterilmektedir.

Tablo 11. Davranışsal Çevre Bilinci ve Sürdürülebilir Tüketim Davranışı- Yaş Çoklu Karşılaştırma Testi

Games-Howell	Yaş	Ort Farkı	Std. Hata	p değeri	
DÇB	18 yaş altı	45-54	-0,560*	,153	0,009
		55 yaş ve üstü	-0,662*	,141	0,001
	18-24	25-34	-0,321*	,077	0,001
		35-44	-0,393*	,085	0,000
		45-54	-0,626*	,103	0,000
		55 yaş ve üstü	-0,728*	,086	0,000
	25-34	18-24	0,321*	,077	0,001
		55 yaş ve üstü	-0,407*	,104	0,008
	35-44	18-24	0,393*	,085	0,000
	45-54	18 yaş altı	0,560*	,153	0,009
		18-24	0,560*	,103	0,000
	55 yaş ve üstü	18 yaş altı	0,662*	,142	0,001
	18-24	0,728*	,086	0,000	
	25-34	0,407*	,104	0,008	
STD	18 yaş altı	55 yaş ve üstü	-0,545*	0,136	0,006
	18-24	25-34	-0,339*	,077	0,000
		35-44	-0,474*	,080	0,000
		45-54	-0,675*	,112	0,000
		55 yaş ve üstü	-0,785*	,092	0,000
	25-34	18-24	0,339*	,077	0,000
		55 yaş ve üstü	-0,446*	,110	0,006
	35-44	18-24	0,474*	,080	0,000
	45-54	18-24	0,675*	,112	0,000
	55 yaş ve üstü	18 yaş altı	0,545*	,136	0,006
		18-24	0,785*	,092	0,000
		25-34	0,446*	,110	0,006

* Ortalama farkı, anlamlılık değeri 0,05

Tablo 11'de yer alan davranışsal çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim davranışı değişkenlerinin, yaş gruplarına göre farklılığı incelenmiştir. Hem davranışsal çevre bilinci hem de sürdürülebilir tüketim davranışı değişkeninde, 55 yaş ve üzeri kişilerin diğer yaş gruplarına

ve özellikle de gençlere göre davranışsal çevre bilinci daha fazla olduğu ve en az davranışsal çevre bilincine sahip 18-24 yaş aralığındaki kişiler olduğu gözlenmiştir.

Eğitim durumu ile davranışsal çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim davranışı arasındaki fark sonucu

Tablo 12’de gösterilmektedir.

Tablo 12. Eğitim Durumu ile Davranışsal Çevre Bilinci ve Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Arasında Fark Sonucu

Hipotez	Boyut	Eğitim	N	Ort	Levene p	Welch p	Eta Kare	F	p
H_{1d}	DÇB	İlköğretim	30	4,21	0,375	-	0,018	2,496	0,042
		Lise	92	4,21					
		Önlisans	142	4,03					
		Lisans	257	3,98					
		Lisansüstü	14	4,09					
		Toplam	535	4,05					
H_{1a}	STD	İlköğretim	30	3,93	0,925	-	0,032	5,356	0,000
		Lise	92	3,83					
		Önlisans	142	3,62					
		Lisans	257	3,54					
		Lisansüstü	14	3,74					
		Toplam	535	3,64					

Tablo 12 incelendiğinde; davranışsal çevre bilinci boyutunun p değeri 0,05’ten küçüktür ($p=0,042<0,05$). Bu nedenle “eğitim durumu ile davranışsal çevre bilinci arasında istatistikî yönden farklılık anlamlıdır,” **H_{1d}** hipotezi onaylanmıştır. Sürdürülebilir tüketim davranışı p değeri 0,05’ten küçüktür ($p=0,000<0,05$). Bu nedenle “eğitim durumu ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında istatistikî yönden farklılık anlamlıdır,” **H_{2a}** hipotezi onaylanmıştır. Bu farkın gruplardan hangilerinin arasında

yer aldığını bulmak için çoklu karşılaştırma testine bakılır. Homojenlik testinde Levene p değeri; 0,05’ten büyük (DÇB: $p=0,38>0,05$ STD: $p=0,925>0,05$) olduğundan varyanslar homojendir, yani varyanslar eşit dağıldığı için **LDS** testi yapılır. Eğitim durumunun, davranışsal çevre bilinci (0,018) ve sürdürülebilir tüketim davranışı (0,032) etkisi ise düşük düzeydedir. Davranışsal çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim davranışı ile eğitim durumu çoklu karşılaştırma testi Tablo 13’te gösterilmiştir.

Tablo 13. Davranışsal Çevre Bilinci ve Sürdürülebilir Tüketim Davranışı – Eğitim Durumu Çoklu Karşılaştırma Testi

	LSD	Eğitim Durumu	Ortalama Farkı	Std. Hata	p değeri
DÇB	Lise	Önlisans	0,184*	,089	0,038
		Lisans	0,226*	,081	0,005
	Önlisans	Lise	-0,184*	,089	0,038
		Lise	-0,226*	,081	0,005
STD	İlköğretim	Önlisans	0,309*	,127	0,015
		Lisans	0,388*	,122	0,002
	Lise	Önlisans	0,210*	,084	0,013
		Lisans	0,289*	,077	0,000
	Önlisans	İlköğretim	0,309*	,127	0,015
		Lise	-0,210*	,084	0,013
	Lisans	İlköğretim	-0,388*	,122	0,002
		Lise	-0,289*	,077	0,000

(*) İhtiyaç dışı satın alma boyutunun ifadeleri ters kodlanmıştır.

Tablo 13’te yer alan davranışsal çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim davranışı değişkenlerinin, eğitim durumunun gruplarına göre farklılığı incelenmiştir. Davranışsal çevre bilinci değişkeni; eğitim seviyesi lise olan kişilerin, eğitim seviyesi önlisans %18 ve lisans olan kişilere göre %23 daha fazla davranışsal çevre bilincine

sahiptirler. Sürdürülebilir tüketim davranışı değişkeni; eğitim seviyesi lise ve ilköğretim olan kişilerin, eğitim seviyesi önlisans ve lisans olan kişilere göre daha fazla sürdürülebilir tüketim davranışına sahiptirler.

Meslek ile davranışsal çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim davranışı arasındaki fark sonucu Tablo 14’tedir.

Tablo 14. Meslek ile Davranışsal Çevre Bilinci ve Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Arasında Fark Sonucu

Hipotez	Boyut	Meslek	N	Ort.	Levene p	Welch p	Eta Kare	F	p
H _{1e}	DÇB	Öğrenci	336	3,91	0,043	0,000	0,088	8,515	0,000
		Ev Hanımı	47	4,33					
		Kamu Çalışanı	59	4,34					
		Özel Sektör Ç.	39	4,12					
		Serbest Meslek	16	4,38					
		Emekli	5	4,67					
		Diğer	33	4,25					
Toplam	535	4,05							
H _{2e}	STD	Öğrenci	336	3,48	0,331	-	0,116	11,502	0,000
		Ev Hanımı	47	3,96					
		Kamu Çalışanı	59	3,91					
		Özel Sektör Ç.	39	3,75					
		Serbest Meslek	16	3,91					
		Emekli	5	4,45					
		Diğer	33	3,93					
Toplam	535	3,64							

Tablo 14 incelendiğinde; davranışsal çevre bilinci boyutu p değeri 0,05'ten küçüktür ($p=0,000<0,05$). Bu nedenle “meslek ile davranışsal çevre bilinci arasında istatistikî yönden farklılık anlamlıdır,” H_{1e} hipotezi onaylanmıştır. Sürdürülebilir tüketim davranışı değişkeninin p değeri 0,05'ten küçüktür ($p=0,000<0,05$). Bu nedenle “meslek ile

sürdürülebilir tüketim davranışı arasında istatistikî yönden farklılık anlamlıdır,” H_{2e} hipotezi kabul edilmiştir. **Etki büyüklüğü**; meslek gruplarının, davranışsal çevre bilincinin etkisi orta düzeydedir (0,088) ve sürdürülebilir tüketim davranışının orta düzeyde (0,116) etkisi vardır. Meslek grupları arasında hangilerinin farklılık gösterdiğini bulmak için; davranışsal çevre bilinci ($p=0,043<0,05$) için

Games-Howell testi yapılır. Sürdürülebilir tüketim davranışı ($p=0,331>0,05$) için **LDS** testi yapılır.

Davranışsal çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim davranışı ile meslek çoklu karşılaştırma testi Tablo 15'te gösterilmiştir.

Tablo15. Davranışsal Çevre Bilinci ve Sürdürülebilir Tüketim Davranışı – Meslek Çoklu Karşılaştırma Testi

Games-Howell	Meslek	Ort. Farkı	Std. Hata	p değeri	
DÇB	Öğrenci	Ev Hanımı	-0,425*	,088	0,000
	Ev Hanımı	Kamu Çalışanı	-0,437*	,080	0,000
		Emekli	-0,765*	,1099	0,004
		Öğrenci	0,425*	,088	0,000
	Kamu Çalışanı	Öğrenci	0,437*	,080	0,000
		Emekli	-0,551*	,142	0,015
	Emekli	Öğrenci	0,765*	,099	0,004
	Özel Sektör Çalışanı	0,551*	,142	0,015	
LDS	Öğrenci	Ev Hanımı	-0,482*	,094	0,000
		Kamu Çalışanı	-0,427*	,086	0,000
		Özel Sektör Çalışanı	-0,274*	,103	0,008
		Serbest Meslek	-0,429*	,155	0,006
		Emekli	-0,970*	,273	0,000
		Diğer	-0,448*	,111	0,000
		Öğrenci	0,482*	,094	0,000
	Ev Hanımı	Öğrenci	0,427*	,086	0,000
		Özel Sektör Çalışanı	0,274*	,103	0,008
		Emekli	-0,482*	0,094	0,000
		Serbest Meslek	0,429*	,155	0,006
		Emekli	0,970*	,273	0,000
		Özel Sektör Çalışanı	0,696*	,288	0,016
		Diğer	0,448*	,111	0,000

* Ortalama farkı, anlamlılık değeri 0,05

Tablo 15'te bulunan davranışsal çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim davranışı değişkenlerinin, eğitim durumu gruplarına göre farklılığı incelenmiştir. Davranışsal çevre bilinci değişkeninde; emekli olan kişilerin, öğrencilere göre %77 ve özel sektör çalışanlarına göre %55 daha fazla çevre bilincine sahiptirler. Kamu çalışanları %44 ve ev hanımları %43, öğrencilere göre daha fazla çevre bilinçli olduğunu göstermektedirler. Sürdürülebilir tüketim davranışı değişkeninde; emekli olan

kişiler, öğrencilere göre %97 ve özel sektör çalışanlarına göre %70 daha fazla sürdürülebilir tüketim davranışında bulunmaktadır. Geriye kalan meslek gruplarında olan kişiler, öğrencilere göre daha fazla sürdürülebilir tüketim davranışında bulunmaktadır.

Gelir düzeyi ile davranışsal çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim davranışı arasındaki fark sonucu Tablo 16'da yer almaktadır.

Tablo 16. Gelir Düzeyi ile Davranışsal Çevre Bilinci ve Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Arasında Fark Sonucu

Hipotez	Boyut	Gelir Düzeyi	N	Ort.	Levene p	Welch p	Eta Kare	F	p
H_{1f}	DÇB	1000TL ve altı	226	3,96	0,728	-	0,065	7,385	0,000
		1001-3000 TL	92	3,87					
		3001-6000 TL	82	4,29					
		6001-9000 TL	52	4,32					
		9001-12000 TL	26	4,29					
		12001 TL ve üzeri	1	4,14					
		Toplam	535	4,05					
H_{2f}	STD	1000TL ve altı	266	3,56	0,181	-	0,056	6,220	0,000
		1001-3000 TL	92	3,47					
		3001-6000 TL	82	3,85					
		6001-9000 TL	52	3,86					
		9001-12000 TL	26	3,86					
		12001 TL ve üzeri	17	3,74					
		Toplam	535	3,64					

Tablo 16 incelendiğinde; davranışsal çevre bilinci boyutunun p değeri 0,05'ten küçüktür ($p=0,000<0,05$). Bu nedenle "gelir düzeyi ile davranışsal çevre bilinci arasında istatistikî yönden farklılık anlamlıdır," **H_{1f}** hipotezi kabul edilmiştir. Sürdürülebilir tüketim davranışı değişkeni p değeri 0,05'ten küçüktür ($p=0,000<0,05$). Bu nedenle, "gelir düzeyi ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında istatistikî yönden farklılık anlamlıdır," **H_{2f}** hipotezi onaylanmıştır. Bu farkın, özellikle de gruplardan hangilerinin arasında yer aldığı daha ayrıntılı bilgiye sahip olmak için çoklu karşılaştırma (post-hoc) testine

bakılır. Varyanslar eşit dağılmışsa yani, Levene testinin anlamlılık değeri 0,05'ten büyükse (DÇB: $p=0,759>0,05$ STD: $p=0,181>0,05$) **LDS** testi yapılır. **Etki büyüklüğü**; gelirin, davranışsal çevre bilincine (0,065) ve sürdürülebilir tüketim davranışına (0,056) etkisi orta düzeydedir.

Davranışsal çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim davranışı ile gelir düzeyi çoklu karşılaştırma testi Tablo 17'de gösterilmiştir.

Tablo 17. Davranışsal Çevre Bilinci ve Sürdürülebilir Tüketim Davranışı - Gelir Düzeyi Çoklu Karşılaştırma Testi

	LDS	Gelir	Ort. Farkı	Std. Hata	p değeri
DÇB	1000TL ve altı	3.001-6.000TL	-0,333*	0,082	0,000
		6.001-9.000TL	-0,365*	0,098	0,000
		9.001-12.000TL	-0,333*	0,133	0,013
	1001-3000 TL	3001-6000 TL	-0,420*	0,098	0,000
		6001-9000 TL	-0,452*	0,112	0,000
		9001-12000 TL	-0,419*	0,144	0,004
	3001-6000 TL	1000TL ve altı	0,333*	0,082	0,000
		1001-3000 TL	0,420*	0,098	0,000
	6001-9000 TL	1000TL ve altı	0,365*	0,098	0,000
		1001-3000 TL	0,452*	0,112	0,000
	9001-12000 TL	1000TL ve altı	0,333*	0,133	0,013
		1001-3000 TL	0,419*	0,144	0,004
STD	1000TL ve altı	3.001-6.000 TL	-0,293*	0,079	0,000
		6.001-9.000 TL	-0,301*	0,095	0,002
		9.001-12.000 TL	-0,296*	0,129	0,022
	1001-3000 TL	3001-6000TL	-0,389*	0,095	0,000
		6001-9000TL	-0,397*	0,109	0,000
		9001-12000TL	-0,392*	0,139	0,005
	3001-6000 TL	1000TL ve altı	0,293*	0,079	0,000
		1001-3000 TL	0,389*	0,095	0,000
	6001-9000 TL	1000TL ve altı	0,301*	0,095	0,002
		1001-3000 TL	0,397*	0,109	0,000

	9001-12000 TL	1000TL ve altı 1001-3000 TL	0,296* 0,392*	0,129 0,139	0,022 0,005
--	---------------	--------------------------------	------------------	----------------	----------------

* Ortalama farkı, anlamlılık değeri 0,05

Tablo 17’de yer alan davranışsal çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim davranışı değişkenlerinin, gelir gruplarına göre farklılığı incelenmiştir. Davranışsal çevre bilinci değişkeninde; 3001-12000 TL aralığındaki gelir gruplarının, 1000 TL ve altı ile 1001-3000 TL gelir grubuna haiz kişilerden daha fazla çevre bilincine sahiptirler. Sürdürülebilir tüketim davranışı değişkeni; 3001-12000 TL aralığındaki gelir gruplarının, 1000 TL ve altı ile 1001-3000 TL gelir grubuna haiz kişilerden daha fazla sürdürülebilir tüketim davranışına sahiptirler. Gelir seviyesi oldukça çok olan bireylerin, geliri daha az olan bireylere nazaran daha sürdürülebilir tüketim davranışı sergilemektedirler. Alım gücü, sürdürülebilir tüketim davranışını etkilemektedir. Yapılan fark analizi ile ilgili hipotez sonuçları Tablo 18’de gösterilmiştir.

Tablo 18. Fark Analizi ile İlgili Hipotez Sonuçları

Hipotezler	✓ (Kabul)	X (Ret)
H ₁	✓	
H _{1a}		X
H _{1b}	✓	
H _{1c}	✓	
H _{1d}	✓	
H _{1e}	✓	
H _{1f}	✓	
H ₂	✓	
H _{2a}		X
H _{2b}	✓	
H _{2c}	✓	
H _{2d}	✓	
H _{2e}	✓	
H _{2f}	✓	

Bu sonuçlara göre; “demografik özellikleri ile davranışsal çevre bilinci arasında istatistikî yönden bir farklılık anlamlıdır.” H₁ ana hipotezi onaylanmıştır. Demografik özellikler ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında istatistikî yönden farklılık anlamlıdır.” H₂ ana hipotezi kabul edilmiştir. H_{1a} ve H_{2a} alt hipotezleri hariç, diğer alt hipotezleri kabul edilmiştir. Demografik özelliklerden cinsiyet değişkeni hem davranışsal çevre bilincinde hem de sürdürülebilir tüketim davranışında farklılaşmamaktadır.

4.5. Korelasyon Analizi

Korelasyon analizi, iki metrik (metre ya da metreyi temel alan ölçülerle ilgili) değişken arasındaki ilişkinin belirlenmesinde kullanılır. Analiz sonunda korelasyon katsayısı hesaplanarak -1 ile +1 arasında bir değer alır. Korelasyon katsayısı “r” ile gösterilir. Katsayı işareti negatifse, iki değişken arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Bu nedenle bir değişkenin değeri artarken, bir diğeri azalmaktadır. Katsayının işareti pozitifse, iki değişken arasında aynı yönlü ilişki söz konusudur. Bu sebeple bir değişkenin değeri artarken, bir diğeri de artmaktadır. Bu kat sayı 1’e yaklaştıkça iki değişkenin arasında ilişki gücü artar. Başka bir ifade ile (Alınacak ve İslamoğlu, 2016);

±0,1 ve ±0,3 arasında korelasyon negatif/pozitif yönlü zayıf ilişki,

±0,3 ve ±0,5 arasında korelasyon negatif/pozitif yönlü orta kuvvette ilişki,

±0,5 ve ±0,8 arasında korelasyon negatif/pozitif güçlü ilişki,

±0,8’den daha büyük korelasyon negatif/pozitif yönlü, çok güçlü ilişki vardır.

Bağlantı katsayısı, standart sapma vb. uç değerlerden etkilenmektedir. Sürekli değişkenlerin doğrusal ilişki derecesinde, iki değişkende normal dağılıma sahipse “parametrik” bir metot olan “pearson” bağlantı katsayısıyla belirlenmektedir (Kılıç, 2012: 192). Her iki değişken (davranışsal çevre bilinci ve sürdürülebilir tüketim davranışı) normal dağılım gösterdiği için, parametrik test olan pearson korelasyon ile analiz edilmiştir. Basit korelasyon; iki değişken arasındaki ilişkiyi araştırır. İki değişken arasındaki ilişkinin yönünü ve derecesini belirlenmesini sağlar. Çok yönlü korelasyon analizi ise, ikiden fazla değişkenler arasındaki ilişkilerin araştırılmasıdır (Gürbüz ve Şahin, 2017: 261-263). Araştırma, hem basit korelasyon hem de çok yönlü korelasyon ile yapılmıştır. Korelasyon analizinde etki büyüklüğü, r değeri; 0,10 “küçük”, 0,30 “orta” ve 0,50 ise “büyük” etkidir (Karagöz, 2017: 58).

Korelasyonla ilgili araştırma; davranışsal çevre bilinci ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Ayrıca, sürdürülebilir tüketim davranışının alt boyutları arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Korelasyonla ilgili hipotez ve alt hipotezlere dair istatistikler:

H₃: Davranışsal çevre bilinci ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır.

Sürdürülebilir tüketim davranışı ile davranışsal çevre bilincinin korelasyon analizi Tablo 19’da gösterilmiştir.

Tablo 19. Davranışsal Çevre Bilinci ile Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Korelasyon Analizi

	DÇB	STD
DÇB	Pearson Korelasyon	1
	Sig. (2-yönlü)	,757**
S TD	Pearson Korelasyon	1

*(p<0.05) ** (p<0.01)

Tablo 19’da belirtilen analiz sonuçlarına göre; davranışsal çevre bilinci ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında istatistikî yönden pozitif, güçlü derecede, ilişki anlamlıdır. (p=0,000<0,01 ve r= 0,757). Bu nedenle H₃ hipotezi kabul edilmiştir. Ayrıca, r= 0,757 değerinde olduğu için etkisi büyüktür.

Davranışsal çevre bilinci ile sürdürülebilir tüketim davranışının alt boyutları arasındaki ilişkiler Tablo 20’de yer almaktadır.

Tablo 20. Davranışsal Çevre Bilinci ile Sürdürülebilir Tüketim Davranışının Alt Boyutları Arasındaki İlişkiler

Korelasyon	DÇB	ÇD	İDSA	T	YK
DÇB Pearson	1				

ÇD	Pearson Sig. (2yönlü)	0,793** 0,000	1		
İDSA	Pearson Sig. (2yönlü)	-0,076 0,081	-0,221** 0,000	1	
T	Pearson Sig. (2yönlü)	0,583** 0,000	0,580** 0,000	0,029 0,500	1
YK	Pearson Sig. (2yönlü)	0,556** 0,000	0,659** 0,000	-0,284** 0,000	0,466** 0,000

*(p<0.05) **(p<0.01)

H_{3a}: “Davranışsal çevre bilinci ile çevre duyarlılığı arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır.” bu ilişki, istatistikî yönden pozitif, güçlü derecede ilişki anlamlıdır. ($p=0,000<0,01$ ve $r=0,793$). Bu nedenle **H_{3a}** hipotezi onaylanmıştır. Ayrıca, davranışsal çevre bilinci ile çevre duyarlılığı arasında en yüksek ilişki vardır. Yani, davranışsal çevre bilinci ile sürdürülebilir tüketim davranışının boyutu olan çevre duyarlılığı arasında en yüksek korelasyon katsayısına sahiptir. ($r= 0,757$ ve $r= 0,793$).

H_{3b}: “Davranışsal çevre bilinci ile ihtiyaç dışı satın alma arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır.” bu ilişki, istatistikî yönden negatif, derecesi zayıf bir ilişki görünse de bu ilişki anlamlı değildir. p (anlamlılık) değeri 0,01’den büyük çıkmıştır ($p=0,081>0,01$ ve $r= -0,076$). Bu nedenle **H_{3b}** hipotezi kabul edilmemiştir.

H_{3c}: “Davranışsal çevre bilinci ile tasarruf arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır.” bu ilişki arasında istatistikî yönden pozitif, derecesi güçlü, ilişkisi anlamlıdır. ($p=0,000<0,01$ ve $r=0,583$). Bu nedenle **H_{3c}** hipotezi kabul edilmiştir.

H_{3d}: “Davranışsal çevre bilinci ile yeniden kullanılabilirlik arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır.” bu ilişki arasında istatistikî yönden pozitif, derecesi güçlü, ilişkisi anlamlıdır. ($p=0,000<0,01$ ve $r= 0,556$). Bu nedenle **H_{3d}** hipotezi kabul edilmiştir.

H₄: Sürdürülebilir tüketim davranışı boyutları arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır.

Sürdürülebilir tüketim davranışının boyutları arasındaki ilişki Tablo 21’de gösterilmiştir.

Tablo 21. Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Boyutları Arasındaki İlişki

	Korelasyon	ÇD	İDSA	T	YK
ÇD	Pearson Sig. (2yön)	1	-,221** ,000	,580** ,000	,659** ,000
İDSA	Pearson Sig. (2yön)		1	,029 ,500	-,284** ,000
T	Pearson Sig. (2-yön)			1	,466** ,000
YK	Pearson Sig. (2yön)				1

*(p< 0.05) ** (p<0.01)

H_{4a}: “Çevre duyarlılığı ile ihtiyaç dışı satın alma arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır.” bu ilişki istatistikî yönden negatif, derecesi zayıf, ilişkisi anlamlıdır. ($p=0,000<0,01$ ve $r= -0,221$). Bu nedenle **H_{4a}** hipotezi kabul edilmiştir.

H_{4b}: “Çevre duyarlılığı ile tasarruf arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır.” bu ilişki istatistikî yönden pozitif, derecesi güçlü, ilişkisi anlamlıdır. ($p=0,000<0,01$ ve $r= 0,580$). Bu nedenle **H_{4b}** hipotezi kabul edilmiştir.

H_{4c}: “Çevre duyarlılığı ile yeniden kullanılabilirlik arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır.” bu ilişki istatistikî yönden pozitif, derecesi güçlü, ilişkisi anlamlıdır. ($p=0,000<0,01$ ve $r= 0,659$). Bu nedenle **H_{4c}** hipotezi kabul edilmiştir. Ayrıca, en yüksek ilişki bu iki değişken arasındadır.

H_{4d}: “İhtiyaç dışı satın alma ile tasarruf arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır.” bu hipotez anlamlı değildir. p (anlamlılık) değeri 0,01’den büyük çıkmıştır ($p=0,500>0,01$ ve $r= 0,029$). Bu nedenle istatistikî yönden ilişki anlamlı değildir. **H_{4d}** hipotezi kabul edilmemiştir.

H_{4e}: “İhtiyaç dışı satın alma ile yeniden kullanılabilirlik arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır.” bu ilişki istatistikî yönden negatif, derecesi zayıf, ilişkisi anlamlıdır. ($p=0,000<0,01$ ve $r= -0,284$). Bu nedenle **H_{4e}** hipotezi kabul edilmiştir.

H_{4f}: “Tasarruf ile yeniden kullanılabilirlik arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır.” bu ilişki istatistikî yönden pozitif, orta derecede, ilişki anlamlıdır ($p=0,000<0,01$ ve $r= 0,466$). Bu nedenle **H_{4f}** hipotezi kabul edilmiştir.

Korelasyon analizi ile ilgili hipotez sonuçlarının yer aldığı Tablo 22 bulunmaktadır.

Tablo 22. Korelasyon Analizi ile İlgili Hipotez Sonuçları

Hipotezler	✓ (Kabul)	X (Ret)
H₃	✓	
H_{3a}	✓	
H_{3b}		X
H_{3c}	✓	
H_{3d}	✓	
H₄	✓	
H_{4a}	✓	
H_{4b}	✓	
H_{4c}	✓	
H_{4d}		X
H_{4e}	✓	
H_{4f}	✓	

Araştırma sonucuna göre; “davranışsal çevre bilinci ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır,” **H₃** ana hipotezi onaylanmıştır. “Davranışsal çevre bilinci ile ihtiyaç dışı satın alma arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır,” **H_{3b}** alt hipotezi kabul edilmemiştir ve diğer alt hipotezlerde ilişki bulunmuştur. Araştırma sonucunda; “sürdürülebilir tüketim davranışı boyutları arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır,” **H₄** hipotezi onaylanmıştır. “İhtiyaç dışı satın alma ile tasarruf arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır.” **H_{4a}** alt hipotezi onaylanmamıştır ve diğer alt hipotezlerde ilişki saptanmıştır.

4.6. Regresyon Analizi

Bir değişkenin diğer bir değişken üzerindeki etkisinin analiz edilmesine basit regresyon analiz denilmektedir

(Saruhan ve Özdemirci, 2016: 254-256). Regresyon analizi yapabilmek için gerekli ön koşullar: Bağımlı değişken, eşit aralıklı veya oranlı ölçme düzeyinde ve sürekli değişken olmalıdır. Ayrıca, analize dahil olan değişkenler, normal dağılım (normallik) göstermelidir ve değişkenlerin arasında doğrusal ilişkinin (doğrusallık) olması gerekir (İslamoğlu ve Alınacı, 2016; 363). Çalışma, regresyon analizi için uygulanması gerekli ön şartları sağladığı için parametrik test olan basit doğrusal regresyon analizi ile yapılmıştır.

R; bağımsız ve bağımlı değişkenlerin arasındaki (çoklu) ilişki durumudur. R^2 ise bağımlı değişkenler üzerinde gerçekleşen değişimin “ne” kadarını bağımsız değişkenler aracılığıyla açıklandığını göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017: 268). Durbin Watson; otokorelasyon olup olmadığını belirler. “1,5” ile “2,5” arasında olması, bu değer otokorelasyon olmadığını gösterir (Karagöz, 2017: 380). Beta, çoklu regresyon analizinde bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini gösterir VIF ve tolerans (T), bağımsız değişkenler arasındaki çoklu bağlantıya işaret eder. VIF değeri, “10”dan küçük ve tolerans değeri, “0,2”den büyük olduğunda değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunun olmadığını gösterir (Gürbüz ve Şahin, 2017: 269-275). Ayrıca, çoklu bağlantı

sorunu olup olmadığını, bağımsız değişkenlere ait beta (β) katsayılarını karşılayan önem seviyesi değerlerin, anlamlılıklarının denetlenmesi ile bulunabilir (Alkaya vd., 2016: 129). Regresyon tablolarının her birinde, β katsayısı 0,05’ten büyük olduğu için, çoklu bağlantı sorunu olmadığı gözlenmiştir. Regresyon analizinde etki büyüklüğü, R^2 değeri; 0,02 “küçük,” 0,13 “orta” ve 0,26 ise “büyük” etkidir (Karagöz, 2017: 58).

Sürdürülebilir tüketim davranışının, alt boyutları dört tane olup, hepsine regresyon analizi uygulanmıştır. Bu nedenle “**H₅**: Davranışsal çevre bilinci, sürdürülebilir tüketim davranışına etki etmektedir” ana hipotezi en son olarak incelenmiştir.

Anlamlılık değeri; 0,01 ve 0,05’ten küçük ($p=0,000$) olduğundan dolayı, ilişki ve etki analizinde p değerleri anlamlıdır.

H_{5a}: Davranışsal çevre bilinci, çevre duyarlılığına etki etmektedir.

Davranışsal çevre bilincinin, çevre duyarlılığı üzerinde etkisi Tablo 23’te gösterilmiştir.

Tablo 23. Davranışsal Çevre Bilincinin, Çevre Duyarlılığına Etkisi

Form	Standart Olmayan Katsayılar		Standart Kat Sayılar	t	p	Korelasyon Kısmî	Eşdoğrusallık	
	B	Std. Hata	Beta				T	VIF
(Sabit)	-1,054	0,158		-6,683	0,000			
DÇB	1,155	0,038	0,793	30,060	0,000	0,793	1000	1000

Bağımlı Değişken (a): Çevre Duyarlılığı
R: 0,793^a R²: 0,629 ΔR²: 0,628 F: 903,627 p: 0,000^b Durbin-Watson: 1,977

F’nin anlamlılık düzeyi olan p değerinin 0,05’ten küçük olması modelde geliştirilen hipotezlerin kabul edilmesi açısından önemlidir. Sürdürülebilir tüketim davranışının alt boyutu olan çevre duyarlılığı boyutunun anlamlılık değeri ($F=903,627$; $p=0,000<0,05$), yani “davranışsal çevre bilinci, çevre duyarlılığına etki etmektedir.” **H_{5a}** hipotezi onaylanmıştır.

Davranışsal çevre bilinciyle çevre duyarlılığı arasında pozitif ve ilişkisi ($R=0,793$) güçlüdür ($t=30,060$; $p=0,000<0,05$). Davranışsal çevre bilinci, çevre duyarlılığını %62,9 açıklamaktadır. Yani, çevre duyarlılığındaki değişimin %62,9’unu ($R^2=0,629$)

davranışsal çevre bilinci tarafından açıklandığı bulunmuştur. Geriye kalan %37,5’lik etki, davranışsal çevre bilinci dışındaki başka bağımsız nedenlerden kaynaklanmaktadır. Davranışsal çevre bilincindeki 1 birimlik artış (değişim), çevre duyarlılığında 1,155 artışa (aynı yönlü değişime) neden olmuştur. Etki büyüklüğü ise (pr^2); β (79), t (533) = 30,060 $p=0,000<0,05$ $pr^2=0,63$ ’tür.

H_{5b}: Davranışsal çevre bilinci, ihtiyaç dışı satın almaya etki etmektedir.

Davranışsal çevre bilincinin, ihtiyaç dışı satın alma üzerindeki etkisi Tablo 24’te gösterilmektedir.

Tablo 24. Davranışsal Çevre Bilincinin İhtiyaç Dışı Satın Alma Etkisi

Form	Standart Olmayan Katsayılar		Standart Kat Sayılar	t	p	Korelasyon Kısmî	Eşdoğrusallık	
	B	Std. Hata	Beta				T	VIF
(Sabit)	3,919	0,336		11,666	0,000			
DÇB	-0,143	0,082	-0,076	-1,750	0,081	-0,076	1000	1000

Bağımlı Değişken (a): İhtiyaç Dışı Satın Alma
R: 0,076^a R²: 0,006 ΔR²: 0,004 F: 3,061 p: 0,081^b Durbin-Watson: 1,800

F’nin anlamlılık düzeyi olan p değerinin 0,05’ten küçük olması modelde geliştirilen hipotezlerin kabul edilmesi açısından önemlidir. Sürdürülebilir tüketim davranışının alt boyutu olan ihtiyaç dışı satın alma boyutunun

anlamlılık değeri ($F=3,061$; $p=0,081>0,05$), anlamlı çıkmamıştır. “Davranışsal çevre bilinci, ihtiyaç dışı satın almaya etki etmektedir.” H_{5b} hipotezi kabul edilmemiştir. Anlamlı çıkmamasından dolayı modelden çıkarılabilir lakin diğer değişkenler arasındaki ilişkisi göz önünde bulundurulduğundan, değişken modelden çıkarılmamıştır.

Tablo 25. Davranışsal Çevre Bilincinin Tasarruf Etkisi

Form	Standart Olmayan Katsayılar		Standart Kat Sayılar Beta	t	p	Korelasyon Kısmî	Eşdoğrusallık	
	B	Std. Hata					T	VIF
(Sabit)	0,772	0,203		3,808	0,000			
DÇB	0,818	0,049	0,583	16,561	0,000	0,583	1000	1000

Bağımlı Değişken (a): **Tasarruf**
R: 0,583^a R²: 0,340 ΔR²: 0,339 F: 274,281 p: 0,000^b Durbin-Watson: 1,918

F'nin anlamlılık düzeyi olan p değerinin 0,05'ten küçük olması modelde geliştirilen hipotezlerin kabul edilmesi açısından önemlidir. Sürdürülebilir tüketim davranışının alt boyutu olan tasarruf boyutunun anlamlılık değeri ($F=274,281$; $p=0,000<0,05$), yani “davranışsal çevre bilinci, tasarrufa etki etmektedir.” H_{5c} hipotezi onaylanmıştır.

Tasarruf boyutundaki varyansın %34'ünü ($R^2=34$) davranışsal çevre bilinci tarafından açıkladığı bulunmuştur. Buna göre davranışsal çevre bilinci, tasarrufu olumlu ve anlamlı olarak açıklamaktadır. Davranışsal çevre bilinci ile tasarruf arasında pozitif ve ilişki ($R=0,583$) güçlüdür ($t=16,561$; $p=0,000<0,05$). Davranışsal çevre bilinci, tasarrufu %34 açıklamaktadır.

H_{5c} : Davranışsal çevre bilinci, tasarrufa etki etmektedir.

Davranışsal çevre bilincinin, tasarruf üzerinde etkisi Tablo 25'te gösterilmiştir.

Yani, tasarruftaki değişimin %34'ünü ($R^2=0,340$) davranışsal çevre bilinci tarafından açıklandığı bulunmuştur. Geriye kalan %66'lık etki, davranışsal çevre bilinci dışındaki başka nedenlerden kaynaklanmaktadır. Davranışsal çevre bilincindeki 1 birimlik artış (değişim), tasarrufta 0,818 artışa (aynı yönlü değişime) neden olmuştur. Etki büyüklüğü ise (pr^2); β (58), t (533) = 16,561 $p=0,000<0,05$ $pr^2=0,34$ 'tür.

H_{5d} : Davranışsal çevre bilinci, yeniden kullanılabilirliğe etki etmektedir.

Davranışsal çevre bilincinin, yeniden kullanılabilirlik üzerinde etkisi Tablo 26'da gösterilmiştir.

Tablo 26. Davranışsal Çevre Bilincinin Yeniden Kullanılabilirlik Etkisi

Form	Standart Olmayan Katsayılar		Standart Kat Sayılar Beta	t	p	Korelasyon Kısmî	Eşdoğrusallık	
	B	Std. Hata					T	VIF
(Sabit)	0,569	0,200		2,848	0,005			
DÇB	0,751	0,049	0,556	15,427	0,000	0,556	1000	1000

Bağımlı Değişken (a): **Yeniden Kullanılabilirlik**
R: 0,556^a R²: 0,309 ΔR²: 0,339 F: 237,997 p: 0,000^b Durbin-Watson: 1,981

F'nin anlamlılık düzeyi olan p değerinin 0,05'ten küçük olması modelde geliştirilen hipotezlerin kabul edilmesi açısından önemlidir. Sürdürülebilir tüketim davranışının alt boyutu olan yeniden kullanılabilirlik boyutunun anlamlılık değeri ($F=237,997$; $p=0,000<0,05$) yani, “davranışsal çevre bilinci, yeniden kullanılabilirliğe etki etmektedir.” H_{5a} hipotezi onaylanmıştır.

Yeniden kullanılabilirlikteki değişimin %31'ini ($R^2=31$) davranışsal çevre bilinci tarafından açıkladığı bulunmuştur. Buna göre davranışsal çevre bilinci, yeniden kullanılabilirliği olumlu ve anlamlı olarak açıklamaktadır. Davranışsal çevre bilinciyle yeniden kullanılabilirlik arasında pozitif ve ilişkisi ($R=0,556$) güçlüdür ($t=15,427$; $p=0,000<0,05$). Davranışsal çevre bilinci, yeniden kullanılabilirliği %30,9 açıklamaktadır. Yani, yeniden kullanılabilirlikteki değişimin %30,9'u ($R^2=0,309$) davranışsal çevre bilinci tarafından açıklandığı bulunmuştur. Geriye kalan %69,1'lik etki, davranışsal çevre bilinci dışındaki başka nedenlerden kaynaklanmaktadır. Davranışsal çevre bilincindeki 1 birimlik artış (değişim), yeniden kullanılabilirlikte 0,751 artışa (aynı yönlü değişime) neden olmuştur. Etki

büyüküğü ise (pr^2); β (56), t (533) = 15,427 $p=0,000<0,05$ $pr^2=0,31$ 'dir.

H_5 : Davranışsal çevre bilinci, sürdürülebilir tüketim davranışına etki etmektedir.

Davranışsal çevre bilincinin sürdürülebilir tüketim davranışına etkisi (Tablo 27, 28 ve 29) incelenmiştir. Çoklu bağlantı sorunu, VIF ve tolerans değerleri incelenmiştir ve ayrıca otokorelasyon, Durbin-Watson değerine bakılmıştır ve her iki sorunun olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca, davranışsal çevre bilinci ile sürdürülebilir tüketim davranışı (4 boyut iken) arasındaki ilişki ($R=0,757$) ve modelden “ihtiyaç dışı satın alma” alt boyutunun çıkarılması ile davranışsal çevre bilinci 3 boyut iken ilişki ($R=0,784$) bulunmuştur. Her iki ilişki farkı; “0,027”lik bir artış olsa da ilişki durumunu etkilememiştir. Davranışsal çevre bilinciyle sürdürülebilir tüketim davranışı arasında pozitif ve güçlü bir ilişki bulunmuştur.

Davranışsal çevre bilinci ile sürdürülebilir tüketim davranışı regresyon modeli özeti Tablo 27'de gösterilmiştir.

Tablo 27. Davranışsal Çevre Bilinci ve Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Regresyon Modeli Özeti

Model	R	R Kare (R ²)	Düzeltilmiş R ² (ΔR ²)	Tahmini Standart Hata	Durbin-Watson
1	0,757 ^a	0,574	0,573	0,436	1,978

Bağımsız Değişken: **Davranışsal Çevre Bilinci**

Tablo 27’de belirtilen, sürdürülebilir tüketim davranışı ve davranışsal çevre bilinci arasında pozitif ve ilişki ($R=0,757$) güçlüdür ($t=26,782$; $p=0,000<0,05$). Davranışsal çevre bilincinin sürdürülebilir tüketim davranışını %61,5 açıklamaktadır. Yani, sürdürülebilir tüketim davranışındaki (bağımlı değişkendeki) değişimin %57,4’ü ($R^2=0,57$) davranışsal çevre bilinci (bağımsız değişken) tarafından açıklandığı bulunmuştur. Buna göre

davranışsal çevre bilinci, sürdürülebilir tüketim davranışını olumlu ve anlamlı olarak açıklamaktadır. Geriye kalan %42,6’lık etki, davranışsal çevre bilinci dışındaki (modele dahil edilmeyen) başka bağımsız değişkenler nedeniyle kaynaklanmaktadır.

Varyans analizi ANOVA Tablo 28’de yer almaktadır.

Tablo 28. Varyans Analiz Tablosu ANOVA^a

Form	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (df)	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık (p)
1	136,238	1	136,238	717,285	0,000 ^b
	101,236	533	0,190		
	237,474	534			

a. Bağımlı Değişken: **Sürdürülebilir Tüketim Davranışı**b. Bağımsız Değişken: **Davranışsal Çevre Bilinci**

Tablo 28’de, anova tablosunda; F değeri ne kadar büyükse, modelin o derece “anamlı” bir katkı yapacağı söylenebilir (İslamoğlu ve Alınacak, 2016: 367). Bu nedenle, F testi, regresyon modelinin anlamlı olup olmadığını gösterir. F’nin anlamlılık düzeyi olan p değerinin 0,05’ten küçük olması modelde geliştirilen hipotezlerin kabul edilmesi

açısından önemlidir. ($F=717,285$; $p=0,000<0,05$). Model, “davranışsal çevre bilinci, sürdürülebilir tüketim davranışına etki etmektedir.” H_5 hipotezi onaylanmıştır.

Davranışsal çevre bilinci ile sürdürülebilir tüketim davranışı regresyon modelinin katsayıları Tablo 29’da gösterilmiştir.

Tablo 29. Sürdürülebilir Tüketim Davranışı ile Davranışsal Çevre Bilinci Regresyon Modelinin Katsayıları

Form	Standart Olmayan Kat Sayılar		Standart Kat Sayılar	t	p değeri	Korelasyon Kısmi	Eş Doğrusallık İstatistikleri	
	B	Std. Hata	Beta (β)				Tolerans	VIF
(Sabit)	1,181	0,109		10,856	0,000			
1 DÇB	0,788	0,029	0,757	26,782	0,000	0,757	1,000	1,000

Bağımlı Değişken: **Sürdürülebilir Tüketim Davranışı**

Tablo 29’da belirtilen etki büyüklüğü ise (pr^2); β (76), t (533) = 26,782 $p=0,000<0,05$ $pr^2=0,57$ ’dir. Davranışsal çevre bilincindeki 1 birimlik artış, sürdürülebilir tüketim davranışında 0,788 artışa neden olmuştur.

Regresyon analizi ile ilgili hipotez sonuçları Tablo 30’da gösterilmiştir.

Tablo 30. Regresyon Analizi ile İlgili Hipotez Sonuçları

Hipotezler	Kabul	Ret
H_5	Kabul	
H_{5a}	Kabul	
H_{5b}		Ret
H_{5c}	Kabul	
H_{5d}	Kabul	

Araştırma sonucuna göre; “davranışsal çevre bilinci, sürdürülebilir tüketim davranışına etki etmektedir.” H_5 ana hipotezi onaylanmıştır. “Davranışsal çevre bilinci ihtiyaç dışı satın almaya etki etmektedir.” H_{5b} alt hipotezi kabul edilmemiştir ve diğer alt hipotezler kabul edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın demografik yapısı incelendiğinde katılımcıların çoğunluğunu; alt gelir grubunda olan, 18-24 yaş aralığında yer alan bekar, kadın ve lisans eğitim düzeyinde olan öğrencilerin oluşturduğu söylenebilir. Yapılan analizler sonucunda; davranışsal çevre bilincinin demografik özelliklere göre farklılaşma durumu incelenmiştir. Çalışmada medeni durum, yaş, gelir düzeyi, meslek ve eğitim seviyesi ile davranışsal çevre bilinci arasında istatistikî yönden anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Fakat cinsiyetle davranışsal çevre bilinci arasında istatistikî yönden anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Katılımcıların önemli bir çoğunluğu “kullandığım elektrik miktarının azaltılması için çabalarım” ifadesini desteklemiştir ve enerji tasarrufu konusunda bilinçli oldukları söylenebilir. Ancak, katılımcıların çoğu “sosyal medya veya benzer çevrelerde çevre mevzusunda düşüncelerimi ifade ederim” ifadesine katılım sağlamamıştır.

Çalışmaya göre davranışsal çevre bilincinin cinsiyete göre farklılaşmaması sonucu; Coşkun (2019: 118) ve Değirmenci (2020: 9) ile benzerlik gösterirken, Saba'nın (2019b: 136) çalışmasında ise benzerlik göstermemektedir ve kadınların erkeklerden daha çevre bilinçli davrandığı bulgusu saptanmıştır. Katılımcılardan evli olanların davranışsal çevre bilincinin bekârlara göre daha fazla olduğu gözlenmiştir. Saba'nın (2019b: 149) araştırmasında ise, "medeni durum" değişkeni ile çevre bilinci arasında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Çalışmadaki ileri yaş grubunun daha genç yaş gruplarına göre çevre bilincinin daha fazla olduğu sonucu; Değirmenci (2020: 9) ile benzerlik göstermekte iken, Coşkun (2019: 108) ve Saba'nın (2019b: 139) çalışmalarından farklılaşmaktadır. Katılımcılardan lise düzeyinde eğitim seviyesi olanların, önlisans ve lisanstaki kişilere göre daha çevre bilinçli davranış özelliği gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Coşkun (2019: 106) ve Değirmenci'nin (2020: 10) araştırmalarında ise çevre bilinciyle eğitim düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Saba'nın (2019b: 145) çalışma sonucuna göre ise, doktora düzeyinde eğitime sahip bireylerin daha çevre bilinçli tüketim gerçekleştirdikleri ortaya çıkmıştır. Çalışmada yer alan emeklilerin diğer meslek gruplarına, özellikle de öğrencilere göre davranışsal çevre bilinci daha fazla olduğu gözlenmiştir. Saba'nın (2019b: 142) çalışmasında ise; akademisyenlerin çevre bilinçli tüketime, işçilerden daha fazla önem verdiği yönündedir. Coşkun (2019: 109), Saba (2019b: 151) ve Değirmenci'nin (2020:10) çalışmalarında da olduğu gibi yapılan çalışmada; gelir seviyesi yüksek grubun, gelir durumu düşük olanlara göre daha fazla çevre bilinçli davranış özelliği gösterdiği tespit edilmiştir.

Yapılan analizlerin sonucunda; sürdürülebilir tüketim davranışının demografik özelliklere göre farklılaşma durumu incelenmiştir. Araştırmada gelir seviyesi, medeni durum, meslek, eğitim düzeyi ve yaş ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Fakat, cinsiyetle sürdürülebilir tüketim davranışı arasında farklılığın anlamlı olmadığı bulunmuştur. Katılımcıların çoğu, çevreye karşı duyarlı olduklarını ve tasarruf yaptıklarını belirtirken, sürdürülebilir tüketim davranışına yaklaşımları en fazla tasarruf boyutu ile gerçekleşmiştir. Sürdürülebilir tüketim davranışında; *"evde tasarruflu ampuller kullanırım"* ifadesi en yüksek düzeydedir. Tüketicilerin sürdürülebilir tüketim davranışında tasarrufa önem verdiklerini göstermektedir. Bu ifade, sürdürülebilirlik açısından önem arz etmektedir. Katılımcıların azınlığı ise, ihtiyaç dışı satın alma ile gerçekleştirdiklerini belirtmiştir. Bu sebeple, *"alışveriş sırasında aklımda veya listemde olmayan ürünlerin alımını yaparım"* ifadesi en az ihtiyaç dışı satın alma boyutu ile gerçekleşmiştir.

Soylu'nun (2019: 89) çalışma sonuçlarına benzer olarak yapılan araştırmada, cinsiyet ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında istatistikî yönden anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Atalay Oral'ın (2020: 398) çalışmasında ise, "cinsiyete" göre yeniden kullanılabilirlik değişkeni hariç, benzer bulgulara rastlanmıştır. Karaca'nın, (2018: 414) çalışmasında ise "cinsiyet" ile yeniden kullanılabilirlik ve çevre duyarlılığı hariç, tasarruf ve ihtiyaç dışı satın alma boyutlarında benzer bulgular elde edilmiştir. Karalar ve Kiracı'nın (2010: 97) araştırmasında

ise, "cinsiyet" ile sürdürülebilir tüketim davranışında anlamlı bir farklılık bulunduğu ve kadınların erkeklerden daha fazla sürdürülebilir tüketim davranışında buldukları saptanmıştır.

Sürdürülebilir tüketim davranışıyla eğitim seviyesi arasında istatistikî yönden fark anlamlılık göstermektedir. Ayrıca, sürdürülebilir tüketim davranışının alt değişkenleri; yeniden kullanılabilirlik ve çevre duyarlılığı ile eğitim durumu arasında anlamlı bir farklılık göstermediği gözlenmiştir. Araştırma sonucu; Atalay Oral'ın (2020: 389) ve Karaca'nın (2018: 415) çalışmalarındaki "eğitim seviyesi" değişkeni, sürdürülebilir tüketim davranışının çevre duyarlılığı alt boyutu hariç, diğer alt boyutları ile örtüşmemektedir. Soylu'nun (2019: 91) çalışmasında "eğitim durumu" değişkeni, sürdürülebilir tüketim davranışının yeniden kullanılabilirlik ve çevre duyarlılığı alt boyutlarıyla benzerlik göstermektedir. Tasarruf ile ihtiyaç dışı satın alma arasında fark bulunmuştur. Karalar ve Kiracı'nın (2010: 97) araştırmasında ise farklı bulgular bulunmuştur ve "eğitim seviyesi" değişkeni sürdürülebilir tüketim davranışında anlamlı farklılığı göstermemektedir.

Katılımcıların sürdürülebilir tüketim davranışları, meslek gruplarına göre farklılaşmamaktadır. Çalışmada emeklilerin diğer mesleklere, özellikle de öğrencilere göre daha fazla sürdürülebilir tüketim davranışında buldukları saptanmıştır. Sürdürülebilir tüketimin "yeniden kullanılabilirlik" hariç, diğer alt boyutları mesleklere göre anlamlı farklılık göstermektedir. Araştırma sonucu; Soylu'nun (2019: 91-92) çalışmasında "meslek" değişkeni, sürdürülebilir tüketim davranışının yeniden kullanılabilirlik alt boyutu hariç, diğer alt boyutları ile örtüşmektedir. Ayrıca "emekli tüketicilerin çevre duyarlılığı, diğer tüketicilere göre daha yüksek çıkmıştır" ifadesi ile birebir aynıdır. Atalay Oral'ın, (2020: 389) araştırmasında ise, "meslek" değişkeni, yeniden kullanılabilirlik ve ihtiyaç dışı satın alma değişkenleri hariç, çevre duyarlılığı ve tasarruf değişkenleri ile örtüşmemektedir. Karaca'nın (2018: 415) çalışmasında "meslek" değişkeninde; sürdürülebilir tüketim davranışının "yeniden kullanılabilirlik" hariç, diğer alt boyutları anlamlı farklılık göstermemektedir ve bu durumda, çalışmanın tam tersi sonuç çıkmıştır.

Katılımcıların sürdürülebilir tüketim davranışıyla medeni durum arasında istatistikî yönden anlamlı fark bulunmuştur. Evli kişiler, bekârlara göre daha fazla sürdürülebilir tüketim davranışında bulunmuşlardır. Atalay Oral'ın (2020: 389) araştırmasında, "medeni durum" değişkeni; ihtiyaç dışı satın alma ve çevre duyarlılığı değişkenleri ile farklı bulgular, tasarruf ve yeniden kullanılabilirlik değişkenleri ile benzer bulgular bulunmuştur. Soylu'nun (2019: 89) çalışmasında, "medeni durum" değişkeni; çevre duyarlılığı ve tasarruf ile benzer, yeniden kullanılabilirlik ve ihtiyaç dışı satın alma değişkenleriyle farklı sonuçlar elde edilmiştir. Karalar ve Kiracı'nın (2010: 97) araştırmasında ise, "medeni durum" değişkeni sürdürülebilir tüketim davranışında anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Karaca'nın, (2018: 414) çalışmasında ise "medeni durum" sürdürülebilir tüketimin tüm alt boyutları arasında, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Sürdürülebilir tüketim davranışının yaşa göre istatistiksel olarak farklılığın anlamlılık gösterdiği tespit edilmiştir ve ileri yaş grubunun diğer yaş gruplarına, özellikle de gençlere göre daha fazla sürdürülebilir tüketim davranışında buldukları gözlemlenmiştir. Araştırma sonucu; Soylu'nun (2019: 90-91) çalışmasındaki "yaş" değişkeni, sürdürülebilir tüketim davranışının yeniden kullanılabilirlik alt boyutu hariç, diğer alt boyutları ile örtüşmektedir. Atalay Oral'ın (2020: 389) ve Karaca'nın (2018: 414) çalışmalarındaki "yaş" değişkeni, sürdürülebilir tüketim davranışının tasarruf alt boyutu hariç, diğer alt boyutları ile örtüşmemektedir. Karalar ve Kiracı'nın (2010: 97) araştırmasında ise, katılımcıların sürdürülebilir tüketim davranışıyla yaşları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Sürdürülebilir tüketim davranışıyla gelir düzeyi arasında istatistikî yönden fark anlamlılık göstermektedir. Geliri yüksek grupların, geliri düşük gruplara göre daha fazla sürdürülebilir tüketim davranışı sergilemektedirler. Alım gücünün yüksek olması, tüketimin sürdürülebilir davranış özelliği göstermesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, sürdürülebilir tüketim davranışının alt değişkenleri; yeniden kullanılabilirlik ve ihtiyaç dışı satın alma değişkenlerinin gelir üzerinde anlamlı bir farklılık göstermediği gözlenmiştir. Çalışma sonucu; Atalay Oral'ın, (2020: 389) araştırmasında ise, "gelir" değişkeni, sürdürülebilir tüketim davranışının "yeniden kullanılabilirlik" alt boyutu hariç, diğer alt boyutları ile örtüşmemektedir. Karaca'nın (2018: 415) çalışmasında "gelir düzeyi" değişkeni; sürdürülebilir tüketim davranışının "ihtiyaç dışı satın alma" alt boyutu hariç, diğer alt boyutları ile örtüşmemektedir. Soylu'nun (2019: 92) çalışmasında "gelir düzeyi" değişkeni; sürdürülebilir tüketim davranışının çevre duyarlılığı ile tasarruf alt boyutları hariç, diğer alt boyutları ile örtüşmemektedir. Karalar ve Kiracı'nın (2010: 97) araştırmasında ise, farklı bulgular elde edilmiştir ve "gelir düzeyi" değişkeni sürdürülebilir tüketim davranışında anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Gelir seviyesi, yaş ve medeni durum özellikleri, Aksu ve Gelibolu'nun (2015: 246) araştırma bulguları ile benzerlik taşımaktadır; evli olanların bekâr olanlara göre, yaş daha büyük olanların gençlere göre, gelir seviyesi yüksek bireylerin, gelir seviyesi düşük kişilere göre çevre bilinci yüksek olup, sürdürülebilir tüketim davranışı sergiledikleri bulgusuna ulaşılmıştır.

Tüketicilerin, davranışsal çevre bilinci ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında istatistikî yönden pozitif, güçlü ve ilişkinin anlamlı olduğu bulgusu bulunmuştur. Çalışma sonucu; Aracıoğlu ve Tatlıdil'e (2009: 459) göre "tüketicilerin çevresel kirlilik ve korunmasına ait bilinç düzeyleri arttıkça, çevreci satın alma davranışı artmaktadır" ifadesi ile benzer veriler elde edilmiştir. Davranışsal çevre bilinci ile çevre duyarlılığı arasında istatistikî yönden pozitif, güçlü ve ilişkisi anlamlıdır. Ayrıca, davranışsal çevre bilinci ile çevre duyarlılığı arasında en yüksek ilişki gözlenmiştir lakin ihtiyaç dışı satın alma ile davranışsal çevre bilinci arasında istatistikî yönden anlamlı ilişkinin olmadığı bulgusu elde edilmiştir. İhtiyaç dışı satın alma ile yeniden kullanılabilirlik ve çevre duyarlılığı arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır. Bu ilişki negatif yönlü, zayıf derecede anlamlı bir ilişkidir. Bu ilişki, Doğan vd. (2015: 673) ile benzer sonuç göstermektedir. Çevre duyarlılığı ile yeniden

kullanılabilirlik ve tasarruf arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır. Bu ilişki pozitif yönlü, güçlü derecede anlamlı bir ilişkidir. Bu ilişki, Doğan vd. (2015: 673) ile benzer bulgular elde edilmiştir. Tasarrufla ihtiyaç dışı satın alma arasında istatistikî yönden ilişkinin anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Doğan vd. (2015: 673) ise bu ilişki, negatif yönde ve ilişkinin anlamlı olduğu saptanmıştır. Tasarruf ile yeniden kullanılabilirlik arasında istatistikî yönden ilişki anlamlıdır ve pozitif yönde, orta derecede ilişki anlamlıdır ve aynı zamanda Doğan vd. (2015: 673) ile benzerlik göstermektedir.

Davranışsal çevre bilincinin, sürdürülebilir tüketim davranışı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır. Diktaş'ın (2019: 113) ve Küçüköyük (2022: 100) çalışmalarında da benzer bulgu bulunmuştur ve davranışsal çevre bilinci, sürdürülebilir tüketim davranışını olumlu ve anlamlı olarak açıklamaktadır. Davranışsal çevre bilincinin sürdürülebilir tüketim davranışı üzerindeki etkisini destekleyen diğer bir çalışma ise Saba'nın (2019b: 131) çalışmasıdır. Çevre bilinçli tüketim arttıkça, çevreci tüketim davranışı da artmaktadır ve bilinçli bir tüketim davranışı geliştirilmesi, sürdürülebilir tüketim açısından önemlidir. Benzer bir sonuçta Mataracı'nın (2017) çalışmasına ait olup, davranışsal çevre bilincinin sürdürülebilir satın alma davranışı yönünden benzer bir etki bulunmuştur ve tüketicilerin çevre bilinci ne kadar yüksek ise, sürdürülebilir tüketim davranışını gerçekleştirmeleri de o derece fazla olacaktır. Bu nedenle, davranışsal çevre bilinci, sürdürülebilir tüketim davranışının alt boyutu olan çevre duyarlılığına en fazla etki ettiği boyuttur. Bu nedenle, davranışsal çevre bilinci olan bireylerin, çevreye karşı fazla duyarlılıkları olduğu saptanmıştır. Davranışsal çevre bilincinin ihtiyaç dışı satın alma davranışına anlamlı bir etkisi görülmemektedir.

Araştırma Önerileri: Araştırma, zaman ve maliyet kısıtlarından ötürü sadece Burdur ili genelinde uygulanmıştır. Sürdürülebilir tüketim davranışını etkileyen birçok unsur bulunmaktadır. İlerleyen çalışmalarda araştırmanın değişkenleri artırılarak, literatüre katkıda bulunulabilir. Sürdürülebilirlik konusunda bireylerde farkındalık oluşturulması önemlidir. Sürdürülebilir tüketim olgusu hakkında kamu ve özel kuruluşların hassasiyet göstermeleri toplumsal açıdan önemlidir. Sürdürülebilirlik ilişkisi yönünden tüketim davranışı; satın alma, kullanma ve kullanma sonrasında çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları da birlikte alınarak, bu doğrultuda tüketici taleplerini göz önünde bulundurulup, sürdürülebilir pazarlama stratejileri oluşturulmalı ve uygulanmalıdır.

KAYNAKLAR

ABDUL-MUHMİN, A. G. (2007). Explaining Consumers' Willingness to Be Environmentally Friendly. *International Journal of Studies*, 31(3), 237-247.

AKSU, C. K. ve GELİBOLU, L. (2015). Üniversite Çalışanlarının Sürdürülebilir Tüketim Açısından Tutumlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9), 235-248.

ALKAYA, A., ÇOBAN, S., TEHCİ, A. VE ERSOY, Y. (2016). Çevresel Duyarlılığın Yeşil Ürün Satın Alma Davranışına Etkisi: Ordu Üniversitesi Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (47), 121-134.

ALSMADI, S. (2007). Green Marketing and the Concern Over The Environment: Measuring Environmental Consciousness of Jordanian Consumers. *Journal of Promotion Management*, 13(3-4), 339-361.

ALTUNIŞIK, R., COŞKUN, R., BAYRAKTAROĞLU, S. VE YILDIRIM, E. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

ANKAYA, F., GÜLGÜN ASLAN, B. VE TÜRKYILMAZ TAHTA, B. (2017). An Investigation of Determination of Environmental Awareness Level: A Case Study in the City of İzmir. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 54(4), 419-427.

ARACIOĞLU, B. VE TATLIDİL, R. (2009). Tüketicilerin Satın Alma Davranışında Çevre Bilincinin Etkileri. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 9(2), 435-461.

ATALAY ORAL, M. (2020). Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Olarak Organik Gıda Satın Alma Niyeti: Gençlerle Bir Araştırma. İçinde H. S. Kiroğlu (Ed.), *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar-II* (s. 371-398), Ankara: Gece Kitaplığı.

AY, C. VE ECEVİT, Z. (2005). Çevre Bilinçli Tüketiciler. *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 5(10), 238-263.

AYDIN, F. VE KAYA, H. (2011). Sosyal Bilimler Lisesi Öğrencilerinin Çevre Duyarlılıklarının Değerlendirilmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (24), 229-257.

BAHAR, S. VE ERTEN, S. (2021). 5. Sınıf Öğrencilerinin Ağ Araştırması (Webquest) Yöntemine Göre Çevre Bilinci Düzeylerinin İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi*, 6(2), 104-127.

BAHŞI, N. VE BOSTAN BUDAK, D. (2014). Tüketicilerin Gıda Ürünlerini Satınalma Davranışı Üzerine Pazarlama İletişimi Araçlarının Etkisi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, (1), 1349-1356.

BARBER, N. (2012). Consumers' Intention to Purchase Environmentally Friendly Wines: A Segmentation Approach. *International Journal of Hospitality And Tourism Administration*, 13(1), 26-47.

BARR, S. (2007). Factors Influencing Environmental Attitudes and Behaviors: A UK Case Study of Household Waste Management. *Environment and Behavior*, 39(4), 435-473.

BARR, S. AND GİLG, A. (2006). Sustainable Lifestyles: Framing Environmental Action in and Around the Home. *Geoforum*, 37, 906-920.

BARR, S., FORD, N. J. AND GİLG, A. W. (2003). Attitudes Towards Recycling Household Waste in Exeter, Devon: Quantitative and Qualitative Approaches. *Local Environment*, 8(4), 407-421.

BARR, S., GİLG, A. W. AND FORD, N. (2005). The Household Energy Gap: Examining the Divide Between Habitual and Purchase-Related Conservation Behaviours. *Energy Policy*, 33, 1425-1444.

BARR, S., GİLG, A. W. AND FORD, N. J. (2001). Differences Between Household Waste Reduction, Reuse and Recycling Behaviour: A Study Of Reported Behaviours, Intentions and Explanatory Variables. *Environmental And Waste Management*, 4(2), 69-82.

BAŞAR, E. E. (2016). *Hane Halklarının Sürdürülebilir Tüketim Davranışlarının Ölçülmesine Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması*. Doktora Tezi. Erzurum Atatürk Üniversitesi.

BAYAZIT HAYTA, A. (2009). Sürdürülebilir Tüketim Davranışının Kazanılmasında Tüketici Eğitiminin Rolü. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 143-151.

BERGER, I. E. AND CORBİN, R. M. (1992). Perceived Consumer Effectiveness and Faith in Others As Moderators of Environmentally Responsible Behaviors. *Journal of Public Policy and Marketing*, 11(2), 79-89.

BOHLEN, G., SCHLEGELMİLCH, B. B. AND DİAMANTOPOULOS, A. (1993). Measuring Ecological Concern: A Multi-Construct. *Journal of Marketing Management*, 415-430.

BOZKURT, E., TOKTAMIŞ, Y. VE ALTINER, A. (2019). Türkiye'de Tasarruf ve Finansal Okuryazarlık Üzerine Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(72), 1580-1605.

CAN, A. (2018). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi.

CHAN, R. Y. AND LAU, L. B. (2000). Antecedents of Green Purchases: A Survey in China. *Journal of Consumer Marketing*, 17(4), 338-357.

COŞKUN, A. (2019). *Tüketicilerin Çevre Bilinci ve Çevreci Tüketici Satın Alma Davranışının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi.

ÇABUK, B. VE KARACAOĞLU, C. (2003). Üniversite Öğrencilerinin Çevre Duyarlılıklarının İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36(1-2), 189-198.

ÇABUK, S., NABIKOĞLU, B. VE KELEŞ, C. (2008). Tüketicilerin Yeşil (Ürün) Satın Alma Davranışlarının Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 85-102.

DEĞİRMENCI, B. (2020). Çevresel Bilinç ile Çevresel Bağlılık İlişkinin “Demografik Özellikler” Bağlamında İncelenmesi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 1-13.

DİKSAÇ, R. (2019). *Çevre Bilinci ve Yaşam Tarzının Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Üzerindeki Etkisi ve Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Marmara Üniversitesi.

DOĞAN, O., BULUT, Z. A., VE KÖKALAN ÇIMRIN, F. (2015). Bireylerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışlarının Ölçülmesine Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(4), 659 - 678.

DURMUŞ, B., YURTKORU, E. S. VE ÇINKO, M. (2016). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

DURUN, İ., TÜMER KABADAYI, E. VE TUĞER, A. T. (2018). Çevreci Tüketim Davranışı: Boyutları ve Ölçülmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), 42-66.

ELGİN, D. AND MITCHELL, A. (1977). Voluntary Simplicity. *The Co-Evolution Quarterly*, 1-40.

FRAJ, E. AND MARTINEZ, E. (2006). Environmental Values and Lifestyles As Determining Factors of Ecological Consumer Behaviour: An Empirical Analysis. *Journal of Consumer Marketing*, 23(3), 133-144.

GİLG, A. AND BARR, S. (2006). Behavioural Attitudes Towards Water Saving? Evidence From A Study. *Ecological Economics*, 57, 400 – 414.

GİLG, A. BARR, S. AND FORD, N. J. (2005). Green Consumption or Sustainable Lifestyles? Identifying the Sustainable Consumer. *Futures*, 37(6), 481–504.

GÜMÜŞ, N. (2018). *Tüketim Çağı*. Ankara: Gazi Kitabevi.

GÜRBÜZ, A. VE AYAR, İ. (2018). Tüketicilerin Sürdürülebilir Satın Almaya İlişkin Motivasyonları Üzerine Bir Araştırma, Çankırı Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research*, 11(60), 919-924.

GÜRBÜZ, S. ve ŞAHİN, F. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

HARON, S. A., PALM, L. AND YAHAYA, N. (2005). Towards Sustainable Consumption: An Examination

of Environmental Knowledge Among Malaysians. *International Journal of Consumer Studies*, 29(5), 426-436.

HUNEKE, M. E. (2005). The Face of the Un-consumer: An Empirical Examination of the Practice of Voluntary Simplicity in the United States. *Psychology and Marketing*, 22(7), 527–550.

İSLAMOĞLU, A. H. VE ALNİAÇIK, Ü. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (SPSS Uygulamalı)*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

İSLAMOĞLU, A. H. VE ALTUNIŞIK, R. (2017). *Tüketici Davranışları*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

KAİSER, F. G., DOKA, G., HOFSTETTER, P. AND RANNEY, M. A. (2003). Ecological Behavior and Its Environmental Consequences: A Life Cycle Assessment of A Self-Report Measure. *Journal of Environmental Psychology*, 23, 11-20.

KALAYCI, Ş. (2006). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

KANG, N. N., CHO, S. H. AND JEONG, T. K. (2012). The Energy-Saving Effects of Apartment Residents' Awareness and Behavior. *Energy and Buildings*, 46, 112-122.

KARACA, Ş. (2013). Tüketicilerin Yeşil Ürünlere İlişkin Tutumlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 13(1), 99-111.

KARACA, Ş. (2018). Yaşam Tarzının Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 403-425.

KARAGÖZ, Y. (2017). SPSS ve AMOS Uygulamalı Nicel-Nitel Karama Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği. Sivas: Nobel Akademik Yayıncılık.

KARAHAN, M., GÖRGÜN, B. VE OKTAY A. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Yeşil Pazarlama ve Çevre Farkındalık Düzeyleri: Fırat Üniversitesi Örneği. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 57-76.

KARALAR, R. VE KİRACI, H. (2010). Bireysel Değerlerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Öğretmenler Üzerinde Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 79-106.

KARALAR, R. VE KİRACI, H. (2011). Çevresel Sorunlara Karşı Bir Çözüm Önerisi Olarak Sürdürülebilir Tüketim Düşüncesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 63-76.

KAYIŞ, A. (2008). *Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. İçinde Ş. Kalaycı (Ed.), Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

KaYri, M. (2009). Araştırmalarda Gruplar Arası Farkın Belirlenmesine Yönelik Çoklu Karşılaştırma (Post-Hoc) Teknikleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 51-64.

KESKİN, H. Ü. (2008). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. İçinde Ş. Kalaycı (Ed.), Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

KILIÇ, S. (2012). Bağlantı Analizi Sonuçlarının Yorumlanması. *Journal of Mood Disorder*, 2(4), 191-193.

Kİm, Y. and CHOİ, S. M. (2005). Antecedents of Green Purchase Behavior: An Examination of Collectivism, Environmental Concern, and PCE. *Advances in Consumer Research*, 32, 592-599.

KİRACI, H. ve KAYABAŞI, A. (2010). Real and Spurious Sustainable Consumption Behavior in Turkey: A Field Research. *Innovative Marketing*, 6(2), 43-47.

KOÇ, E. (2016). *Tüketici Davranışı ve Pazarlama Stratejileri: Global ve Yerel Yaklaşım* (Cilt 7). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

KOLLMUS, A. ve AGYEMAN, J. (2002). Mind the Gap: Why do People act Environmentally and What are the Barriers to Pro-Environmental Behavior? *Environmental Education Resarch*, 8(3), 239-260.

KONAK, C. (2017). *Küreselleşme ve Yönlendirilen Tüketim*. İstanbul: Karbon Kitaplar.

KÜÇÜKYÖRÜK, G. (2022). *Sürdürülebilir Pazarlamanın Çevre Bilinci ve Sürdürülebilir Tüketim Üzerindeki Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli Üniversitesi.

LAROCHE, M., BERGERON, Y. and BARBERO-FORLEO, G. (2001). Targeting Consumers Who are Willing to Pay More for Environmentally Friendly Products. *Journal of Consumer Marketing*, 18(6), 503-520.

LAROCHE, M., BERGESON, J., TOMİUK, M.-A. and BABARO-FORLEO, G. (2002). Cultural Differences in Environmental Knowledge, Attitudes, and Behaviours of Canadian Consumers. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 19(3), 267-283.

LEONARD-BARTON, D. (1981). Voluntary Simplicity Lifestylees and Energy Conservation. *The Jornal of Consumer Research*, 8(3), 243-252.

MATARACI, P. (2017). *Sürdürülebilir Pazarlama ve Tüketici Davranışı: Çevreyle Dost Ürün Satın Alma Davranışında Çevre Bilinci, Yaşam Tarzı ve İlgilenim Düzeyinin Etkilerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Pilot Araştırma*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi.

MCCARTY, J. A. and SHRUM, L. J. (1994). The Recycling of Soild Wastes: Personel and Cultural Values and Attitudes About Recycling As Antecedents of Recyling Behavior. *Journal of Business Research*, 53-62.

MCCARTY, J. A. and SHRUM, L. J. (2001). The Influence of Inividualism, Collectivism, and Locus of Control on Environmental Beliefs and Behavior. *Journal of Public Policy and Marketing*, 20(1), 93-104.

NABIKOĞLU, B. (2007). Tüketimin Çevreci Boyutu: Çevreci Tutum ve Davranışlara Göre Pazar Bölümlemesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 423-438.

NABIKOĞLU, G. (2017). *Sürdürülebilirlik İçin Yeşil Tedarik Zincirlerine Bütünsel Yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık.

NABIKOĞLU, M. B. (2003). *Çevreci Pazarlama Anlayışım ve Tüketicilerin Çevreci Tutumlarının Tüketici Tutumlarının Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi İle İlgili Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Adana Çukurova Üniversitesi.

NAKİP, M. (2003). *Pazarlama Araştırmaları: Teknikler ve (SPSS Destekli) Uygulamalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÖZBAKIR, M. ve NURTANIŞ VELİOĞLU, M. (2010, Aralık). Pazarlamaya Sürdürülebilirlik Çerçevesinden Bakış ve Bir Örnek Olay Analizi. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 71-98.

ÖZGÜL, E. (2010). Tüketicilerin Değer Yapıları, Gönüllü Sade Yaşam Tarzı ve Sürdürülebilir Tüketim Üzerindeki Etkileri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 117-150.

PAAVOLA, J. (2001). Towards Sustainable Consumption: Economics and Ethical Concerns for the Environment in Consumer Choices. *Review Of Social Economy*, 59(2), 227-248.

PAÇO, A. and RAPOSO, A. (2009). "Green" Segmentation: An Application to the Portuguese Consumer Market. *Marketing Intelligence and Planning*, 27(3), 364-379.

PAÇO, A., ALVES, H., SHİEL, C. AND FİLHO, W. L. (2013). A Multi-Country Level Analysis of the Environmental Attitudes and Behaviours Among Young Consumers. *Journal of Environmental Planning and Management*, 1-17.

PAÇO, A., SHİEL, C. AND ALVES, H. (2019). A New Model for Testing Green Consumer Behaviour. *Journal of Cleaner Production*, 207, 998-1006.

PAÇO, A., FİNİSTERRA M., AND RAPOSO, M. L. (2010). Green Consumer Market Segmentation:

Empirical Findings. *International Journal of Consumer Studies*, 34, 429-436.

PEPPER, M., JACKSON, T. AND UZZELL, D. (2009). An Examination of the Values That Motivate Sociallyconscious and Frugal Consumer Behaviours. *International Journal of Consumer Studies*, 33, 126-136.

ROBERTS, J. A. (1996). Green Consumers in the 1990s: Profile and Implications for Advertising. *Journal of Business Research*, 36, 217-231.

ROBERTS, J. A. AND BACON, D. R. (1997). Exploring the Subtle Relationships Between Environmental Concern and Ecologically Conscious Consumer Behavior. *Journal of Business Research*, 40, 79-89.

SABA, C. (2019a). Çalışan Bireylerin Yeşil Ürün Satın Alma Davranışlarına İlişkin Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi (SOBİDER)*, 6(38), 319-336.

SABA, C. (2019b). *Sürdürülebilir Tüketim Bağlamında Yeşil Tüketim*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi.

SALDAMLI, A. (2013). *Bilimsel Araştırma ve Sunum Teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

SARUHAN, Ş. C. ve ÖZDEMİRCİ, A. (2016). *Bilim, Felsefe ve Metodoloji*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

SAYGILI, M., ÖZDEMİR, A., TANYERİ, A. E. VE ERDEN, C. (2016). ÇEVRE BİLİNCİ VE ÇEVRE DOSTU ÜRÜN BİLİNCİNE İlişkin Tutumların İncelemesi Üzerine Bir Araştırma: Adıyaman Üniversitesi. *International Symposium on Environment and Morality (ISEM)*, 1089-1098.

SCHLEGEMİLCH, B. B., BOHLEN, G. M. AND DIAMANTOPOULOS, A. (1996). The Link Between Green Purchasing Decisions and Measures of Environmental Consciousness. *European Journal of Marketing*, 30(5), 35-55.

SİPAHİ, B., YURTKORU, E. S. VE ÇİNKO, M. (2010). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

SOYLU, Z. S. (2019). *Demografik Özelliklerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışına Etkilerinin Analizine Yönelik Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi.

STRAUGHAN, R. D. and ROBERTS, J. A. (1999). Environmental Segmentation Alternatives: A Look at Green Consumer Behavior in the New Millennium. *Journal of Consumer Marketing*, 16(6), 558-575.

SÜTTERLİN, B., BRUNNER, T. A. AND SIEGRİST, M. (2011). Who Puts the Most Energy into Energy Conservation? A Segmentation of Energy Consumers Based on Energy-Related Behavioral Characteristics. *Energy Policy*, 39, 8137-8152.

ŞENER, A. ve HAZER, O. (2008). Values and Sustainable Consumption Behavior of Women: A Turkish Sample. *Sustainable Development*, 291-300.

ŞÜKRÜOĞLU, V. K. (2018). Sürdürülebilirlik Bağlamında Tüketici Vatandaş Sorumluluğu. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (65), 451-470.

TABACHNİCK, B. G. and FİDELL, L. S. (2015). *Using Multivariate Statistics/Çok Değişkenli İstatistiklerin Kullanımı* (Çev. M. Baloğlu). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

TEKİN, E. ve SİRKİNTİOĞLU YILDIRIM, Ş. (2020). Akademisyenlerde Örgütsel Öğrenme ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışının İş Tatmini Üzerindeki Etkileri. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(2), 222-243.

TUYGUN TOKLU, A. (2019). Çevresel Bilinç Yeşil Davranışı Etkiler mi? Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesinde Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 2799-2811.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2022). *Adrese Dayalı Kayıt Nüfus İstatistikleri*. Erişim tarihi: 22 Haziran 2022, <https://www.tuik.gov.tr/>

TürkSoy, Ö. (1991). Çevre Duyarlılığı Eğitiminde Bilişsel Yaklaşım: Çocuk ve Temel Çevre Özellikleri. *Eğitim ve Bilim*, 15(80), 15-23.

YEŞİL, M. ve TURAN, Y. (2020). Çevresel Duyarlılık Üzerine Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 418-435.

YILDIRIM, E. ve Türkmen, M. (2015). Çevre Duyarlılığı ve Gelirin Yeşil Ürün Satın Alma Duyarlılığı Üzerindeki Etkisi. 20. *Ulusal Pazarlama Kongresi-Pazarlamanın Sosyal Yönü: Sosyal Pazarlama* (s. 387-397). Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi.

CÜMLE UNSURLARI TAHLİLİNE YENİ BİR BAKIŞ

Eda Eyi^{1*}

Özet: Cümle unsurlarının tespit ve tahlil edilmesi, genellikle basit cümle yapısına bağlı olarak yapılmıştır. Bundan dolayı hem basit ve birleşik cümle ayrımında hem de öğelerin doğru bir şekilde ayrılmasında birtakım problemler yaşanmıştır. Oysa cümle unsurlarının doğru bir biçimde tasnif ve tahlil edilmesi için birleşik cümle yapısı, basit cümle yapısından ayrı tutularak hem yüzey hem de derin yapıda incelenmelidir. Bu çalışmada, hem basit hem de birleşik cümle yapısı, söz dizimsel olarak belirtilmiş ve öğelerin bağlamsal ve şekilsel olarak bağlanma biçimleri gösterilmiştir. Birleşik cümle, genel olarak içinde birden fazla yargının bulunduğu cümle olarak bilinmektedir. Yan cümlelerin yargısı birden fazla olabilirken; ana cümlede tek bir yargı bulunmakta ve yan cümleye eklenen fiilimsi ekleri, bu yargıları özne ya da tümleç göreviyle ana cümleye bağlamaktadır. Bundan dolayı yan cümlelerin yargısı da ana cümlelerin yargısına bağlanabilecek cümle unsurunu taşımakta bu unsurlar yan cümleye bağlandıktan sonra ana cümleye bağlanmaktadır. Bu çalışmada, yan cümlelerin yargısının göz önünde bulundurulması gerekliliği belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasnif, Tahlil, Basit-birleşik yapı, Ana-yan cümle.

A NEW LOOK AT THE ANALYSIS OF SENTENCE ELEMENTS

Abstract: The determination and analysis of sentence elements were generally based on the simple sentence structure. Therefore, there have been some problems both in the distinction between simple and compound sentences and in the correct separation of the elements. However, in order to correctly classify and analyze sentence elements, the compound sentence structure should be kept separate from the simple sentence structure and analyzed both in surface and deep structure. In this study, the structure of both simple and compound sentences is syntactically specified and the ways in which the elements are connected contextually and morphologically are shown. A compound sentence is generally known as a sentence in which there is more than one judgment. While there may be more than one judgment in the subordinate clause, there is only one judgment in the main sentence, and the verb affixes added to the subordinate clause connect these judgments to the main sentence as subject or complement. Therefore, the judgment of the subordinate clause carries sentence elements that can be connected to the judgment of the main clause, and these elements are connected to the main clause after being connected to the subordinate clause. In this study, the need to consider the judgment of the subordinate clause is indicated.

Key words: Classification, Analysis, Simple-compound structure, Main-subordinate clause.

¹**Adres:** Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ardahan, Türkiye

***Sorumlu Yazar:** eda_36eyi@hotmail.com

Atıf: Eyi, E. (2023). Cümle Unsurları Tahliline Yeni Bir Bakış. Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(1): 54-62.

1. GİRİŞ

Türkçe söz dizimi bakımından özne+tümleç+yüklem dilidir. Yapı bakımından ise, basit yapı ve birleşik yapı olmak üzere ikiye ayrılır. Türkçe söz diziminin iyi tahlil edilebilmesi için cümle öğelerinin niteliklerinin iyi belirlenmesi ve sınırlarının kesin çizgilerle birbirinden ayrılması gerekir. Bu yapıldığı takdirde bütün öğelerin özellikleri ve işlevleri daha net bir şekilde belirlenebilecektir. (Bulak, 2016: 166).¹ Standart Türkiye Türkçesinde cümle unsurlarının tasnif edilmesinde yaşanan en önemli problemlerden biri yan cümle ve ana cümle öğelerinin ayırt edilmeksizin öğelerin sınıflandırılmasıdır. Bundan dolayı Türkçe söz dizimi açısından gerek kurallı gerekse devrik cümle kurulumu söz konusu olduğunda cümle tek bir yargı barındırabildiği gibi birden fazla yargı da barındırarak birleşik cümle oluşturabilmektedir. Burada söz konusu olan birleşik cümle yapısı hem yan cümlelerin hem de ana cümlelerin unsurlarını barındıracağı için birden fazla özne ve tümleç gibi farklı fonksiyonlu yapıları taşıyabilir. Bir diğer ifadeyle aynı cümlede iki farklı sözcük özne görevinde kullanılabilir ve bu öznelardan biri yan cümleye diğeri ise ana cümleye bağlanabilir. Bundan dolayı özellikle birleşik yapı cümlelerin öge tasnifi, yan cümle ve ana cümle ayırımına gidilerek yapılmalıdır. Örneğin, “Sen değiştikçe, dünya değişir.” cümlesinde, “sen” ve “dünya” sözcükleri özne görevinde kullanılmıştır. “sen” sözcüğü yan cümlelerin öznesini, “dünya” sözcüğü ise ana cümlelerin öznesini oluşturmaktadır.

Cümle unsurlarının tasnifi hususu, Özkan ve Sevinçli tarafından cümlelerin öğeleri başlığı altında yüklem, özne, nesne, zarf, yer tamlayıcısı, cümle dışı öge biçiminde sınıflandırmaya tabii tutularak verilirken (2017: 119); Eker tarafından yüklem, özne, nesne, tümleç sınıflandırması biçiminde (2017: 346); Ergin tarafından fiil, fail, nesne, yer tamlayıcısı, zarf biçiminde (2019: 392); Karahan tarafından yüklem, özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf ve cümle dışı unsur biçiminde (1998: 46); Gencan tarafından tümcenin öğeleri başlığı altında yüklem, özne, nesne, tümleçler biçiminde (1971: 71); Karaağaç tarafından yüklem, özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf ve cümle dışı öğeler biçiminde (2010: 223) sınıflandırmaya tabii tutularak verilmiştir. Fakat öğelerde yan ve ana cümle ayırımına gidilmemiştir.

Birden fazla yargıyı bünyesinde taşıyan birleşik cümle yapısında, bu yargılara bağlanan özne ve tümleç unsurları vardır. Bu unsurlar, basit cümle yapısından ayrı olarak görülmeli ve basit cümle yapısı içinde eritilmemelidir.

¹Cümle unsurlarının tasnifi konusuyla ilgili olarak bkz. Bulak, Ş. (2016). Cümle Öğelerinin Tasnifi. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (38), 163-175. “Cümle öğelerinin doğru tasnifi, Türkçe söz dizimindeki sorunların çözümünde büyük önem arz etmektedir. Bugüne kadar yayımlanan söz dizimini konu alan makalelerde ve söz dizimi kitaplarında özne ile yüklem asıl/temel/zorunlu öge; bunların dışındaki öğeler ise yardımcı öge olarak değerlendirilmiştir. Fakat bu tasnif, cümle öğelerinin niteliklerini tam olarak yansıtmadığı için söz dizimindeki sorunların çözümüne yardımcı olmadığı gibi bu sorunların çözümünü de geciktirmiştir. Bu durum cümle öğelerinin yeni bir tasnifine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu çalışma söz konusu ihtiyacı gidermek ve söz dizimindeki diğer sorunların çözümüne katkıda bulunmak amacıyla yapılmıştır.” Cümle öğelerinin tasnifi bu çalışmada sadece temel, zorunlu ve seçimsel öge göz önünde tutularak yapılmıştır. Cümle öğelerinin tasnifinde ortaya çıkan problemler çoğunlukla birleşik yapı cümlelerin

Bundan dolayı dilbilgisi ve söz dizimi incelemelerinde bu hususu içeren kaynaklarda bu ayrıma gidilmesi, cümle unsurlarının tespit edilmesinde yaşanan problemleri ortadan kaldıracaktır. Bu çalışmada yan cümlelerin ve ana cümlelerin unsurları göz önünde bulundurularak cümle öğelerinin nasıl tasnif edileceği üzerinde durulmuştur.

*Yüklem, cümlede hareketi, olayı, işi, yargıyı bildiren, fiil çekimine girmiş kelimenin cümle bilgisindeki adı. Cümlelerin bütün öğelerini kendine bağlayan temel öge (Korkmaz, 1992: 174). Yüklem, iş, oluş ve hareketi belirten üzerinde hem kip-zaman hem de şahıs unsurunu taşıyan cümlelerin önemli ögesidir. Bir cümle sadece yüklemden oluşabilir. Çünkü yüklem üzerinde taşıdığı kip-zaman ekinde dolayı cümlelerin zamanını ve şahıs ekinde dolayı da cümlelerin öznesini derin yapıda taşımaktadır.*²

Cümlede, yüklemdeki eylemi gerçekleştiren veya olan varlık, özne terimiyle adlandırılır. Özne, genel olarak, cümledeki isimlerden birine gramerlik işaretlemeler neticesinde verilen bir görev adını ifade eder (Ulutaş, 2018: 2). Özne dilbilim ve söz dizimi araştırmacıları tarafından önem sırası bakımından yüklemden sonra gelen unsur olarak kabul edilmiştir. Basit yapı cümleler tek bir özne barındırırken birleşik yapı cümlelerde birden fazla özneye rastlamak mümkündür. Hem yan hem de ana cümlede özne unsuru bulunabilmektedir.

Tümleçler, yüklem filinde belirtilen eylemin özel gerçekleşme şartlarını gösteren birer belirli zarf (Daşdemir, 2014: 129). Cümlelerin yardımcı unsur durumundadır. Yükleme etkisi ve anlam bakımından sebep, zaman, vasıta, durum, görelilik, eşitlik vb. işlevleriyle karşılaşmak mümkündür. Yan cümle genellikle ana cümleye tümleç göreviyle bağlanmaktadır.

2. DİLDE DERİN YAPI VE YÜZEY YAPI İLİŞKİLERİ

Yapı kavramı üretici-dönüşümsel dil bilgisinin bir alt dalı olarak derin yapı ilişkileri ve yüzeysel yapı ilişkileri olmak üzere iki sınıflandırmaya tabii tutularak incelenmektedir. Derin yapı ilişkileri ifadenin kâğıt üzerinde ortaya çıkmadan önceki halidir. Bu hal, fonetik, morfolojik ve söz dizimi çözümlemelerinde eksik yapıları ortaya koymak ve dilin sağlanmasını yaparak sistematik bir biçimde yanlışlığı kontrol etmek için kullanılmaktadır. Bundan dolayı birleşik ve basit yapı cümlelerin birbirinden farklı yönlerini ortaya koymak için kullanılan önemli yöntemlerden biridir. Bu çalışmada özellikle basit yapı cümle içinde eritilerek çözümlenmeye dâhil edilen yan cümle unsurları, derin yapı

yargılarının ve bu yargılara/yüklemlere bağlanan unsurların göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır.

²Türkçede, “Sözlüksel özne, yüzeysel yapıda olsa da olmasa da, yüklemde yer alan kişi ekleri, bize özneyi verir.” söylemi yaygındır. Aldım, gönderdik, vurdun vb. Ancak bu durum, yalnız etken çatılı eylemler için geçerlidir. Edilgen çatıda durum değişir. Geçişsiz-edilgen çatılı eylemler, oluş ifade ettiklerinden yalnız üçüncü teklik kişiyle çekimlenmesine karşın, geçişli-edilgen çatılı eylemler kılış bildirdiklerinden kişi ekinin tümüyle çekimlenebilirler. (Üstünova, 2006: 7). Edilgen yapı cümlelerin yükleme eklenen şahıs ekinin derin yapıda özne unsurunu taşıması, iş, oluş ve hareketi gerçekleştirenin belirsiz olmasından kaynaklanmaktadır. Türkçede bu durum edilgen çatılı cümle haricinde genel olarak bu şekildedir. Yükleme eklenen şahıs eki derin yapıda genellikle öznenin mevcudiyetine işaret etmektedir. Misal “Halılar yıkandı.” cümlesi, söz dizimsel açıdan edilgen yapı oluşuma örnektir. Yükleme yöneldiğimiz “ne” ve “kim” sorularının cevabı özneye değil nesneye işaret etmektedir. Bundan dolayı edilgen yapı oluşumlarda özne değil nesne unsuru ön planda olduğu için şahıs ekinin özne unsuruna işaret etmesi kaidesinden ayrı tutulmaktadır. Çalışmada söz konusu olan örnekler etken çatılıdır.

ilişkileri göz önünde bulundurularak çözümlemeye dâhil edilmiş ve tahlillerde ortaya çıkan ve anlaşılma güçlüğü yaratan bu tür problemlerin ortadan kalkması için dilde yüzey yapının yanında derin yapı ilişkilerinin de göz önünde bulundurulması gerekliliği önerilmiştir. Gerek dil ediniminde gerekse dil öğretiminde birleşik cümle yapısı oluşumuna katkı sağlayan şart durumu, fiilimsi durumları farklı olarak vasıflandırılmasının doğruluk ya da yanlışlığını kanıtlamak ve yargı durumunun anlaşılmasına katkı sağlamak için yan cümle ilişkileri temel alınarak derin yapı ilişkilerinin de yüzey yapı ilişkileri kadar önemli olduğu belirtilmiştir.

3. CÜMLE

Cümlenin tanımı konusunda dil araştırmacılarının tanımları şu şekildedir:

Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* adlı kitabında, “Bir fikri, bir düşüncüyü, bir hareketi bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm halinde ifade eden kelime grubudur. Cümlenin temel fonksiyonu hüküm ifade etmektir. Onun için cümle en tam, en geniş kelime grubudur.” (2019: 392) biçimde tanımlamıştır. Cümlenin varlığı için gerekli olan en önemli şart çekimli bir fiile ya da isim+ek fiile sahip olmasıdır. Bundan dolayı çekimli fiil ya da isim+ek fiil olmak şartıyla cümle meydana gelebilmektedir: *yap-ı+yor+um, iyi+i-di* gibi.

Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi* adlı kitabında, “Bir düşüncüyü, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı, yargıyı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denir. Cümle dilin en küçük anlatım birimidir. Duygular, düşünceler, olaylar ve durumlar, cümle veya cümlelerden meydana gelen dil birlikleri ile karşılanır.” (1998: 9) biçiminde tanımlamıştır.

Günay Karaağaç, *Türkçenin Dil Bilgisi* adlı kitabında, “İnsan algı ve bilgilerinin tümü, varlık ve onun değişiminden oluşur. Varlıktaki değişim, başlıca iki yolla gerçekleşir: olmak ve yapmak. Varlıkta görülen değişimlerin, varlığın gerçekleştirdiği bu olma ve yapmaların diğer adı ise zamandır; yani varlıktaki değişim süreçleri, zaman kavramının kaynağıdır. Bir yapma ve olmanın nitelendirdiği dil yapılarına cümle denir biçiminde tanımlanabilecek cümle, varlığın adı olan söz ve söz öbekleri yanında, varlıkta gerçekleşen değişimin adıdır” (2017: 498) biçiminde tanımlamıştır.

Muharrem Daşdemir, *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi* adlı kitabında, “İnsan, ana dili öğrenimi sırasında çevresinden belli durumlar için üretilmiş ifadeleri duya duya genelleyici bir soyutlama ile ait olduğu toplumun dünyaya bakışını da (dil içi dünya görüşü) yansıtabilecek şekilde kök yargılara ulaşır. Bu yargılar belirli olaylar ve durumlar karşısında açık veya örtük bir muhataba haber iletmek için özelleştirmek ya da özelleştirilmeden tanık gösterilerek *koda* (dile) aktarılır. **Cümle** (C), böyle bir *kodlama* sonucu ortaya çıkan yargı bildirme yeterliliğine sahip en küçük dil bilgisel birimdir.” (2014: 119) biçiminde tanımlamıştır.

Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili* adlı kitabında, “Söz dizimi \ tümce bilgisi \ sentaks, sözcüklerin ve eklerin tümce içerisindeki görevlerini, hangi dizilişlerde yer alabileceğini ve tümcelerin türlerini inceleyen dil bilgisi dalıdır. Tümce, söz öbeğinden daha geniş, bağımsız gramatikal yapıdır. Türkçe, bir Özne-Tümleç-Yüklem dilidir. Söz dizimi terimi iki kavramı birden göstermektedir: Birincisi, bir tümce

içerisindeki sözcüklerin belli bir sıraya göre art arda dizilimleri olgusu; ikincisi ise, bu dizilme olgusu üzerine yapılan dilsel çalışmaların tümü. Anlatımın temel ve en önemli birimi tümce olduğuna göre, söz dizimi ile ilgili sorunların çözümü bir bakıma, dilin çözümü anlamına gelmektedir. Aslında söz dizimi; iletişim kurmaya yarayan işaretler, simgeler ve onların doğal ya da yapay dillerdeki işleviyle ilgili genel felsefi kuram olan semiyotik'in pragmatikle birlikte bir dalı olarak kabul edilir.” (2017: 339) biçiminde tanımlamıştır.

Cümlede, bildirilen oluş, haber ya da hükümler cümlenin yargısı olarak bilinmektedir. Genel olarak Türkçede bir yargı içeren cümleler basit yapı, birden fazla yargı barındıran cümleler ise, birleşik yapı olarak kabul edilmektedir. Fakat bu durum kitaplara cümle tahlilleri açısından bu şekilde yansıtmamış, tek bir yargı barındıran cümle biçiminde, başka bir deyişle basit yapı cümleler biçiminde çözümlemeler yapılmıştır. Oysaki Türkçede birden fazla yargı barındıran ve yan cümlenin oluşumunu sağlayan birleşik yapı cümleler söz konusudur. Bundan dolayı basit cümle kılıfına büründürülen birleşik yapı cümleler ayrıcalık kazanarak çözümlemeye yargı sayısı oranında dâhil edilip derin yapı ilişkileri göz önünde bulundurularak tahlil edilmelidir.

Bu makalede, yapılan çalışmalardan yola çıkılarak çözümlemeler yapılmış ve bu ilişkilerin yarattığı problemler tespit edilerek yan cümle yapısı ele alınmıştır.

3.1. Ana/Temel Cümle

Birleşik ve bağlı cümlelerin ana cümlesi, temel cümledir. Temel cümle veya ana cümle, yapıcı bir basit cümledir. Yardımcı cümleler, temel cümlenin bir ögesi gibi çalışırlar (Karaağaç 2013: 798). Ana/temel cümlelerin yapıcı basit cümle olarak değerlendirilirken, birleşik cümle ise yapısında birden çok basit cümle yani ana/temel cümle bulunduran cümle yapısı olarak değerlendirilmektedir:

Dönmeye **karar verdi**, sonra **vazgeçti**, büyük mağazalara giremeyeceğini anlayarak camekânında sekiz on gümüş halka, birkaç kâse Yeme taşı duran ufacık bir dükkânın kapısını **itti**; bir çingirak **öttü**, içeride, mavi ışıklı bir ispiro lambasının üzerine eğilmiş yandan gözlüklü, keten önlüklü, kart, kırçıl bir kuyumcu, loşluğa gömülü, işiyle **meşguldü**.(MH/175).

Yukarıdaki cümleyi yan cümle ve ana cümle bakımından tahlil ettiğimiz zaman:

1. Birbirine virgül ile bağlı beş sıralı cümle söz konusudur.
2. Karar verdi, vazgeçti, itti, öttü, meşguldü ifadeleri ana cümlenin yüklemine; dönmeye, giremeyeceğini, anlayarak, eğilmiş ifadeleri ise, yan cümlenin yüklemine oluşturmaktadır.
3. *Dönmeye karar verdi*. cümlesinde, “dönmeye” ifadesi yan cümlenin yüklemine oluşturmakta ve nesne göreviyle ana cümleye bağlanmaktadır. “karar verdi” ise, ana cümlenin yüklemine oluşturmaktadır.
4. *Büyük mağazalara giremeyeceğini anlayarak camekânında sekiz on gümüş halka, birkaç kâse Yeme taşı duran ufacık bir dükkânın kapısını itti*. cümlesi, üç yan bir de ana cümleden oluşmuştur. *Büyük mağazalara giremeyeceğini* birinci yan cümleyi, *büyük mağazalara giremeyeceğini anlayarak* ise, ikinci yan cümleyi oluşturmaktadır. *Büyük mağazalara* ifadesi, *giremedi* yan cümle yüklemine yer tümlecini

oluşturmaktadır. *Büyük mağazalara giremeyeceğini* ise, anladı yüklemine nesnesini oluşturmaktadır. *Camekânında sekiz on gümüş halka, birkaç kâse Yeme taşı duran* ifadesi, fiilimsi ile ana cümleye bağlı bir başka yan cümleyi oluşturmaktadır. Burada *camekânında dur-* yan yüklemine yer tümlecini, *sekiz on gümüş halka, birkaç kâse Yeme taşı* nesnesini oluşturmaktadır. –ecek sıfat fiil eki –arak zarf-fiil ekine, –arak zarf-fiil eki ise, ana cümleye unsurların bağlanmasında vasıta durumundadır.

5. *Bir çingırak öttü.* cümlesinde, *bir çingırak* özne, *öttü* ise yüklem görevinde olan basit cümledir.
6. *içeride, mavi ışıklı bir ispirto lambasının üzerine eğilmiş yandan gözlüklü, keten önlüklü, kart, kırçıl bir kuyumcu, loşluğa gömülü, işiyle meşguldü.* cümlesi, bir yan bir ana cümleden oluşmaktadır. *İçerde*, eğilmiş yan cümle yüklemine yer tümlecini, *mavi ışıklı bir ispirto lambasının üzerine* ise yönelme tümlecini oluşturmaktadır. –miş sıfat-fiil eki yan cümle ana cümleye özne göreviyle bağlanmasında vasıta görevindedir. *meşguldü* ifadesi ana cümle yüklemine, *mavi ışıklı bir ispirto lambasının üzerine eğilmiş yandan gözlüklü, keten önlüklü, kart, kırçıl bir kuyumcu* öznesini, *loşluğa gömülü* ifadesi, durum tümlecini, *işiyile* ifadesi ise, nesnesini oluşturmaktadır.

3.2. Yardımcı/Yan Cümle

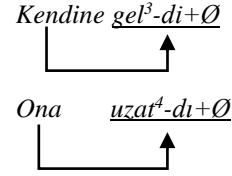
Birleşik cümlede asıl cümleyle anlam bakımından ilgili olan, ana cümlelerin verdiği kavramı bir şarta, bir sebebe, bir dileğe, bir açıklamaya bağlamak suretiyle onu çeşitli yönlerden tamamlayan ve kuruluşu bir cümle değerinde olup yargı taşıyan cümle. (Korkmaz 1992: 169). Birleşik cümle, şart yan cümle, fiilimsilerden oluşan yan cümle, açıklamalı/ki’li yan cümle gibi türlere ayırmak mümkündür.

Kendine gelen Yahudi eşyalarının arasından bir kocaman kutu açmış/ ve **ona uzatarak**: “Değerlidir, kadrini bil, sakın atma, zamanında işine yarar;” demişti. (MH/136).

Yukarıdaki cümleyi yan cümle ve ana cümle bakımından tahlil ettiğimiz zaman:

1. Ve bağlacı ile birbirine bağlanmış iki cümle söz konusudur.
2. Birinci cümlede, “*kendine gelen Yahudi*” ifadesinde sıfat tamlaması kategorisi dışında cümle kategorisinde değerlendirdiğimiz zaman, “*Yahudi’nin önce kendine geldiğini sonra ise eşyalarının arasından bir kocaman kutu açtığını*” zaman bakımından öncelik-sonralık ilişkisiyle izah edebilmekteyiz. Bundan dolayı birinci cümle birden fazla yargıyı taşıyıp zaman bakımından öncelik-sonralık ilişkisi belirttiği için birleşik cümle yapısı kurulduğunda olduğunu izah edebiliriz. Başka bir deyişle burada söz konusu olan –en partisip (sıfat-fiil) ekinin cümle yargısına hiçbir etkisi söz konusu değildir. Onun vazifesi kendinden sonra gelen isimle kaynaşıp cümleye özne oluşturmaktır.
3. İkinci cümle, bir yan cümle bir de ana cümleden oluşmuştur. “*ona uzatarak*” ifadesi yine öncelik-

sonralık ilişkisi bakımından ana cümle yargısından ayrılmaktadır. Şöyle izah edilebilir ki, önce uzattı sonra dedi. Burada söz konusu olan –arak gerundium (zarf-fiil) ekinin yargının oluşmasında hiçbir etkisi söz konusu değildir. Zarf-fiil ekinin asıl görevi kendinden sonra gelen de-yargısına durum/hâl tümlecini oluşturmaktır:

3.4. Cümle Unsurları

3.4.1. Yüklem

Yüklem, fiil cümlelerinde yapılan, kılınan; isim cümlelerinde oluş bildiren ögedir. (Özkan ve Sevinçli, 2017: 119). Cümlelerin temel ögesidir. Diğer ögeler yüklemle beraber bir anlam kazanırlar. Yüklem fiil cümlelerinde bildirme ve tasarlama kip-zaman eklerini direkt alırken; isim cümlelerinde ek fiilden sonra almaktadır. Yüklem türlerine göre fiil ve isim cümlesi olarak; cümledeki konumuna göre ise, temel/ana yüklem ve yardımcı/yan yüklem olarak sınıflandırmak mümkündür:

3.4.1.1. Temel/Ana Yüklem

Cümlelerin ana fikrini ve hükmünü üzerinde taşıyan yüklemlerdir. Temel/ana yüklemde yüzeysel yapı bakımından hem kip-zaman hem de şahıs eki mevcuttur. Aynı zaman diliminde gerçekleşen ve aralarında öncelik-sonralık ilişkisi bakımından zaman farkı bulunan yardımcı/yan yüklem göre iş, kılış ve oluş sonra gerçekleşmiştir: “*Eve koşarak geldim.*” ifadesinde yardımcı/yan cümle yüklemi olan “*koş-*” eyleminin önce temel/ana cümle yüklemi olan “*gel-*” eyleminin sonra gerçekleştiği gibi.

3.4.1.2. Yardımcı/Yan Yüklem

İkincil görünümde yargı taşıyan yardımcı/yan yüklem, aslında eylemin gerçekleşmesinde semantik bakımından aracı konumdadır. Fakat ana cümle eylemini gerçekleştirebilmek için genellikle yan cümle yüklemine ya doğrudan ya da dolaylı olarak ihtiyaç duymaktadır. Yan yüklem ana yüklemden farkı ise, yapısal olarak kip-zaman ve şahıs ekinin yüzeysel yapıda düşmüş derin yapıda mevcut olmasıdır: *Eve koş-du+m (-arak) geldim* gibi.

3.4.2. Özne

Cümlede önem sırası bakımından yüklemden sonra gelen unsurdur. Özne, yüklem bildirdiği anlamı tamamlayan, başka bir ifadeyle cümlede bildirilen hükmün meydana gelmesini sağlayan ögedir. (Özkan ve Sevinçli, 2017: 126). Özne, kavram alanı bakımından özel isim, cins isim, somut isim, soyut isim, belirli isim ve belirsiz isimden oluşabilir ve yapı bakımından isim ya da isim grubu biçiminde oluşabilir. Hem basit hem de birleşik yapı cümlelerde birden fazla özne bulunabilir. Cümlelerin değerini belirleyen yüklem olduğu için birleşik cümlede yan yüklem bağlanan özne ana yüklem öznesinden farklı bir özne kullanılmışsa eğer yardımcı ya da yan özne durumunda olmaktadır. Çünkü asıl

³“gel-“ fiilinin yargı taşıdığı, yargının –en partisip ekinden kaynaklı olmadığı ve derin yapıda hem kip-zaman hem de şahıs eki taşıdığı gösterilmiştir.

⁴“uzat-“ fiilinin yargı taşıdığı, yargının –arak gerundium ekinden kaynaklı olmadığı ve derin yapıda hem kip-zaman hem de şahıs eki taşıdığı gösterilmiştir.

eylem ana cümlelerin öznesi tarafından gerçekleştirilmektedir.

3.4.2.1. Temel/Ana Özne

Cümlede aktif durumda olan, iş, oluş ve kılınışı etken çatılı cümlelerde doğrudan gerçekleştiren cümlelerin ikinci temel unsurudur.

3.4.2.2. Yardımcı/Yan Özne

Cümlede pasif durumda olan ve sadece yapı bakımından yan cümlelerin yüklemine bağlayan, cümleye semantik bakımından herhangi bir etkisi söz konusu olmayan unsurdur.

Ana cümlelerin öznesi aktif yan cümlelerin öznesi pasif durumdadır. Hem yan cümlelerin hem de ana cümlelerin öznesi aynı ise, aynı özne cümlede hem aktif hem de pasif durumda olacaktır: “*Ayşe kitap okumadan uyumazdı.*” Cümlesini ele aldığımız zaman, hem yan hem de ana cümlelerin öznesi (Ayşe) ortaktır. Burada söz konusu olan asıl eylem “*uyu-*” olduğu için “*Ayşe*” öznesi yan cümlede pasif ana cümlede ise, aktif durumdadır. Çünkü asıl yargıyı taşıyan ve üzerinde yüzey yapısal olarak özne unsurunu taşıyan eylem ana yüklemidir ve cümle unsuru bakımından yan cümlelerin yüklemi –*madan* gibi gerundium (zarf-fiil) ekiyle kaynaşıp ana yükleme durum/hâl tümleci oluşturmaktadır. “*Ayşe kitap okurken ben bulaşıklarını yıkıyordum.*” Cümlesi incelendiği zaman, “*Ayşe kitap oku-ken*” ifadesinin ana cümleye zaman tümleci oluşturması bakımından etken bir vasf kazandırmadığı daha açık ve belirgindir. Bundan dolayı öge sınıflandırmasında özneler ana ve yan cümlelere ayrı ayrı bağlanıp işlev bakımından da ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Böylece öznenin semantik ve yapı farkının nasıl farklı bir etkiye sahip olduğu derin yapıda görülmektedir.

3.4.3. Tümleç

Tümleçler, yüklem fiilinde belirtiler eylemin özel gerçekleşme şartını gösteren birer belirli zarftır. Genel/belirsiz zarflar olan tümleçler de yüklem fiilini belirterek bir belirtme bloku oluşturur. Çoğunlukla hal işletimine tabi tutulmuş isimlerden oluşan tümleçler, zarf yan cümleleri ve bağımsız cümlelerden de oluşabilirler. (Daşdemir, 2014: 129). Tümleçler hem yan cümlede hem de ana cümleye bağlanabilirler. Cümlede, iş, oluş ve kılınışın zamanını, tarzını, sebebini, tekrar edilmesini gösterirler. Türkiye Türkçesi bir özne+tümleç+yüklem dilidir. Bundan dolayı nesnelere de tümleç sınıflandırmasına dâhil edilirler. Tümleçler, tahlil bakımından iki sınıflandırmada toplamak mümkündür:

3.4.3.1. Temel/Ana Tümleç

Ana cümleye sebep, zaman, benzerlik, açıklama, durum, üsteleme, tekrar, karşıtlık, karşılaştırma gibi ilişkilerle bağlanan tümleçlerdir. Yardımcı/yan cümle, tümleç oluşumu bakımından ana cümleye kaynak teşkil etmektedir.

3.4.3.2. Yardımcı/Yan Tümleç

Yan cümleye bağlanan tümleçlerdir. Yan cümlelerin tümleci, yan cümleyi oluşturan yükleme bağlandıktan sonra ana cümleye bağlanan yeni bir tümleç oluşturabilmektedir.

Başka bir deyişle, yan cümleler hem bir cümle özelliği gösterirken hem de kendinden sonra bağlandığı yapımlık çekimlik birimlerle ana cümleye tümleç olarak bağlanabilmektedirler. Yan cümleler mastar (isim-fiil), partisip (sıfat-fiil), gerundium (zarf-fiil) ekleri olarak genellikle ana cümleye tümleç vazifesiyle bağlanmaktadır. Özne ya da tümleç görevi yüklenen yan cümle kendi yargısından uzaklaşarak artık ana cümleye sebep, durum ve zaman gibi işlevlerle bağlanmaktadır. Söz konusu olan ana ve yan cümle çözümlenmelerinde tümleçler yan cümlelerin ana cümleye bağlanması bakımından önem teşkil etmektedir. Bundan dolayı çalışmada da tahlil kısmında bahsi geçen pek çok dil bilgisi araştırmacısı tarafından cümle çözümlenmeleri tümleç kısmıyla başlatılıp basit cümle yapısına indirildiği için yan cümle unsurları tümleç yapısı içinde eritilmiştir. Fakat tümleçten öncesi çözümlenme için büyük bir önem taşımaktadır:

Fakat bugün uzun bir cenk, bir esaret ve felaket devresinden sonra İstanbul’a **dönüp** de yarı sakat, işsiz, parasız **kalınca** ve bütün malını, eşyasını elinden **çıkartıp** bir dilim ekmeğe **muhtaç bir hale düşünce** bu vakayı ve Yahudi’nin manalı sözlerini **hatırlamış**. (MH/135).

Yukarıdaki cümle, genel dil bilgisi araştırmacılarının genellikle yaptığı çözümlenmeye göre:

1. Hatırlamış: **yüklem**.

2. Bu vakayı ve Yahudi’nin manalı sözlerini: **nesne**.

3. Bugün uzun bir cenk, bir esaret ve felaket devresinden sonra İstanbul’a dönüp de yarı sakat, işsiz, parasız kalınca ve bütün malını, eşyasını elinden çıkartıp bir dilim ekmeğe muhtaç bir hale düşünce: **zaman tümleci**.

4. Fakat: **cümle başı edatı/cümle bağlacı**.

Yan cümle ve derin yapı ilişkileri göz önünde bulundurularak yapılan çözümlenmeye göre: Fakat bugün uzun bir cenk, bir esaret ve felaket devresinden sonra İstanbul’a **dönüp** de / yarı sakat, işsiz, parasız **kalınca** / ve bütün malını, eşyasını **elinden çıkartıp** / **bir dilim ekmeğe muhtaç bir hale düşünce** / bu vakayı ve Yahudi’nin manalı sözlerini **hatırlamış**. (MH/135).

1. Hatırla-: **yüklem (ana cümle)**.

1. 1. Bugün uzun bir cenk, bir esaret ve felaket devresinden sonra İstanbul’a dönüp de yarı sakat, işsiz, parasız kalınca ve bütün malını, eşyasını elinden çıkartıp bir dilim ekmeğe muhtaç bir hale düşünce: **zaman tümleci (ana cümle)**.

1. 2. Yahudi’nin manalı sözlerini: **nesne (ana cümle)**.

2. Dön-: **yüklem (yan cümle)**.

2. 1. Bugün uzun bir cenk, bir esaret ve felaket devresinden sonra: **zaman tümleci (yan cümle)**.

2. 2. İstanbul’a: **yer tümleci (yan cümle)**

3. Kal-: **yüklem (yan cümle)**.

3. 1. Bugün uzun bir cenk, bir esaret ve felaket devresinden sonra İstanbul’a dönüp de: **zaman tümleci (yan cümle)**.

3. 2. Yarı sakat, işsiz, parasız: **durum tümleci (yan cümle)**.

4. Elinden çıkar-: **yüklem (yan cümle)**.

4. 1. Bütün malını, eşyasını: **nesne (yan cümle)**.

5. Bir dilim ekmeğe muhtaç bir hale düş-: **yüklem (yan cümle).**

5. 1. Bugün uzun bir cenk, bir esaret ve felaket devresinden sonra İstanbul'a dönüp de yarı sakat, işsiz, parasız kalınca ve bütün malını, eşyasını elinden çıkarıp: **zaman tümleci (yan cümle).**

3.5. Cümle Unsurlarının Ana ve Yan Cümlede Tahlili

3.5.1. Leyla Karahan'ın Tahlilinin Analizi

Köye döndüğü zaman / Recep'i o nasıl beklemişse / onu da / öyle / bekliyorlardı. (Karahan, 1998: 160)

Cümlelerin Öğeleri:

1. Bekliyorlardı: **yüklem.**

2. (Onlar): **özne.**

3. Onu da: **belirtili nesne.**

4. Öyle: **zarf.**

5. Köye döndüğü zaman: **zarf.**

6. Recep'i nasıl beklemişse: **zarf.**

Karahan tarafından yapılan tahlilde birleşik cümle unsurları basit cümle unsurları olarak görülüp çözümlenmeye dâhil edilmiştir. "*Köye döndüğü zaman Recep'i o nasıl beklemişse² onu da öyle bekliyorlardı.¹*" Cümlesi tekrardan ele alındığı zaman:

1. Bekle¹-: **yüklem (ana cümle).**

1. 1. Köye döndüğü zaman Recep'i o nasıl beklemişse: **benzerlik tümleci (ana cümle).**

1. 2. Onu da: **nesne (ana cümle).**

1. 3. (Onlar): **gizli özne (ana cümle).**

2. Dön-: **yüklem (yan cümle).**

2. 1. Köye: **yer tümleci (yan cümle).**

3. Bekle²-: **yüklem (yan cümle).**

3. 1. Köye döndüğü zaman: **zaman tümleci (yan cümle).**

3. 2. Recep'i: **nesne (yan cümle).**

3. 3. O: **özne (yan cümle).**

3. 4. Nasıl: **durum tümleci (yan cümle).**

Hem basit hem de birleşik cümle unsurları göz önünde bulundurularak yapılan çözümlenmelerde, birleşik cümleyi oluşturan unsurların açıkça görülmesine ve cümle çözümlenmelerinde ortaya çıkan birtakım problemlerin ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır.

3.5.2. Günay Karaağaç'ın Tahlilinin Analizi

Dilcilik, insana, ait olduğu gerçek dünyadan ayrı ve onun kanunlarına bağlı olmayan yapay bir dünya kurma ve tabiata tarihi katma imkânı veren, toplumsal uzlaşılarla dayalı bir saymacalar sistemi olan dillerin genel yapılarını araştıran genel dilcilik veya genel dil bilimi ile tek bir dilin incelendiği özel dilcilik veya filolojiden / oluşmaktadır. (Karaağaç 2015: 195).

Cümlelerin Öğeleri:

1. Oluşmaktadır: **yüklem.**

2. Dilcilik, insana, ait olduğu gerçek dünyadan ayrı ve onun kanunlarına bağlı olmayan yapay bir dünya kurma ve tabiata tarihi katma imkânı veren, toplumsal uzlaşılarla dayalı bir saymacalar sistemi olan dillerin genel yapılarını araştıran genel dilcilik veya genel dil bilimi ile tek bir dilin incelendiği özel dilcilik veya filolojiden: **yer tamamlayıcı.**

Karaağaç tarafından yapılan tahlilde birleşik cümle unsurları basit cümle unsurları olarak görülüp çözümlenmeye dâhil edilmiştir. "*Dilcilik, insana, ait olduğu gerçek dünyadan ayrı [olan] ve onun kanunlarına bağlı olmayan yapay bir dünya kurma ve tabiata tarihi katma imkânı veren, toplumsal uzlaşılarla dayalı bir saymacalar sistemi olan dillerin genel yapılarını araştıran genel dilcilik veya genel dil bilimi ile tek bir dilin incelendiği özel dilcilik veya filolojiden oluşmaktadır.*" cümlesi tekrardan ele alındığı zaman:

1. Oluş-: **yüklem (ana cümle).**

1. 1. Dilcilik: **özne (ana cümle).**

1. 2. Ait olduğu gerçek dünyadan ayrı [olan] ve onun kanunlarına bağlı olmayan yapay bir dünya kurma ve tabiata tarihi katma imkânı veren, toplumsal uzlaşılarla dayalı bir saymacalar sistemi olan dillerin genel yapılarını araştıran genel dilcilik veya genel dil bilimi ile tek bir dilin incelendiği özel dilcilik veya filolojiden: **nesne (ana cümle).**

2. Ait ol-: **yüklem (yan cümle).**

3. Ayrı ol-: **yüklem (yan cümle).**

3. 1. Ait olduğu gerçek dünyadan: **nesne (yan cümle).**

4. Bağlı ol-: **yüklem (yan cümle).**

4. 1. Onun kanunlarına: **nesne (yan cümle).**

5. Kur-: **yüklem (yan cümle).**

5. 1. Ait olduğu gerçek dünyadan ayrı [olan] ve onun kanunlarına bağlı olmayan yapay bir dünya: **nesne (yan cümle).**

6. Kat- **yüklem (yan cümle).**

6. 1. Tabiata: **yer tümleci (yan cümle).**

6. 2. Tarihi: **nesne (yan cümle).**

7. İmkânı ver-: **yüklem (yan cümle).**

7. 1. Onun kanunlarına bağlı olmayan yapay bir dünya kurma ve tabiata tarihi: **nesne (yan cümle).**

7. 2. İnsana: **yönelme tümleci (yan cümle).**

8. Ol-: **yüklem (yan cümle).**

8. 1. Toplumsal uzlaşılarla dayalı bir saymacalar sistemi: **özne (yan cümle).**

9. Araştır-: **yüklem (yan cümle).**

9. 1. Toplumsal uzlaşılarla dayalı bir saymacalar sistemi olan dillerin genel yapılarını: **nesne (yan cümle).**

10. İncelen-: **yüklem (yan cümle).**

10. 1. Ait olduğu gerçek dünyadan ayrı [olan] ve onun kanunlarına bağlı olmayan yapay bir dünya kurma ve tabiata tarihi katma imkânı veren, toplumsal uzlaşılarla dayalı bir saymacalar sistemi olan dillerin genel yapılarını araştıran genel dilcilik veya genel dil bilimi ile tek bir dili: **nesne (yan cümle).**

3.5.3. Mustafa Özkan & Veysi Sevinçli'nin Tahlilinin Analizi

Dil, canlı bir uzviyet olduğundan kelime meydana getirirken eklerin umumi ve ortak olmasına dikkat edilmelidir. (Özkan ve Sevinçli, 2017: 289).

Cümlelerin Öğeleri:

1. Dikkat edilmelidir: **yüklem**.
2. Kelime meydana getirirken: **zarf**.
3. Eklerin umumi ve ortak olmasına: **yer tamamlayıcısı**.
4. Dil, canlı bir uzviyet olduğundan: **zarf**.

Mustafa Özkan & Veysi Sevinçli tarafından yapılan tahlilde birleşik cümle unsurları basit cümle unsurları olarak görülüp çözümlenmeye dâhil edilmiştir. “*Dil, canlı bir uzviyet olduğundan / kelime meydana getirirken / eklerin umumi ve ortak olmasına / dikkat edilmelidir.*” cümlesi tekrardan ele alındığı zaman:

1. Dikkat edil-: **yüklem (ana cümle)**.
 1. 1. Kelime meydana getirirken: **zaman tümleci (ana cümle)**.
 1. 2. Eklerin umumi ve ortak olmasına: **nesne (ana cümle)**.
 1. 3. Dil, canlı bir uzviyet olduğundan: **sebeptümleci (ana cümle)**.
2. Canlı bir uzviyet ol-: **yüklem (yan cümle)**.
 2. 1. Dil: **özne (yan cümle)**.
3. Meydana getir-: **yüklem (yan cümle)**.
 3. 1. Kelime: **nesne (yan cümle)**.
4. Umumi ve ortak ol-: **yüklem (yan cümle)**.
 4. 1. Ekler: **özne (yan cümle)**.

Üç farklı dil bilgisi ya da söz diziminin önemli kaynaklarından alınan cümle tahlillerinde, Leyla Karahan, Günay Karaağaç ve Mustafa Özkan & Veysi Sevinçli tarafından yapılan birleşik cümle tahlillerinin basit cümle yapısı biçiminde tahlil edilip birleşik cümle unsurlarının basit cümle yapısı içerisinde eritildiği görülmektedir. Sadece basit cümle yapısı göz önünde bulundurularak yapılan tahlillerde, birleşik cümle yapısının söz dizimi açısından yanlış çözümlenmesine neden olmaktadır. Bundan dolayı çalışmada da belirtildiği üzere zincirin halkaları tek tek göstererek ve birbirine bağlanarak çözümlenmeye dâhil edilmelidir.

3.5.4. Söz Dizimi Bakımından Yapılması Önerilen Basit Cümle Tahlilinin Analizi

Ama susmanın sebebi **bambaşka bir şeydi**. (Fİ/15).

1. Bambaşka bir şeydi: **yüklem**.
2. Susmanın sebebi: **özne**.
3. Ama: **cümle bağlacı**.

Uzun ve ince parmaklı ellerini önündeki kâğıtlar arasında **gezdiriyor...** (KMM/18).

1. Gezdiriyor: **yüklem**.
2. Uzun ve ince parmaklı ellerini: **nesne**.

3. Önündeki kâğıtlar arasında: **yer tümleci**.
Camın arkasından geceyi **inceliyorum**. (Y/89).

1. İnceliyorum: **yüklem**.
2. Camın arkasından: **yer tümleci**.
3. Geceyi: **nesne**.

Genel olarak basit yapı cümleler, bünyesinde tek bir yargı taşıyan cümleler olarak kabul edilmektedir. Yukarıda incelenen cümleler tek bir yargı barındırmakta ve yüklemle etkileşim içinde olan özne ve tümleç gibi cümle unsurları tek bir yargıya bağlanmaktadır.

3.5.5. Söz Dizimi Bakımından Yapılması Önerilen Birleşik Cümle Tahlilinin Analizi

Hâlbuki muhakemede **mevcut olan** / vaka mahalline jandarma **yetiştigi** / esnada Şakir'in hâlâ elinde **bulunan** / tabanca, **küçük bir Browning'di**. (KY/98).

1. Küçük bir Browning'di: **yüklem (ana cümle)**.
 - 1.1. Muhakemede mevcut olan vaka mahalline jandarma yetiştigi esnada: **zaman tümleci (ana cümle)**.
 - 1.2. Şakir'in hâlâ elinde bulunan tabanca: **özne (ana cümle)**.
2. Mevcut ol- : **yüklem (yan cümle)**.
 - 2.1. Muhakemede: **yer tümleci**.
3. Yetiş-: **yüklem (yan cümle)**.
 - 3.1. Muhakemede mevcut olan vaka mahalline: **nesne (yan cümle)**.
 - 3.2. Jandarma: **özne (yan cümle)**.
4. Bulun- : **yüklem (yan cümle)**.
 - 4.1. Muhakemede mevcut olan vaka mahalline jandarma yetiştigi esnada: **zaman tümleci (yan cümle)**.
 - 4.2. Şakir'in elinde: **yer tümleci (yan cümle)**.
 - 4.3. Hâlâ: **zaman tümleci (yan cümle)**.

Serencebey yokuşundaki kocaman evlerini **elden çıkarıp** / Ahırkapı Feneri arkasına **düşen** çukur ve rutubetli fıkara mahallelerinden birine / **taşındıkları** gündün beri / sefalet büsbütün **yakalarına yapışmıştı**. (MH/37).

1. Yakalarına yapış-: **yüklem (ana cümle)**.
 1. 1. Sefalet: **özne (ana cümle)**.
 1. 2. Serencebey yokuşundaki kocaman evlerini elden çıkarıp Ahırkapı Feneri arkasına düşen çukur ve rutubetli fıkara mahallelerinden birine taşındıkları gündün beri: **sınırlandırma tümleci (ana cümle)**.
 1. 3. Büsbütün: **durum tümleci (ana cümle)**.
2. Elden çıkar-: **yüklem (yan cümle)**.
 2. 1. Serencebey yokuşundaki kocaman evlerini: **nesne (yan cümle)**.
3. Düş-: **yüklem (yan cümle)**.
 3. 1. Ahırkapı Feneri arkasına: **yer tümleci (yan cümle)**.
4. Taşın-: **yüklem (yan cümle)**.
 4. 1. Serencebey yokuşundaki kocaman evlerini elden çıkarıp: **zaman tümleci (yan cümle)**.
 4. 2. Ahırkapı Feneri arkasına düşen çukur ve rutubetli fıkara mahallelerinden birine: **yer tümleci (yan cümle)**.

Ara sıra bir yükü yerden **kaldırırken** /veya herhangi bir sebeple **fazla bir hareket yaparken** / kırılıvereceğinden **korkuyorum**. (Y/95).

1. Korkuyorum: **yüklem (ana cümle)**.
- 1.1. Ara sıra bir yükü yerden kaldırıırken veya herhangi bir sebeple fazla bir hareket yaparken: **zaman tümleci (ana cümle)**.
- 1.2. Kırılıvereceğinden: **sebeptümleci (ana cümle)**.
2. Kaldır- : **yüklem (yan cümle)**.
- 2.1. Ara sıra: **zaman tümleci (yan cümle)**.
- 2.2. Bir yükü: **nesne (yan cümle)**.
- 2.3. Yerden: **yer tümleci (yan cümle)**.
3. Fazla bir hareket yap-: **yüklem (yan cümle)**.
- 3.1. Herhangi bir sebeple: **sebeptümleci (yan cümle)**.

Haftalardan beri kendisinde *hiç olmazsa* ufak bir kıymet *farz* ederek *bütün ümitlerini bağladığı* hediye onu adeta *yakıyordu*. (MH/136).

1. Yak-: **yüklem (ana cümle)**.
- 1.1. Haftalardan beri kendisinde hiç olmazsa ufak bir kıymet farz ederek: **durum tümleci (ana cümle)**.
- 1.2. Bütün ümitlerini bağladığı hediye: **nesne (ana cümle)**.
- 1.3. Onu: **nesne (ana cümle)**.
- 1.4. Adeta: **benzerlik tümleci (ana cümle)**.
2. Hiç olma-: **yüklem (yan cümle)**.
3. Farz et-: **yüklem (yan cümle)**.
- 3.1. Ufak bir kıymet: **özne (yan cümle)**.
- 3.2. Haftalardan beri: **sınırlandırma tümleci (yan cümle)**.
- 3.3. Kendisinde: **yer tümleci (yan cümle)**.
- 3.4. Hiç olmazsa: **miktar tümleci (yan cümle)**.
3. Bütün ümitlerini bağla-: **yüklem (yan cümle)**.

Hastanede olduğumu/ **haber alınca**,/ oraya **koştüğümü**/ ve sabaha kadar dışarıda **beklediğimi**/ **anlattım**. (KMM/132).

1. Anlattım: **yüklem (ana cümle)**.
- 1.1. Hastanede olduğumu haber alınca, oraya koştüğümü ve sabaha kadar dışarıda beklediğimi: **nesne (ana cümle)**.
2. Ol- : **yüklem (yan cümle)**.
- 2.1. Hastanede: **yer tümleci (yan cümle)**.
3. Haber al- : **yüklem (yan cümle)**.
- 3.1. Hastanede olduğumu: **nesne (yan cümle)**.
4. Koş- : **yüklem (yan cümle)**.
- 4.1. Hastanede olduğumu haber alınca: **zaman tümleci (yan cümle)**.
- 4.2. Oraya: **yer tümleci (yan cümle)**.
5. Bekle- : **yüklem (yan cümle)**.
- 5.1. Sabaha kadar: **sınırlandırma tümleci (yan cümle)**.
- 5.2. Dışarıda: **yer tümleci (yan cümle)**.

Henüz lambaların bile *yanmadığı* şu erken saatte / bir bodrum kapanıklığı *duyulan* sokaklara / karanlık başka türlü, yüreğe gam dolar gibi *çöküyor*. (MH/136).

1. Çök-: **yüklem (ana cümle)**.
- 1.1. Karanlık: **özne (ana cümle)**.
- 1.2. Henüz lambaların bile yanmadığı şu erken saatte: **zaman tümleci (ana cümle)**.
- 1.3. Bir bodrum kapanıklığı duyulan sokaklara: **yer tümleci (ana cümle)**.

- 1.4. Başka türlü, yüreğe gam dolar gibi: **benzerlik tümleci (ana cümle)**.
2. Yanma-: **yüklem (yan cümle)**.
- 2.1. Henüz: **zaman tümleci (yan cümle)**.
- 2.2. Lambaların bile: **katma tümleci (yan cümle)**.
3. Duyul-: **yüklem (yan cümle)**.
- 3.1. Bir bodrum kapanıklığı: **nesne (yan cümle)**.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1. Standart Türkiye Türkçesinde cümle unsurlarının belirlenmesinde ortaya çıkan en önemli problemlerden biri, birleşik yapılu cümlelerin basit yapılu cümlelerde olduğu gibi öge ayrımı yapılmasıdır. Çalışmada da belirtildiği üzere, bu problemin ortadan kalkması için birleşik yapıda mevcut olan yan cümlelerin ve bu cümlelere bağlanan öğelerin ayrı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.
2. Basit cümlede unsurlar doğrudan ana cümlemin yüklemine bağlanırken; birleşik cümlede unsurlar, yan cümleye bağlanarak; yan cümleler, özne ya da tümleç göreviyle ana cümleye bağlanmaktadır. Gerek cümle unsurlarının tasnifi gerekse cümle unsurlarının ayrımı-bağlanması olsun ana cümlede olduğu gibi bu tasnifler ve ayrımlar yan cümle de göz önünde bulundurularak yapılmalıdır.
3. Cümle unsurları, araştırmacılar tarafından temel unsurlar ve zorunlu unsurlar olarak genelde iki başlık altında sınıflandırmaya tabi tutularak incelenmiştir. Yüklem cümlemin temel unsuru özne ve tümleçler ise yardımcı unsur olarak kabul edilmiştir. Bunlar sadece basit cümle yapısı dikkate alınarak mı sınıflandırma yapılmış yoksa birleşik cümle dikkate alınmış mı? İncelenen dilbilgisi ve söz dizimi kitaplarından yola çıkarak denilebilir ki genel olarak sadece basit cümle yapısı göz önünde bulundurulmuş ve birleşik cümle yapısındaki yan cümle unsurları, basit cümle yapısı içinde eritilerek cümlemin özne ya da tümleç unsurları biçiminde gösterilmiştir.
4. Ana cümlemin öznesi aktif yan cümlemin öznesi pasif durumdadır. Hem yan cümlemin hem de ana cümlemin öznesi aynı ise, aynı özne cümlede hem aktif hem de pasif durumda olacaktır: “Ayşe kitap okumadan uyumazdı.” cümlesini ele aldığımız zaman, hem yan hem de ana cümlemin öznesi (Ayşe) ortaktır. Burada söz konusu olan asıl eylem “uyu-“ olduğu için “Ayşe” öznesi yan cümlede pasif ana cümlede ise, aktif durumdadır. Çünkü asıl yargıyı taşıyan ve üzerinde yüzey yapısal olarak özne unsurunu taşıyan eylem ana yüklemde ve cümle unsuru bakımından yan cümlemin yüklemi – madan gibi gerundium (zarf-fiil) ekiyle kaynaşıp ana yükleme durum/hâl tümleci oluşturmaktadır. “Ayşe kitap okurken ben bulaşıklarını yıkıyordum.” cümlesi incelendiği zaman, “Ayşe kitap oku-ken” ifadesinin ana cümleye zaman tümleci oluşturması bakımından etken bir vasıf kazandırdığı daha açık ve belirgindir. Bundan dolayı öge sınıflandırmasında özneler ana ve yan cümlelere ayrı ayrı bağlanıp işlev bakımından da ayrı ayrı

değerlendirilmesi gerekmektedir. Böylece öznenin semantik ve yapı farkının nasıl farklı bir etkiye sahip olduğu derin yapıda görülmektedir.

5. Tümleçler ana ve yan cümle arasında birer vasıta durumundadır. Yan cümleye bağlanan tümleçlerdir. Yan cümlelerin tümleci, yan cümleyi oluşturan yüklemle bağlandıktan sonra ana cümleye bağlanan yeni bir tümleç oluşturabilmektedir. Başka bir deyişle, yan cümleler hem bir cümle özelliği gösterirken hem de kendinden sonra bağlandığı yapımlık çekimlik birimlerle ana cümleye tümleç olarak bağlanabilmektedirler. Yan cümleler mastar (isim-fiil), partisip (sıfat-fiil), gerundium (zarf-fiil) ekleri alarak genellikle ana cümleye tümleç vazifesiyle bağlanmaktadır. Özne ya da tümleç görevi yüklenen yan cümle kendi yargısından uzaklaşarak artık ana cümleye sebep, durum ve zaman gibi işlevlerle bağlanmaktadır. Söz konusu olan ana ve yan cümle çözümlenmelerinde tümleçler yan cümlelerin ana cümleye bağlanması bakımından önem teşkil etmektedir. Bundan dolayı çalışmada tahlil kısmında bahsi geçen pek çok dil bilgisi araştırmacısı tarafından cümle çözümlenmeleri tümleç kısmıyla başlatılıp basit cümle yapısına indirildiği için yan cümle unsurları tümleç yapısı içinde eritilmiştir. Fakat tümleçten öncesi çözümlenme için büyük bir önem taşımaktadır.
6. Derin yapı ilişkileri ifadenin kâğıt üzerinde ortaya çıkmadan önceki halidir. Bu durum, fonetik, morfolojik ve söz dizimi çözümlenmelerinde eksiltili yapıları ortaya koymak ve dilin sağlamasını yaparak sistematik bir biçimde yanlışlığı kontrol etmek için kullanılmaktadır. Bundan dolayı birleşik ve basit yapı cümlelerin birbirinden farklı yönlerini ortaya koymak için kullanılan önemli yöntemlerden biri: basit ve birleşik cümle unsurlarının göz önünde bulundurulması çözümlenme yapısıdır. Bu çalışmada özellikle basit yapı cümle içinde eritilerek çözümlenmeye dâhil edilen yan cümle unsurları, derin yapı ilişkileri göz önünde bulundurulması çözümlenmeye dâhil edilmiş ve tahlillerde ortaya çıkan ve anlaşılmasında güçlük yaratan bu tür problemlerin ortadan kalkması için dilde yüzey yapının yanında derin yapı ilişkilerinin de göz önünde bulundurulması gerektiği önerilmiştir. Gerek dil ediniminde gerekse dil öğretiminde birleşik cümle yapısı oluşumuna katkı sağlayan şart durumu, fiilimsi durumları farklı olarak vasıflandırılmasının doğruluk ya da yanlışlığını kanıtlamak ve yargı durumunun anlaşılmasına katkı sağlamak için yan cümle ilişkileri temel alınarak derin yapı ilişkilerinin de yüzey yapı ilişkileri kadar önemli olduğu belirtilmiştir.
7. Birleşik cümle yapısı, basit cümle yapısından farklı olarak öğelerin ayrımı yapıldığı zaman araştırmacılar tarafından tartışma konusu olan fiilimsi içeren yapıların birleşik cümle altında değerlendirilmesi hususu da çözüme kavuşmuş olacaktır. Çünkü birleşik cümle yapısı bahsi altında değerlendirilen fiilimsi içeren fiiller, fiilimsi ekinden kaynaklı olarak yargı belirtmezler. Fiilimsi eklerinin eklendiği fiiller yargı taşımakta ve yan cümleyi oluşturmaktadır. Bundan dolayı

kendisinden önce gelen özne ya da tümleç gibi unsurlar eklenebilmektedir.

8. Genel olarak dil bilgisi ve söz dizimi kitaplarında, birleşik yapı cümle tahlillerinin basit cümle yapısı biçiminde tahlil edilip birleşik cümle unsurlarının basit cümle yapısı içerisinde eritildiği görülmektedir. Bu şekilde yapılan tahlillerde, birleşik cümle yapısının söz dizimi açısından yanlış çözümlenmesine neden olmaktadır. Bundan dolayı çalışmada belirtildiği üzere zincirin halkaları tek tek gösterilip ve birbirine bağlanarak çözümlenmeye dâhil edilmelidir.

KAYNAKLAR

- BUĞRA, T. (2017). *Firavun İmanı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BULAK, Ş. (2016). *Cümle Öğelerinin Tasnifi*. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (38), 163-175.
- DAŞDEMİR, M. (2014). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*. Erzurum: Eser Basım Yayınları.
- EKER, S. (2017). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERGİN, M. (2019). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- GENCAN, T. N. (1971). *Dilbilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- KARAAĞAÇ, G. (2010). *Türkçenin Söz Dizimi*. Ankara: Kesit Yayınları.
- KARAAĞAÇ, G. (2015). *Dil Bilgisi ve Anlam Bilgisi Çözümlenmeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAAĞAÇ, G. (2017). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAHAN, L. (1998). *Türkçede Söz Dizimi –Cümle Tahlilleri-*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAOSMANOĞLU, Y. K. (2015). *Yaban*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KARAY, R. H. (2010). *Memleket Hikâyeleri*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- ÖZKAN, M. & SEVİNÇLİ V. (2017). *Türkiye Türkçesinde Söz Dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınları.
- SABAHATTİN, A. (2019). *Kuyucaklı Yusuf*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- SABAHATTİN, A. (2019). *Kürk Mantolu Madonna*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ULUTAŞ, İ. (2018). *Cümlede Özne ve Fail Konusuna Bir Bakış*. Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (1), 1-12.
- ÜSTÜNOVA, K. (2006). *Yüklem, Yalnız Özneyi mi İçinde Taşır?*. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (11) , 241-250.